

Любомира Калуська

Комплексна програма
розвитку, навчання і виховання
дітей дошкільного віку
“СОНЯШНИК”

Видання 3-тє, доповнене

Рекомендовано для використання в освітньому процесі

УДК 373.2
К 17

*Рекомендовано для використання в освітньому процесі
(наказ МОН від 21.02. 2023 року, № 189)
рішенням експертної комісії з дошкільної педагогіки та психології
від 4 січня 2023 року (протокол № 1) за порядковим номером № 1119/35402
у Каталозі надання грифів навчальній літературі та навчальним програмам
(лист ІМЗО від 13. 01. 2023 р. № 21/08-41)*

Експерти:

Гавриш Н. В., професор кафедри психології та педагогіки дошкільної освіти Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди.

Калуська Л. В.

Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку “Соняшник” / Л. В. Калуська. — Вид. 3-тє, доп. — Тернопіль : Мандрівець, 2023. — 210 с.

ISBN 978-966-944-013-6

Комплексна програма “Соняшник” визначає основні завдання розвитку, навчання та виховання дітей четвертого-шостого років життя згідно з Державним стандартом дошкільної освіти України, яким є Базовий компонент дошкільної освіти.

Складовими освітньої комплексної програми є частини “Помагайлик” для дітей четвертого року життя, “Пізнавайлик” – п’ятого, “Дослідник” – шостого років життя та додатки, що сприятимуть ефективній реалізації змісту програми.

Для педагогічних працівників закладів дошкільної освіти, батьків.

Навчальне видання

КАЛУСЬКА Любомира Василівна

Комплексна програма

розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку
“Соняшник”

Керівник проекту *Б. Фенюк*

Завідувачка редакції *А. Семенова*

Редакторка *С. Лакоцька*

Літературні редакторки: *А. Семенова, Т. Мороз*

Технічний редактор *А. Трут*

Обкладинка *О. Курила*

Підписано до друку 29. 09. 2022. Формат 60x84 /16. Ум. друк. арк. 8,8. Наклад 1000 пр.

Видавництво “Мандрівець”, 46007, м. Тернопіль, вул. Текстильна, 18.

Тел. (0352) 52-06-20, тел./факс (0352) 52-43-38.

<http://mandrivets.com>, e-mail: contact@mandrivets.com

Свідцтво про державну реєстрацію ДК № 3650 від 22. 12. 2009 р.

Друк: ПП “Коло”, м. Дрогобич, вул. Бориславська, 8.

Усі права застережено
All rights reserved
ISBN 978-966-944-013-6

© Л. В. Калуська, 2014
© Л. В. Калуська, доп., 2023
© ТОВ “Мандрівець”, 2023

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	4
ПОМАГАЙЛИК: розвиток, навчання і виховання дітей четвертого року життя	16
<i>Розділ I.</i> Розвиток і виховання тіла	25
<i>Розділ II.</i> Розвиток і виховання душі та серця	30
<i>Розділ III.</i> Мовленнєво-комунікативний розвиток	34
<i>Розділ IV.</i> Розвиток і виховання розуму	37
<i>Розділ V.</i> Художньо-естетичний розвиток	40
<i>Розділ VI.</i> Розвиток і виховання здібностей та творчості	45
<i>Розділ VII.</i> Розвиток ігрових умінь та навичок	46
ПІЗНАВАЙЛИК: розвиток, навчання і виховання дітей п'ятого року життя	52
<i>Розділ I.</i> Розвиток і виховання тіла	61
<i>Розділ II.</i> Розвиток і виховання душі та серця	67
<i>Розділ III.</i> Мовленнєво-комунікативний розвиток	74
<i>Розділ IV.</i> Розвиток і виховання розуму	78
<i>Розділ V.</i> Художньо-естетичний розвиток	82
<i>Розділ VI.</i> Розвиток і виховання здібностей та творчості	90
<i>Розділ VII.</i> Розвиток ігрових умінь та навичок	93
ДОСЛІДНИК: розвиток, навчання і виховання дітей шостого року життя	98
<i>Розділ I.</i> Розвиток і виховання тіла	107
<i>Розділ II.</i> Розвиток і виховання душі та серця	114
<i>Розділ III.</i> Мовленнєво-комунікативний розвиток	121
<i>Розділ IV.</i> Розвиток і виховання розуму	125
<i>Розділ V.</i> Художньо-естетичний розвиток	130
<i>Розділ VI.</i> Розвиток і виховання здібностей та творчості	141
<i>Розділ VII.</i> Розвиток ігрових умінь та навичок	143
МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ПРОГРАМИ	148
1. Шляхи ефективною реалізації програмових завдань	148
2. Умови розвитку і виховання дітей за програмою	150
3. Засоби реалізації програмових завдань	154
4. Методи і прийоми роботи з дітьми за програмою	161
5. Форми організації взаємодії педагога з дітьми за програмою	166
6. Деякі акценти щодо організації освітньої роботи з дітьми за програмою	174
7. Орієнтовні розпорядки дня	192
8. Гурткова робота за розділами програми	195
9. Показники готовності дитини до школи	196
10. Орієнтовні заходи співпраці з родиною відповідно до розділів	198
11. Навчально-методичне забезпечення для реалізації завдань програми "Соняшник"	200
12. Аналіз анкет вихователів, які працювали за першим та другим виданнями програми "Соняшник"	203
13. Деякі висловлювання вихователів-методистів дошкільних освітніх закладів про програму "Соняшник"	205
Джерела	206

Душа дитини в роки од 2 до 7 найбільш чула і вразлива, й у цей час найкраще треба її плакати й пильнувати, щоб і серце, й воля, й розум, а також й тіло розвивалися цілком нормально.

С. Русова

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Державна освітня політика визначає дошкільну освіту як стратегічну ланку української освітньої галузі. Стаття третя Закону України “Про дошкільну освіту” засвідчує, що “держава визнає пріоритетну роль дошкільної освіти та створює належні умови для її здобуття”. У статті четвертій записано: “Дошкільна освіта є обов’язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні”. Це базовий етап фізичного, психологічного та соціального становлення особистості, цілісний процес, спрямований на забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її можливостей та внутрішнього потенціалу (здатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних і фізичних особливостей), культурних потреб, а також формування моральних норм, набуття нею життєвого соціального досвіду.

Процеси оновлення в освітній галузі України зумовили прийняття у 2021 році нового Базового компонента дошкільної освіти, який враховує потреби держави, суспільства, родини, фахівців педагогічної освіти й інших професій, та відповідає основним тенденціям змін світового та європейського освітнього простору. З огляду на зазначене вище, виникає необхідність оновлення програми та навчально-методичного забезпечення інваріантної та варіативної складових змісту дошкільної освіти, визначених у Базовому компоненті дошкільної освіти.

Залишивши основну концептуальну ідею, мету, завдання, принципи, покладені в основу програми, структуру, поданих у першому та другому виданнях (Калуська Л. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку “Соняшник” (1-ше видання: Гриф: Рекомендовано МОН України 02.07.2013 р. № 1/11-10786: Мандрівець, 2014. – 144 с.; (2-ге видання: Гриф: Рекомендовано МОН України 14.07.2017 р. № 21.1/12-Г-397). Тернопіль: Мандрівець, 2018. – 152 с.) і які відповідають новій редакції Базового компонента, у багатьох розділах автором доповнено і уточнено деякі позиції. Так розділ 1 “Виховання тіла” доповнено рубрики: “Безпечна поведінка”, “Емоційне здоров’я”; до розділу 2 “Розвиток і виховання душі та серця” до рубрики “Патріотичне вихован-

ня” додали “Виховання любові та поваги до державної української мови”; “Моральне виховання” введено такі підрубрики: Вдячність Милосердя: Діла милосердя для тіла і душі: “Голодного нагодувати”, “Спраглого напоїти”, “Недужого відвідати”, “Сумного потішити”; до розділу 3 “Мовленнєво-комунікативний розвиток” додали рубрику “Іноземна мова”; розділ 6 “Розвиток та виховання здібностей і творчості” доповнено завданнями на розвиток уяви; Розділ 7 “Розвиток ігрових умінь та навичок” доповнено рубриками “Спортивні ігри”, “Настільно-друковані ігри”.

Важливим доповненням є методичний супровід, який спрямований на допомогу педагогам для успішної та ефективної реалізації завдань програми “Соняшник”.

Актуальність. Потреба підготовки третього видання Комплексної програми розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку “Соняшник” обумовлена законодавчими змінами в галузі дошкільної та початкової ланки освіти і виховання в Україні, світовими тенденціями в освітній та виховній галузі.

Доповнене 3-тє видання програми “Соняшник” спрямоване на формування компетентностей дитини та якомога повніше забезпечення реалізації завдань, визначених освітніми напрямками нового Базового компонента дошкільної освіти (вид. 2021 року) та Концепцією Нової української школи.

Концептуальна ідея. Комплексна програма “Соняшник” враховує основні суперечності нашого сьогодення. З одного боку, швидке зростання ролі інформаційно-комунікаційних технологій у житті сучасного суспільства сприяє прогресивним змінам в усіх сферах людської життєдіяльності. З другого боку, домінування матеріальних цінностей призводить до негативних наслідків як у довіллі, так і в розвитку духовного світу людини, дитини зокрема.

Концептуальна ідея програми – у формуванні оптимального варіанта реалізації змісту Базового компонента дошкільної освіти з урахуванням принципу наступності з початковою ланкою освіти, підготовки дитини до успішного навчання в школі, в якісно нових підходах до розвитку, навчання і виховання дитини дошкільного віку, що ґрунтуються на інтеграції класичної і народної педагогіки, педагогічної спадщини видатних українських учених із сучасними теоріями та державними вимогами і стандартами.

В основу Програми покладено:

а) педагогічну модель особистісно зорієнтованого, компетентнісного підходів до розвитку, навчання і виховання особистості дитини як майбутньої успішної та щасливої людини, у якій потрібно сформувати розумні потреби, виховати добре серце, культивувати духовні цінності, розвивати обдарування, розум, здібності;

б) основні позиції щодо розвитку, навчання і виховання дитини за Базовим компонентом дошкільної освіти;

в) основні засади національного виховання, відображені у працях видатних педагогів минулого і сучасності.

Виходячи із зазначеного вище, **метою** програми “Соняшник” є виховання серця, душі, тіла і розуму, творчої, щасливої дитини. Вона передбачає реалізацію основних ідей видатних учених минулого і сучасності, що стосуються положень особистісно зорієнтованого, ціннісного та компетентнісного підходів щодо розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку.

Завдання програми:

Головне завдання програми – закласти основи здоров’я, забезпечити фізичний, духовний, моральний, естетичний, емоційний та інтелектуальний розвиток особистості дошкільника, а саме:

1. Виховати здорову дитину, сформувавши у неї мотивацію до здорового способу життя і безпечної поведінки.

2. Закласти моральний фундамент на основі загальнолюдських, моральних, духовних, громадянських, екологічних, естетичних цінностей.

3. Розвивати інтелект у процесі різних видів дитячої діяльності (пізнавальної, навчальної, ігрової, трудової), враховуючи ідеї видатних українських педагогів минулого і сучасності, основні засади народної дидактики, передові педагогічні технології.

4. Забезпечити розвиток емоційно-чуттєвої сфери дитини та формування емоційно-ціннісного ставлення до довколишнього світу.

5. Розвивати творчі здібності дитини, здатність до самопізнання своїх можливостей.

6. Підготувати дитину до шкільного навчання згідно з її показниками її готовності до школи.

Нормативно-правовою основою програми є державні документи:

Закони України “Про освіту”, “Про дошкільну освіту”, Базовий компонент дошкільної освіти, прийнятий у 2012 році.

Теоретико-методологічною базою програми є наукові дослідження в галузі особистісно зорієнтованої педагогіки (І. Бех, І. Єрмаков, О. Пометун, О. Савченко), теорії та методики дошкільного виховання (А. Богущ, Н. Гавриш, О. Кононко, К. Крутій, Е. Вільчковський, Н. Денисенко, Л. Артемова, Т. Піроженко, Т. Поніманська, І. Якиманська та ін.), ідеї народної педагогіки, які узагальнив академік Мирослав Стельмахович.

Під час роботи над Програмою враховані також думки українських видатних педагогів (Г. Сковорода, С. Русова, Г. Ващенко, О. Духнович, В. Сухомлинський, К. Ушинський, М. Стельмахович), які не втратили актуальності й сьогодні.

Основні принципи побудови комплексної програми “Соняшник”

Принцип науковості передбачає такий вибір змісту програмового матеріалу, що відповідає сучасному рівню розвитку науки та вимогам Базового компонента дошкільної освіти, здатний забезпечити розвиток особистості дитини-дошкільника відповідно до віку.

Принцип природовідповідності визначає, що зміст освітньої роботи має відповідати природі (натурі), закономірностям розвитку, здібностям, нахилам, уподобанням дітей дошкільного віку.

Принцип цілісності забезпечує упорядкованість, єдність і взаємозв'язок усіх структурних компонентів комплексної програми та її цільових підпрограм відповідно до визначених мети і завдань.

Принцип систематичності забезпечує виклад програмового матеріалу з дотриманням послідовності, пов'язуючи новий матеріал з попереднім.

Принцип концентризму орієнтує, що знання дитини про предмет або явище мають розширюватися, поглиблюватися, уточнюватися, систематизуватися, узагальнюватися, тому назви розділів, їхні завдання, теми у різних вікових групах повторюються, а програмовий зміст концентрично вибудовується від простого до складного, що забезпечує міцність засвоєння знань, глибше проникнення у сутність явищ та процесів.

Принцип доступності передбачає такий відбір програмового матеріалу, який буде для дитини посильним, цікавим, зрозумілим, оскільки він максимально враховує вікові особливості дітей.

Принцип інтеграції народної та наукової педагогіки об'єднує та концептуалізує зміст програмового матеріалу навколо ідеї фізичного, національно-патріотичного, духовно-морального, художньо-естетичного виховання дітей дошкільного віку на основі сучасних досліджень проблем дошкільного виховання з урахуванням народних виховних традицій, етнопедагогічних і соціокультурних умов та регіональних особливостей.

Принцип наступності з початковою ланкою освіти, зокрема з освітніми і навчальними завданнями, визначеними для 1 класу початкової школи.

Структура програми

Програма “Соняшник” складається із трьох цільових підпрограм: “Помагайлик” (4-й рік життя), “Пізнавайлик” (5-й рік життя), “Дослідник” (6-й рік життя), кожна з яких містить антропометричні дані, вікові особливості розвитку, напрями розвитку та діяльності (розвиток особистості,

соціальний розвиток, емоційний розвиток, моторика та фізичний розвиток, сенсорний розвиток та особливості сприймання, мовленнєво-комунікативний розвиток, розвиток психічних процесів, духовно-моральний розвиток, художньо-естетичний розвиток, розвиток ігрових умінь та навичок, навчальна діяльність, передумови трудової діяльності), їх показники. Цільова підпрограма для кожної з вікових груп (Помагайлик – 4-й рік життя; Пізнавайлик – 5-й рік життя; Дослідник – 6-й рік життя) вміщує розділи:

Розділ I. Розвиток і виховання тіла (гігієна, розпорядок дня, харчування, рухова діяльність¹, профілактичні заходи, безпечна поведінка, емоційне здоров'я).

Розділ II. Розвиток і виховання душі та серця (люби ближнього свого як самого себе; шануй батька і матір і буде тобі добре на землі; патріотичне, соціальне, моральне, естетичне, трудове, правове, економічне, екологічне, статеве виховання).

Розділ III. Мовленнєво-комунікативний розвиток (лексика, фонетика, синтаксис, граматична будова мовлення, зв'язне мовлення, спілкування, художня література і фольклор, елементи риторики).

Розділ IV. Розвиток і виховання розуму (сенсорний розвиток, пізнавальна діяльність у довкіллі², дослідницька діяльність; для дітей молодшого і середнього дошкільного віку – формування елементарних математичних уявлень, для дітей шостого року життя – логіко-математичний розвиток, інтелектуальні ігри).

Розділ V. Художньо-естетичний розвиток (ознайомлення з різними видами мистецтва, ліплення, аплікація, малювання, конструювання, музика і співи, хореографія, театралізована діяльність, свята та дозвілля, художня праця, народні ремесла).

Розділ VI. Розвиток і виховання здібностей і творчості (передумови розвитку здібностей і творчості, розвиток творчості у мовленнєвій, образотворчій, пісенній і танцювальній та ігровій діяльності).

Розділ VII. Розвиток ігрових умінь та навичок (рухливі, народні, хороводні, дидактичні ігри, ігри з піском і водою, музично-дидактичні ігри, сюжетно-рольові та конструкторсько-будівельні ігри).

Усі завдання щодо фізичного розвитку дитини згруповано у **розділі I “Розвиток і виховання тіла”**. Психолого-педагогічною наукою дове-

¹ Є різні форми рухової діяльності дитини (заняття з фізичної культури, ранкова гігієнічна гімнастика, фізкультурні паузи та динамічні перерви тощо), у яких дитина може бути й активною, і пасивною. Тому у програмі вживається термін “рухова діяльність”.

² Довкілля розглядається в широкому плані: як довілля соціальне, довілля етнічне, довілля природне і довілля предметне.

дено, що пізнання дитиною довколишнього світу починається зі сприймання предметного середовища. Зважаючи на те, що з кожним роком збільшується кількість травмованих дітей унаслідок несформованих елементарних навичок поведінки у соціальному, предметному, природному середовищах, дуже важливим є вироблення елементарних умінь і навичок поведінки в різних ситуаціях у довір'ї та контактах з незнайомими людьми. Тому до даного розділу введено рубрику “Безпечна поведінка”, складовими якої є наступні підрубрики: “Предмети навколо”; “Природне довкілля і здоров'я”; “Дитина серед людей”; “Безпечні та небезпечні вулиці та дороги”.

Для успішної реалізації завдань розділу можна скористуватися авторською програмою “Дитина в довір'ї”: Програма формування основ безпеки життя дошкільника.

Надзвичайно важливою сучасною проблемою є духовно-моральне виховання. Видатний педагог Я. А. Коменський свого часу сказав про дитину: “Дитина – це хатина, в якій живе душа. Якщо не наповнити хатину мудрими корисними звичками, хатина залишається пустою”. Останнім часом в освіті, починаючи з дошкільця, акценти робляться на розвиток інтелекту і значно менше уваги приділяється духовно-моральному вихованню. Оскільки **розділ II “Розвиток і виховання душі та серця”** спрямований на духовно-моральний розвиток дитини і у ньому для кожної вікової групи визначено певний конкретний обсяг програмового матеріалу, то для повнішої реалізації завдань з духовно-морального виховання доцільно скористатися виданнями, перелік яких подається у рубриці “Методичний супровід реалізації завдань програми: Навчально-методичне забезпечення для реалізації завдань програми «Соняшник»”.

До **розділу III** введено елементи риторики. Оскільки вона сприяє реалізації завдань мовленнєво-комунікативного розвитку дитини, допомагає виробленню здатності висловлювати своє судження чітко, логічно, образно; успішно виступати з повідомленням перед невеликою аудиторією, самостійно складати розповіді. Навчаючись риторики, діти вдосконалюватимуть техніку мовлення (голос, мовне дихання, дикція), опанують засоби логічної (логічний наголос, пауза, темп і ритм, інтонаційну виразність мовлення) та емоційно-образної виразності (інтонація, міміка, жести, поза, емоційно-образна виразність слова, мовний етикет у різних ситуаціях, правила поведінки при спілкуванні, мовні етикетні формули), секретами розповідання (виразне декламування віршів, розповіді близько до тексту, короткий переказ, творча розповідь), основами риторичного мистецтва.

До **розділу IV “Розвиток і виховання розуму”** для всіх вікових груп введено завдання із сенсорного розвитку, дослідницької та пізнавальної

діяльності в соціальному, етнічному, предметному та природному до-вкіллі. Усі дошкільні групи пропоновано залучати до посильної участі у спільних акціях дорослих та дітей щодо збереження та відновлення до-вкілля. Для дітей молодшого і середнього дошкільного віку рекомендо-вано формувати елементарні математичні уявлення; для дітей шостого року життя – логіко-математичний розвиток, інтелектуальні ігри.

Завдання щодо естетичного та духовного розвитку дитини визна-чено у **розділі V “Художньо-естетичний розвиток дитини”**. У ньому об’єднані основні види образотворчої діяльності (ліплення, аплікація, малювання, конструювання), а також визначено завдання підрозділів “введення у світ мистецтва, музика і співи, хореографія, театралізована діяльність, свята та дозвілля, художня праця народні ремесла). Окрім того, пропонуються для всіх груп щоденна серія п’ятихвилинних фрон-тальних групових або індивідуальних бесід (5 хв – у ранковій години, 5 хв – на прогулянці, 5 хв – під час обіду, інших видів діяльності) з теми “Прекрасне навколо тебе”:

- краса зовнішнього вигляду;
- краса слова (хто краще висловиться про побачене, почуте тощо);
- прекрасне у предметах, що нас оточують;
- прекрасне у груповій кімнаті;
- прекрасне в картинах;
- прекрасне у поведінці;
- прекрасне у вчинках тощо.

Розділ VI “Розвиток і виховання здібностей та творчості”. До-бираючи завдання з цього розділу, опиралися на дослідження вчених про те, що, “...Усі нормальні діти володіють різноманітними потенційними здібностями” (Г. Костюк). Ця теза співзвучна позиції В. Сухомлинського про те, що немає дітей не здібних, не талановитих. Завдання дорослих – виявити і розвивати їх у доступній та цікавій для дітей діяльності, дати в руки ключ, принцип виконання роботи, створити умови для виявлення і розквіту їхньої обдарованості, підтримувати творчі прояви. У дошкіль-ному віці, на нашу думку, може йтися тільки про передумови розвитку творчих здібностей у різних видах діяльності (мовленнєвій, образотвор-чій, пісенній, танцювальній, ігровій тощо).

Розділ VII “Розвиток ігрових умінь та навичок” спрямований на ознайомлення з різними видами ігор, навчання дітей ігрових дій, засво-ення всебічних знань через гру, духовно-моральних якостей, соціальних навичок поведінки. Адже вчені минулого і сучасності визначили, що гра – провідний вид діяльності дитини. Щоб гра була повноцінною, якомога більше впливала на розвиток, дітей потрібно навчати ігрових дій.

У кожному з розділів програми, крім визначених домінуючих завдань, передбачено завдання з різних напрямів виховання і навчання дитини, забезпечуючи в такий спосіб її всебічний розвиток. Так, реалізуючи програмові завдання будь-якого із семи розділів, паралельно впливаємо на виховання духовно-моральних та фізичних якостей, формування соціальних знань, розвиток мовлення, мислення, математичних, природничих, екологічних, валеологічних, економічних та інших знань.

У кінці кожного розділу подано таблицю, за допомогою якої педагоги і батьки можуть орієнтуватися у рівні засвоєння дітьми змісту програмових завдань, сформованості та розвитку їхніх компетентностей. У таблиці є такі орієнтири: дитина *має уявлення* (наприклад, про родинне оточення: мама, батько, дідусь, бабуся), *розпізнає* (наприклад, за зовнішніми ознаками та соціальними ролями маму, батька, дідуся, бабуся), *називає* (наприклад, на ім'я членів родини: мама Оля, бабуся Віра), *діє* (наприклад, звертається до членів родини відповідно до їхніх соціальних ролей, виявляє турботу про рідних і близьких людей, виконуючи посильні доручення та трудові дії).

Завдання у розділах ускладнюються відповідно до віку дітей. Це відображено у деяких структурних компонентах розділу. Так, наприклад, з п'ятого року вводять елементи риторики, а для дітей шостого року – елементи ейдетики, інтелектуальні ігри: шашки та шахи (розділ IV).

Програмові завдання кожного з семи розділів визначені відповідно до державних стандартів дошкільної освіти та з максимальним урахуванням особливостей розвитку дитини відповідного віку. Вони співвідносяться з освітніми напрямками Базового компонента дошкільної освіти (див. табл. с. 11) і передбачених ними результатів освітньої роботи з дітьми. (див. табл.) У третій колонці таблиці подано назви авторських посібників, зміст яких спрямований на ефективну реалізацію завдань освітніх напрямів Базового компонента і кожного із семи розділів програми “Соняшник”.

Систематична послідовна робота педагогів та батьків щодо реалізації завдань програми “Соняшник” сприятиме забезпеченню сталого розвитку особистості дитини, означених у Базовому компоненті (2021 рік).

Перелік фольклорних і художніх текстів, музичного та хореографічного репертуару, різних видів ігор, мистецьких творів та орієнтовна тематика занять подано у навчально-методичному посібникові до програми (Навчально-методичний посібник “Соняшник” до комплексної програми розвитку, навчання і виховання дитини дошкільного віку “Соняшник” / Л. В. Калуська. — Тернопіль : Мандрівець, 2013. — 200 с.)

Таблиця

Назви розділів	Освітні лінії Базового компонента дошкільної освіти	Авторські посібники для реалізації завдань розділу*
Розділ I. Розвиток і виховання тіла	“Особистість дитини”, “Гра дитини”, “Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі”, “Дитина в соціумі”	“Здоров’я дитини в садку і родині”; “Безпека життєдіяльності дошкільника”; “Допоможи собі сам”; “Дошкільне тіловиховання”; “Валеологія у дитячому садку і вдома”; “Рости здоровою, дитинко”
Розділ II. Розвиток і виховання душі та серця	“Особистість дитини”, “Гра дитини”, “Дитина в соціумі”, “Дитина у світі культури”	“Дивокрай. Книга перша”; “Дивокрай. Книга друга”; “Абетка чеснот української дитини”; “Родинне сонцеколо”; “Сонячні промінчики душі”; “Ангеликова школа”
Розділ III. Мовленнєво-комунікативний розвиток	“Мовлення дитини”, “Гра дитини”, “Дитина в соціумі”, “Особистість дитини”	“«Соняшникова читанка»: хрестоматія”; “Риторика в дитячому садку”; “Казкова розмовляночка за малюнками : 4-й рік”; “Казкова розмовляночка за малюнками : 5-й рік”; “Казкова розмовляночка за малюнками : 6-й рік”
Розділ IV. Розвиток і виховання розуму	“Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі”, “Дитина в природному до-вкіллі”, “Дитина в соціумі”, “Гра дитини”, “Особистість дитини”, “Шахи”	“Екологічна ігротека”; “Природничий словник-довідник”; “Дивокрай. Книга перша”; “Дивокрай. Книга друга”; “Соняшникова школа казок”

* Подані тільки назви посібників. Докладніше див. “Методичний супровід реалізації завдань програми : Навчально-методичне забезпечення для реалізації завдань програми «Соняшник»”.

Розділ V. Художньо-естетичний розвиток дитини	“Дитина у світі культури”, “Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі”, “Гра дитини”; “Хореографія”	“Соняшникова палітра”; “Соняшникова музична скринька. Вип. 1”; “Соняшникова музична скринька. Вип. 2”; “Соняшникова музична скринька. Вип. 3”; “Соняшникова музична скринька. Вип. 4”; Веселинка Т. 1”; “Веселинка Т. 2”; “Художня праця у дитячому садку”; “Народні ремесла у дитячому садку”; “Свята та розваги в дитячому садку”
Розділ VI. Розвиток і виховання здібностей та творчості	“Особистість дитини”, “Гра дитини”, “Дитина у світі культури”, “Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі”, “Мовлення дитини”	“Соняшникова палітра”; “Художня праця у дитячому садку”; “Народні ремесла у дитячому садку”; “Соняшникова музична скринька. У 4-х вип.”
Розділ VII. Розвиток ігрових умінь та навичок	“Гра дитини”, “Особистість дитини”, “Дитина у світі культури”, “Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі”, “Мовлення дитини”	“Соняшникова ігротека: збірник ігор”

Прогностичність програми

Прогностичність програми – у її здатності відповідати вимогам та умовам, у яких вона буде реалізуватися, а саме: забезпечення пізнавально-розвивального та духовно-естетичного середовища, позитивного мікроклімату любові і добра у дошкільному освітньому закладі і вдома.

Реалістичність

Реалістичність – властивість програми забезпечувати відповідність між бажаним і можливим. Необдумане перевантаження і форсування розвитку знижують рівень мотивації у дитини до подальшого розвитку

та бажання навчатися. Програма є соціально адаптованою і спрямована на забезпечення кожній дитині індивідуальної траєкторії розвитку. Змістові програмові завдання дібрані з максимальним урахуванням вікових та індивідуальних сприймальних можливостей дитини.

Раціональність

Раціональність. У програмі визначено такі цілі і способи їх досягнення, які дозволять одержати максимальний позитивний результат.

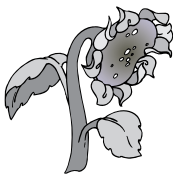
Цілісність

Цілісність. Програма є цілісною, що забезпечує повноцінний усебічний розвиток тіла, душі і розуму дитини, формування найважливіших життєвих компетенцій та особистісних якостей відповідно до Державного стандарту дошкільної освіти.

Окрім того, для успішної реалізації та виконання програмових завдань вона передбачає забезпечення повноти дій усіх учасників освітнього процесу – педагогів, дітей, батьків, громадськості. В кінцевому результаті це дасть змогу виховати успішну, щасливу, компетентну, соціально адаптовану в суспільстві дитину з розвинутими позитивними базовими моральними якостями та готовністю до шкільного навчання.

**НАЗВА ПРОГРАМИ СИМВОЛІЧНА.
Тож чому “Соняшник”?**

- ☼ Це рослина з високим та міцним стеблом. Такими мають бути і діти – життєздатними та життєстійкими, зростати здоровими та бадьорими.
- ☼ Має міцне, розгалужене коріння. Діти повинні зростати в ріднім краю, з рідним словом, любити й цінувати народні звичаї, традиції, знати своє коріння, свій рід, свою родину, любити свою землю, пишатися людьми, що живуть на цій землі.
- ☼ Соняшник любить сонце. Діти мають бути життєрадісними, веселими, сповненими великої життєвої енергії з позитивним світосприйманням, зростати у променях батьківської любові.
- ☼ Це технічно корисна культура. Діти мають бути соціально адаптованими і життєво компетентними, зі спрямованістю на принесення користі собі й іншим.
- ☼ Квітка соняшника має багато золотистих сонячних пелюсток. Кожна пелюстка символізує добрі звички, відкритість, чуйне серце, комплекс тих морально-духовних якостей, якими має оволодіти кожна дитина змалечку. Саме вони стануть ядром особистості маленької дитини, яка випромінюватиме любов, доброту до всіх і до всього, виявлятиме щирість і пошану до людей, буде комунікабельною і матиме багато друзів.
- ☼ Соняшник має багато зерняток. Кожне зернятко – це певний обсяг всебічних знань етнічного, соціального, природного і предметного середовищ, в яких перебуває дитина та з якими ознайомлюється відповідно до свого віку.

ПОМАГАЙЛИК

РОЗВИТОК, НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ЧЕТВЕРТОГО РОКУ ЖИТТЯ

Антропометричні дані

Стать	Довжина тіла (см)	Маса тіла (кг)	Окружність грудної клітки (см)
Хлопчики	99–109	14,5–18,5	51,1–55,3
Дівчатка	98–109	13,9–18,2	49,3–54,0

Особливості розвитку

Про дитину четвертого року життя в народі кажуть: “четверта каша”, “четверте літо”, “джигунець”, “гульвіса”, “метунець”, “жевжик”, “шмиглик”, “жирун” (пустун). Діти цього віку дуже рухливі, сміливі, прудкі. Водночас вони розумніші й самостійніші. Не беруть якого-небудь гостинця із задоволенням, а замовляють наперед те, що вони хочуть.

З цікавістю молодші дошкільники сприймають дитячий фольклор, захоплюються дражнилками, дуже довірливі й водночас категоричні: “Як повірять, то повірять, а якщо ні, то й ні”. Знають домашні звичаї, активно включаються до сімейних турбот, щоправда, ненадовго. Потяг до вуличних ігор та розваг доволі великий. Уміють виявляти свій характер.

На четвертому році життя дитини вже простежуються прояви критичності. Серед способів стимулювання безпечної поведінки особливою популярністю у сімейному середовищі користуються персоніфіковані навіювання-застереження на зразок: “Не їж зелених яблук, бо животик болітиме”. У народі подібних навіювань надзвичайно багато. Всі вони зазвичай не мають нічого спільного з містикою, оскільки їм властиве реальне спрямування.¹

¹ Стельмахович М. Вибрані твори у двох томах. – Т. 2. – Українська етнопедагогіка / упоряд.: Л. Калуська, В. Ковтун, М. Ходак / за заг. ред. Л. Калуської. – Івано-Франківськ–Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 2012. – 464 с. – С. 105.

У дітей цього віку розвивається здатність до елементарного аналізу й синтезу. Іноді їм важко сприймати словесні корективи чи зауваги, оскільки взаємодія сигнальних систем ще не досконала, а рівень міжаналізаторних зв'язків доволі слабкий. Тому важливо правильно поєднувати словесні й несловесні впливи на малят.

Процеси збудження і гальмування у корі головного мозку легко коригуються. Простежується періодично стан оптимального збудження, що призводить до швидкої втомлюваності.

Дітям четвертого року життя важливі дві якісно нові характеристики, пов'язані з формуванням особистості дитини та включенням її у різні види діяльності. Психологи відзначають його ще як кризовий, оскільки йому властиві спалахи негативізму, впертості, часті зміни настрою. Діяльність має нестійкий характер, а її тривалість чітко не визначена. Надзвичайно важливим є аксіологічний її компонент, що передбачає ціннісну мотивацію діяльності. Діти здатні до наслідування, що в перспективі впливає на розвиток самостійності та елементарних навичок самооцінки. Формуються елементи довільної поведінки.

Збагачується емоційна сфера дитини. Різноманітні почуття, що виникають у дитини, а також прояви поведінки впливають на формування її характеру та моральних якостей. Поганий настрій і негативні емоції виникають при зміні звичних для дитини умов життя, зокрема в адаптаційний період, а також за невдалої організації життєдіяльності в дошкільному освітньому закладі тощо.

Розвиваються органи сприймання. Дитина цього віку на пізнання предмета зором витрачає переважно до 8 с, на тактильне обстеження – до 40 с, оскільки вміння обстежувати предмет ще не досконале. Умовами ефективного сприймання предметів та їх властивостей є наочність, тобто наявність спостережуваних об'єктів, які мають перебувати у полі зору дітей.

Розвивається мовлення, активізується потреба у спілкуванні. Створюються передумови для контактів з дорослими та однолітками. Однак часто відчують труднощі, оскільки у значної частини дітей недостатньо розвинуті мотиви спілкування, навички і засоби для здійснення цієї діяльності. Доволі добре розвинутий мовленнєвий слух, однак простежуються вади звуковимови, що утруднюють засвоєння граматичних норм, стають на заваді повноцінного спілкування. Дихання у дітей переривчасте, а темп мовлення пришвидшений, тому їх важко іноді слухати. Різний словниковий запас дітей цього віку пояснюється індивідуальними особливостями та різними умовами виховання в родині. Діти легко переймають від дорослих діалектизми, а також створюють свої дитячі слова.

Напрями розвитку та діяльності	Показники розвитку
Розвиток особистості	Одержує елементарні знання про себе, впізнає себе на світликах та у дзеркалі. Знає своє ім'я та імена своїх близьких. Починає усвідомлювати власне "Я", прагне діяти самостійно. Дитина намагається відповідати вимогам дорослих бути чемною, слухняною, ввічливою. Розвиваються почуття любові до близьких, прихильність до вихователя, бажання робити добрі вчинки
Соціальний розвиток	Розширюється коло соціального оточення. Збагачується власний досвід соціальної поведінки та спілкування. З'являється елементарне орієнтування у сфері людських стосунків. Кооперується в іграх з іншими дітьми, сприймає та дотримується відповідних елементарних правил взаємин у дитячому колективі, розуміє сенс спільної діяльності для довколишніх і для себе
Емоційний розвиток	Дитина відчуває велику потребу в емоційних контактах з найближчими людьми. Зароджується почуття любові до рідних і близьких, до природи, інтерес до творів мистецтва, вона здатна емоційно сприймати довколишній світ, виявляє почуття радості, задоволення і незадоволення. Виражає прагнення до позитивної оцінки довколишніх, позитивно відгукується про себе та своїх близьких
Моторика і фізичний розвиток	Ознайомлюється з різними видами рухів (підстрибує на обох ногах на місці і просувається вперед; спускається сходами, ставлячи ноги через сходинку; ловить кинутий м'яч; розстібає гудзики, зав'язує шнурівки, вміє користуватися олівцем, зубною щіткою тощо). Добре бігає, однак біговий крок ще недостатньо рівномірний і швидкий. Активно рухається. Відповідно реагує на сигнал вихователя про зупинку під час ходьби або бігу та зміну напрямку руху. Легко просувається по обмеженій площині, стрибає, повзає і підлазить під дугу, кидає і ловить м'яч). Гойдається на гойдалці, катається на триколісному велосипеді

<p>Духовно-моральний розвиток</p>	<p>Здатна виявляти ніжність, любов до рідних, сприймати красу довколишнього, твори мистецтва; диференціює поняття “добре”, “погано”; для дитини цього віку характерна маніпулятивність: на інтуїтивному рівні знає, як поводитися (просити, вимагати, вередувати тощо) з різними людьми з її оточення</p>
<p>Мовленнєво-комунікативний розвиток</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Спілкування. Налагоджує доброзичливі контакти з однопітками, починає оволодівати способами спілкування з ними. На рівні емоційно-практичного спілкування звертається до дорослих у формі наказу, заборони, дозволу, скарги, заклик. Із задоволенням включається у розмову, йде на контакт з рідними та чужими людьми. Звертається до дорослих та дітей із запитаннями, відповідає на них. Користується простими фразами, супроводжуючи свої ігрові дії. У повсякденному спілкуванні переважає ситуативне мовлення. Форма спілкування – діалог. Оволодіває найуживанішими формами словесної ввічливості: вітається, прощається, просить вибачення. • Звуковимова. Намагається правильно вимовляти голосні та приголосні звуки, однак вимова, зокрема сонорних та шиплячих звуків, є недосконалою. Зникає загальна пом'якшеність мовлення. Зменшується кількість перестановок та пропусків звуків і складів у багатоскладових словах. Спостерігається заміна звуків (трапляються лише поодинокі випадки). Вловлює на слух і відтворює деякі інтонації (питальні, окличні тощо). Тембром голосу передає радість, незадоволення та інші емоції. • Фонематичний слух розвинений недостатньо. Дитині важко дається диференціація фонем у словах. • Мовленнєве дихання переважно верхньогрудне, часте, поверхнєве, неглибоке. • Словник. У словнику налічується близько 1800–2000 слів, переважають іменники (до 50 %) і дієслова (до 30 %). Інтенсивно збагачується словниковий запас. Називає слова на позначення предметів та їх якостей. Яскраво виражене словотворення. Простежується активне використання слів у мовленнєвій діяльності. Допускає неточності у вживанні абстрактних, узагальнювальних, збірних, часових та просторових понять.

	<ul style="list-style-type: none"> • Граматична будова мовлення. Оволодіває основними граматичними формами. Здебільшого правильно вживає іменники в родовому відмінку множини, назви дитинчат тварин. Використовує займенники <i>я, ти, ви</i>, кличний відмінок при звертанні (наприклад, <i>мамо, Іванку</i>). Припускається помилок в узгодженні слів у реченні, вживанні часів дієслів, коли розповідає про події сьогоднішні, минулі, майбутні. • Зв'язне мовлення. Оволодіває монологічним мовленням. Робить спроби складання з допомогою дорослих (підказування слів, речень) описових розповідей із 3–4-х речень про іграшки, овочі, фрукти, дії товаришів, власні та сюжетні відповіді-розповіді (спільно з дорослим) за змістом сюжетних картинок. Переказує за допомогою запитань добре знайомі казки. Знає напам'ять забавлянки, утішки, вірші, загадки. Використовує багато невербальних засобів спілкування (рухи, дії, міміку, жести тощо). • Синтаксис. Будує прості, поширені речення з прийменниками, сполучниками, однорідними членами речення
Розвиток розуму	<p>Сенсорний розвиток</p> <ul style="list-style-type: none"> • Слух. Розрізняє тембр звучання 2–3-х музичних інструментів у музичних творах, нескладний ритм, впізнає мелодії знайомих пісень • Зір. Знає кілька основних кольорів, називає і розрізняє їх. Сприймає зміст картин, ілюстрацій з одним чи двома зображеними об'єктами, вміє розповісти про побачене. • Дотик. Володіє тактильно-руховим обстеженням і впізнаванням предметів. • Смак. Реагує на смак, розрізняє смакові властивості (солодкий, солоний тощо). • Нюх. Розрізняє запахи (приємний, гарний) <p>Розвиток психічних процесів</p> <ul style="list-style-type: none"> • Увага. Підвищується стійкість мимовільної уваги. Дитина може деякий час утримувати увагу під час ігрової діяльності до 15 хв. В інших видах діяльності, зокрема в навчально-пізнавальній, особливо, коли дії одноманітні, вона не здатна довго утримувати увагу. • Уява. Спостерігаються прояви уяви. Здебільшого вона репродуктивна. На підставі одержаного досвіду дитина ство-

	<p>рює у своїй уяві образи надзвичайно яскраві та емоційно забарвлені, у яких їй самій іноді важко визначити, де реальність, а де фантазія. Використовує заміники предметів (до прикладу, брусок з будівельного матеріалу може слугувати “милом”, “праскою” тощо) та розігрує різні дії з ними.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Пам’ять. Пам’ять мимовільна. Запам’ятовує в середньому не більш як чотири предмети із десяти запропонованих, одне-два слова із десяти, вірші, що відповідають віку (швидко чи повільно після повторення і залежно від індивідуальних властивостей пам’яті). Краще запам’ятовує те, що емоційно сприймалося нею (позитивний або негативний емоційний фон під час сприймання предметів, явищ, взаємин). • Мислення. Мислення дитини цього віку має наочно-дійовий характер. <p><i>Аналіз.</i> Прагне аналізувати те, що бачить навколо себе.</p> <p><i>Порівняння.</i> Порівнює предмети одні з одними (переважно 2-3), однак відчуває труднощі при виокремленні суттєвого і несуттєвого.</p> <p><i>Класифікація.</i> Засвоює класифікацію зі словесним супроводом. Уміє групувати предмети за класами в межах знайомого матеріалу з допомогою дорослого на початку року і самостійно – в кінці. Класифікує предмети не за зовнішніми ознаками, а за функціональними (до прикладу, картопля, морква, буряк потрібні для того, щоб зварити борщ; кубики, машини, ляльки потрібні для того, щоб гратися).</p> <p><i>Узагальнення.</i> Вчиться об’єднувати предмети за певними ознаками. Робить спроби відносити предмети (чи їх зображення на малюнках) до вказаної дорослим групи, що позначається узагальнювальним словом (одяг, посуд, тварини тощо). Виконуючи дії з узагальнення, допускає багато помилок на початку року, і значно менше в кінці.</p>
Художньо-естетичний розвиток	<p>На підставі спостережень та обстеження певних об’єктів вчиться точніше передавати форму предметів у ліпленні, малюванні, аплікації, оволодіваючи при цьому елементарними технічними навичками і закріплюючи деякі сенсорні характеристики та еталони зображуваних об’єктів; у малюванні реалізує сюжетно-ігровий задум (до прикладу, “Морквинка</p>

	<p>для зайчика, якому треба погодувати своїх дитинчат”; “Маленькі ніжки йдуть по доріжці”); у процесі наклеювання готових форм на заняттях з аплікації навчається елементарних прийомів наклеювання, користуючись відповідним обладнанням та матеріалами і дотримуючись певної послідовності під час виконання роботи. Сприймає різні види мистецтва. Уважно розглядає ілюстрації, картинки, народні іграшки, предмети побуту, вслухається у звуки музики, із задоволенням слухає дитячі твори та класичну музику, впізнає їх</p>
<p>Розвиток ігрових умінь та навичок</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Рухливі ігри. Виявляє інтерес до рухливих ігор, із задоволенням бере в них участь. Засвоює елементарні навички орієнтування у просторі під час рухливих ігор, пов’язаних із ходьбою та бігом (“Пташенята і кіт”, “Біжіть до мене”, “Знайди свій колір”). Удосконалює вміння повзати і лазити під час ігор (“Квочка і курчата”), кидати і ловити м’яч (“М’яч у колі”), виконувати різні види стрибків (“Горобчики і кіт”, “Спіймай комара”). Під керівництвом дорослого привчається координувати свої рухові дії з руховими діями групи дітей, діяти відповідно до сигналу. В рухливих іграх не завжди дотримується правил гри. • Дидактичні ігри. Сприймає словесну інструкцію дорослого, що стосується ігрового завдання та правил дидактичної гри. Під керівництвом дорослого оволодіває різними способами дій із дидактичним матеріалом. Виконує дидактичні завдання здебільшого з допомогою дорослого, іноді самостійно (залежно від складності дидактичної мети і завдання). • Ігри з піском, водою, снігом тощо. Збагачує сенсорний досвід в іграх з піском і водою. Розширює знання про властивості природних матеріалів. Використовує пізнані властивості піску і води в іграх: за допомогою іграшкових пісочних наборів “випікає” різні вироби (пасочки, булочки), споруджує гірку тощо. Закріплює навички ліплення. • Музично-дидактичні ігри. Розвиває слухову увагу і слухову пам’ять. Вчиться розрізняти, відтворювати музичні звуки. • Театралізовані ігри. Емоційно сприймає театралізовані дійства як цікаве видовище, однак не завжди схоплює зміст, запам’ятовуючи і переказуючи лише окремі фрагменти.

	<p>За пропозицією дорослого відтворює словом, рухами, мімікою, жестами сюжети невеликих знайомих літературних та фольклорних текстів, використовуючи відповідні ігрові атрибути, предмети-замінники тощо.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Сюжетно-рольові ігри. Під керівництвом дорослого ознайомлюється з елементарними рольовими діями людей з найближчого оточення та знайомих професій (вихователь, лікар, продавець) та оволодіває способами ігрової діяльності. Виконує різноманітні ігрові сюжетні дії з іграшками, часто використовуючи предмети-замінники. <p>Поглиблює знання про виконання близькими та знайомими людьми соціальних ролей, намагається “приміряти” роль дорослого на себе (наприклад, мама турбується про родину: готує їжу, прибирає в кімнаті, годує дитину, розглядає з дитиною книжку). Привчається вибудовувати ланцюжок відповідних сюжетно-рольових дій.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Конструкторсько-будівельні ігри. Розширює знання про конструкторські можливості різних ігрових матеріалів (набір великого будівельного матеріалу, різного виду конструктори тощо). Виявляє інтерес до конструкторсько-будівельних ігор. Добирає відповідний будівельний матеріал для “створення” будівлі. Під керівництвом дорослого (в окремих випадках самостійно, зокрема наприкінці року) оволодіває елементарними способами конструювання. Створює споруди, які стають основою для однієї-двох сюжетних дій (наприклад, будує машину, потім гараж і, уявляючи себе “водієм”, розгортає елементарні сюжетно-рольові дії)
<p>Навчально-пізнавальна діяльність</p>	<p>Привчається сприймати інформацію дорослих. Якщо об’єкт чи предмет, про який ідеться, становить особистісний інтерес, зацікавлює, то дитина здатна сконцентрувати й утримувати увагу, спрямовувати зусилля на виконання навчально-пізнавальних завдань, поставлених дорослим на занятті. Краще засвоює обсяг навчального матеріалу, коли використовуються ігрові ситуації, сюрпризні моменти. Навчається елементарних правил поведінки на заняттях (вибирати зручну позу, якщо заняття проводиться на килимку; сидіти за столом, дотримуючись гігієнічних вимог; не заважати одноліткам тощо)</p>

Види праці

- **Самообслуговування.** Уміє самостійно із незначною допомогою дорослого одягатись і роздягатись, охайно їсть, чистить зуби, зачісується. Привчається стежити за своїм зовнішнім виглядом.
- **Господарсько-побутова праця.** Під керівництвом дорослого включається у роботу з прибирання ігрового куточка, кімнати, подвір'я, збирає листочки, згрібає граблями, привчається берегти речі, матеріали, обладнання, дотримуватися порядку.
- **Праця у природі.** На підставі отриманих знань про деякі природні об'єкти (до прикладу, щоб виріс горошок, спочатку треба скопати грядку, розпушити землю, вкинути горошинку в ямку, поливати, розпушувати землю тощо) виникає зацікавленість у дитини працею з догляду за рослинами, тваринами.

Малюк під керівництвом дорослого має широколисті кімнатні рослини, насипає корм птахам, акваріумним рибкам.

Форми організації трудової діяльності

- **Доручення.** Виконує прості короткотривалі доручення дорослих (подай, принеси). З'являється бажання, виконуючи доручення, робити комусь приємне й одержати схвальну оцінку.
- **Чергування** по їдальні вводять із другого півріччя. Одержує інформацію та знання від дорослого про правила чергування, виконання черговим своїх обов'язків. Закріплює навички послідовності розкладання столових приборів. Вчиться долати труднощі. Виявляє потребу турбуватися про інших, допомагати старшим. На елементарному рівні під керівництвом дорослого формуються навички ставити мету і досягати результатів, повага до людей праці та результатів їхньої діяльності

РОЗВИТОК І ВИХОВАННЯ ТІЛА¹

Гігієна. Ознайомлення з органами та частинами тіла (руки, ноги, очі, вуха, ніс, рот, зуби) та їх назвами. Формування елементарного розуміння важливості названих органів тіла для людини та бережного ставлення до них. Ознайомлення з елементарними правилами бережного ставлення до очей; привчання до обмеженого перегляду телевізійних передач (не більше 12–15 хв). Навчання порівнювати частини тіла людини із частинами тіла казкових персонажів. Розширення знань про бережне ставлення до органів тіла.

Розвиток бажання дотримуватися правил особистої гігієни. Навчання правил догляду за власним тілом та органами тіла (зуби, ніс, ротова порожнина тощо), користування рушником, милом, зубною щіткою тощо; полоскання порожнини рота.

Розпорядок дня. Закріплення уявлень про складники розпорядку дня (сон, прогулянки, вчасний прийом їжі тощо) та їх роль у зміцненні здоров'я. Вдосконалення умінь зіставляти частини доби (ранок, обід, вечір) з відповідними складниками розпорядку дня.

Харчування. Ознайомлення з назвами страв, що їх споживають діти, переконання у їх корисності для здоров'я. Закріплення назв овочів і фруктів на столі (морква, буряк, цибуля, часник; яблука, груші, сливи, кавун тощо), їх сенсорних характеристик (за кольором: жовті, червоні, зелені тощо; за формою: круглі, овальні, схожі на кулю тощо; на смак: солодкі, кислі, пекучі тощо; на дотик: гладенькі). Навчання правил поведінки за столом та культури споживання їжі (користування ложкою, виделкою, серветкою), висловлення вдячності за спожиту страву.

Рухова діяльність на заняттях з фізичної культури та в інших формах її організації життєдіяльності дошкільнят упродовж дня.

Ранкова гімнастика. Привчання дітей до систематичного виконання вправ ранкової гімнастики в дошкільному освітньому закладі і вдома, використовуючи іграшки як засіб підвищення цікавості до вправ.

Руховий режим. Забезпечення рухової активності дітей упродовж дня в різних видах рухової діяльності відповідно до вікових можливостей дитини. Заохочення дітей до виконання завдань на заняттях з фізичного виховання, чіткого виконання вправ під час фізкультхвилинок, фізкульт-

¹ Див.: Калуська Л. В. Навчально-методичний посібник "Соняшник". – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 200 с. – Методичний коментар до розділу І "Розвиток і виховання тіла". – С. 36–46.

пауз, прогулянок, пішохідних прогулянок та екскурсій, днів здоров'я, спортивних розваг тощо.

Загальнорозвивальні вправи. Добір загальнорозвивальних вправ для м'язів рук, плечового пояса, тулуба, зміцнення м'язів ніг. Виконання вправ у різних вихідних положеннях тіла, рук, ніг, тулуба з використанням предметів і без них та дотриманням відповідно до віку дозування і тривалості їх.

Основні рухи.

Ходьба. Розвиток м'язів опорно-рухового апарату та запобігання плоскостопості під час різних видів ходьби. Навчання дітей різних видів ходьби (на пальцях, на п'ятах, на зовнішньому та внутрішньому боках стопи, приставним та перемінним кроками у різному темпі і напрямку, "змієюю", з переступанням через предмети), ходити, "не човгаючи" (тобто відриваючи по чергово ноги від підлоги), високо піднімаючи коліна (така ходьба чергується зі звичайною і триває 20–25 с). Розвиток координації рухів рук та ніг під час ходьби, орієнтування у просторі (не наштовхуватися на інших дітей та предмети).

Біг. Навчання елементарних прийомів правильного бігу (енергійне згинання рук у ліктях, енергійний мах ногами) та різних його видів (одне за одним, групою, по прямій та звивистій доріжці (завширшки 25–30 см, завдовжки 5–6 м), оббігання предметів, змінюючи темп і напрямок за вказівкою вихователя). Розвиток координації рухів під час бігу (не наштовхуватися на інших дітей та предмети). Заохочення дітей до "імітаційного" бігу ("як лисичка", "як літак").

Стрибки. Заохочення дітей до опанування різних видів стрибків: на місці, на обох ногах, просуваючись уперед; з кола в коло; перестрибування через паралельні лінії ("струмок" завширшки 15–20 см). Навчання техніки стрибків у довжину з місця (вихідне положення, поєднання маху руками з одночасним відштовхуванням обома ногами та м'яким приземленням), у глибину з невисоких предметів (енергійне відштовхування з одночасним махом руками вгору і виставлення їх у сторони – вперед під час приземлення).

Повзання, лазіння. Навчання дітей підлізати під мотузкою (висота 50–40 см від підлоги), дугою з положення навпочіпки та в упорі стоячи на колінах; пролізати в обруч, перелізати через колоду, покладену на підлогу; лазити по похилій драбинці (під кутом 20–25°), гімнастичній стінці.

Рівновага. Виконання спеціальних фізичних вправ у статичних (збереження рівноваги у певній позі: присідання на носках, стійка на одній нозі, "як півник") та динамічних положеннях (у русі під час ходьби та бігу по обмеженій площі опори, ходьба та біг між двома паралельними ліні-

ями, по дошці, покладеній на підлогу, або колоді (заввишки 15–20 см), яка лежить на підлозі, мотузці, покладеній прямо і по колу, гімнастичній лаві).

Вправи із м'ячем. Навчання дітей елементарних дій з м'ячем: кочення між предметами (ширина воріт – 50–60 см), влучення м'яча в інші предмети (кегли, кубики тощо) з відстані 1–1,5 м, підкидання м'яча вгору на 50 см і ловіння його, кидання і ловіння м'яча в парах і по колу; кидання обома руками від грудей та знизу в кошик; ловіння м'яча після відбиття від підлоги. Оволодіння дітьми елементарною технікою дій з м'ячем.

Шукування і перешикування в колону одне за одним незалежно від зросту, в колону по двоє, в шеренгу.

Рухові фізичні якості. Виховання дисциплінованості, рішучості, сміливості. Допомога дорослих у подоланні страху перед висотою під час стрибків, лазіння та інших рухових вправ.

Сила. Навчання дітей раціонально використовувати свою силу під час виконання рухових дій (наприклад, не перенапружувати м'язи та інші органи й системи).

Швидкість. Виконання вправ з максимальною для віку динамікою. Розвиток швидкості під час виконання рухової дії, техніка виконання якої була попередньо вивчена (наприклад, загальнорозвивальні вправи спочатку виконують у повільному темпі, а потім, у процесі їх засвоєння, – у швидшому). Розвиток рухової реакції дитини на сигнал педагога (наприклад, зупинка під час бігу).

Спритність. Привчання дітей сприймати та оцінювати власні рухи відповідно до обставин і швидко змінювати свою діяльність. Формування вміння з найменшою затратою зусиль і часу, діючи чітко й енергійно, виконувати поставлене рухове завдання (наприклад, добрі навички бігу та координації рухів дають змогу виявляти спритність у рухливих іграх, пов'язаних з ловінням, – “Квач”, “Третій зайвий”).

Витривалість. Розвиток витривалості під час фізичних навантажень з урахуванням анатомо-фізіологічних, вікових та індивідуальних особливостей дітей. Дотримання педагогом моторної щільності занять з фізичної культури, оптимального дозування вправ. Розвиток витривалості під час рухливих ігор та вправ спортивного характеру з обов'язковим, доцільно обґрунтованим дозованим навантаженням (наприклад, кількість повторень рухливої гри, тривалість пауз для відпочинку після гри).

Гнучкість. Розвиток рухливості опорно-рухового апарату дитини. Стеження дорослого за обов'язковим дотриманням чіткого дозування навантаження під час виконання дитиною вправ на хребет і суглоби кінцівок (різні нахили і випрямлення тулуба, напівприсідання, махові рухи

руками і ногами з різних вихідних положень, вправи з метання, стрибки, танцювальні рухи).

Самостійна рухова діяльність. Заохочення до активної рухової діяльності. Розвиток бажання до самостійних проявів активних рухових дій.

Рухливі ігри та ігрові вправи (див. розділ “Розвиток ігрових умінь та навичок”).

Профілактичні заходи

- Забезпечення сприятливого повітряно-теплого режиму в приміщенні (дотримання відповідної температури, санітарно-гігієнічних норм, регулярне провітрювання кімнати).

- Систематичні, щоденні, відповідно до порад лікаря та індивідуального стану здоров'я дитини, загартовувальні процедури.

- Різні форми організації рухової діяльності (заняття з фізичної культури, ранкова гігієнічна гімнастика, гімнастика після денного сну, фізкультурні паузи або динамічні перерви між заняттями, під час яких можна використовувати ігри малої та середньої рухливості, такі як “Подояночка”, “Коровай”, “Мак”), дні і тижні здоров'я, фізкультурні свята і розваги.

- Збалансоване харчування.

- Інші профілактичні засоби (проводять відповідні спеціалісти – медсестра, психолог та ін.): вітамінотерапія, психокорекція (кольоротерапія, звукотерапія, психогімнастика), ароматотерапія.

- Точковий масаж. Ознайомлення дітей з елементами точкового масажу. Навчання точкового масажу носа вказівними пальцями.

- Запобігання сколіозу. Забезпечення фізичних умов (оптимальне освітлення, зручні меблі, що відповідають зросту дошкільнят, чергування активної рухової діяльності дітей із відпочинком). Постійне стеження за правильною поставою дітей під час сидіння на стільцях, виконання вправ ранкової гігієнічної та коригувальної гімнастик. Звернення уваги на позу дитини під час сну (м'яка постіль, висока подушка, звичка спати на одному й тому самому боці можуть призвести до бокового викривлення хребта, звичка спати “калачиком” – до утворення круглої спини), оскільки це впливає на формування постави.

- Запобігання плоскостопості. Заохочення дітей до ходіння на пальцях, п'ятах, зовнішньому та внутрішньому боках стопи (імітація ходьби “як ведмедик”, “як лисичка”, “як коник” тощо).

Безпечна поведінка. *Предмети навколо.* Ознайомлення з правилами безпечної поведінки з різними предметами, підкреслюючи корисність кожного з них і шкоду для здоров'я, якої вони можуть завдавати при невмілому та необережному користуванні.

Природне довкілля і здоров'я. Збагачення знань про домашніх тварин, птахів. Формування уявлень про елементарні правила безпечної поведінки з ними.

Емоційне здоров'я. Забезпечення належного рівня емоційного благополуччя дитини у близькому оточенні, родині, дитячому освітньому закладі. Створення пізнавально-розвивального середовища, яке б забезпечувало максимальний емоційний комфорт та розвивало б емоційно-чуттєву сферу дитини. Ознайомлення за допомогою малюнків з позитивними і негативними емоціями (радість, сум тощо). Сприяння розвитку позитивних емоцій під час сприймання довколишнього світу.

БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАТЬ, УМІТЬ ТА НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ	
Має уявлення	<ul style="list-style-type: none"> ◀ про корисність щоденних занять фізкультурою, гімнастикою, загартування, ходіння босоніж та здоровий спосіб життя; ◀ про правила безпечної поведінки з різними предметами, тваринами, рослинами; ◀ про сигнали світлофора й елементарні правила дорожнього руху
Розпізнає	<ul style="list-style-type: none"> ◀ дії (наприклад, щоденне чищення зубів), спрямовані на користь здоров'я; сигнали світлофора
Називає	<ul style="list-style-type: none"> ◀ частини тіла, їх призначення, основні рухи; ◀ елементарні правила безпечної поведінки у природному, соціальному та предметному довкіллі
Діє	<ul style="list-style-type: none"> ◀ зіставляє та порівнює частини тіла людини з казковими персонажами; ◀ дотримується правил гігієни, самостійно користується гігієнічними засобами (милом, водою, рушником, зубною щіткою, зубною пастою, серветкою), столовим приладдям; ◀ чітко виконує основні рухи, комплекси загальнорозвивальних вправ, завдання, визначені для занять та інших форм з фізичного виховання; ◀ діє відповідно до правил пішоходів на пішохідній доріжці

РОЗВИТОК І ВИХОВАННЯ ДУШІ ТА СЕРЦЯ

Люби ближнього. Навчання дітей позитивно сприймати себе, однолітків та все, що оточує дитину. Формування прагнення приносити радість навколишнім: батькам, родині, друзям.

Шануй батька і матір. Формування елементарного поняття про те, що батько і мама люблять дитину, турбуються про неї. Виховання любові до батьків. Виховання турботи про батьків (подати капці, виконати елементарну просьбу батьків тощо). Заохочення до вживання зменшувально-пестливих слів (мамуся, татку тощо) у спілкуванні з батьками.

Патріотичне виховання. Заохочення до вивчення малих жанрів фольклору. Формування елементарного поняття про українську мову як державну (ми, українці, мешкаємо в Україні й маємо знати українську мову). Виховання зацікавленості обрядовими святами (Миколая, Новий рік, Різдво, Великдень, День Матері), формування бажання брати участь у святкових дійствах, що відбуваються в родині, дитячому садку, в місті (селі).

Соціальне виховання. Розвиток сприймання дитиною себе з позицій власного “Я” як особистості, вміння узгоджувати особисті наміри та дії з дорослими та дітьми, бажання приносити користь іншим у міру своїх сил. Збагачення знань про родину та її членів (мама, тато, дідусі, бабусі, брати, сестри), їхні дружні взаємини, взаємодопомогу. Заохочення до налагодження доброзичливих відносин із соціальним оточенням, до проявів ввічливого спілкування та поведінки з дорослими та дітьми в різних видах діяльності. Використання сюжетно-рольових ігор для соціального розвитку дитини. Здійснення диференційованого підходу до виховання хлопчиків і дівчаток з позицій їхніх майбутніх соціальних ролей.

Моральне виховання

Зовнішньоетична вихованість (звички, мовленнєвий етикет тощо, гармонія душі та зовнішньої поведінки)

Етичні засади спілкування. Ввічливість. Ознайомлення з етикетними мовними нормами (“чарівні слова”: доброго дня, до побачення, будь ласка, дякую), ввічливим звертанням до дорослих та однолітків. Розвиток уваги та поваги до мовця (уважно слухати, дивлячись у вічі). Привчання дітей до щоденного ввічливого вітання і спілкування. Формування елементарних уявлень про красу поведінки (поступатися місцем старшим людям, прагнення допомогти, бути слухняною, чемно поводитися під час концертів та вистав, в інших громадських місцях, не розмовляти голосно, не кричати, не вередувати в транспорті, у крамниці тощо). Розвиток мотивів суспільної корисності (допомога дорослим, букет для мами, виготовлення подарунка

для рідних та друзів тощо). Сприяння розвиткові таких почуттів, як бажання працювати для інших, приносити користь рідним та друзям.

Вдячність. Ознайомлення з такими важливими моральними категоріями як подяка, вдячність. Заохочення дітей до проявів вдячності до своїх рідних, однолітків за найменшу послугу чи приємність.

Відповідальність. Формування відповідальності за своє здоров'я, безпеку та життя (формування навичок усвідомлення того, що деякі дії можуть бути небезпечними для здоров'я, ознайомлення із причинно-наслідковими зв'язками між діями дитини та їх наслідками); за дії, пов'язані з добробутом оточення (розвиток усвідомлення, що поведінка дитини впливає на довколишніх та ставлення останніх до малюка); за домашніх улюбленців (визначення невеликих, але щоденних обов'язків з догляду за тваринами, рослинами); за свої речі (привчання відповідати за порядок в іграшковому куточку, на полиці з одягом тощо); за слово й ухвалене рішення (виховання відповідальності за ухвалене рішення чи обіцянку: "Пообіцяв прибрати іграшки – дотримай слова"); за успіхи і невдачі (формування навичок долати труднощі задля досягнення мети, не поспішаючи, з чиеюсь допомогою; заохочення до самостійного докладання зусиль дитиною); за природне довкілля (виховання дбайливого та відповідального ставлення до природно-довкілля: не смітити, не кидати на землю обгортки тощо).

Самостійність. Заохочення дітей до проявів самостійності у пізнанні нового в довколишньому світі та самостійну реалізацію набутих знань, умінь, навичок. Активізація дій дитини за принципом "Я сам".

Гуманні почуття. Виховання таких гуманних почуттів, як доброта, чуйність, товарицькість, співчуття, милосердя.

Милосердя: Діла милосердя для тіла і душі.

"Голодного нагодувати". Розкриття змісту поняття "Голодного нагодувати". Виховання співчуття, бажання нагодувати тих, хто голодний. Організація практичної діяльності по годівлі пташок, водоплавної птиці.

"Спраглого напоїти". Розкриття змісту поняття "Спраглого напоїти". Виховання співчуття, бажання напоїти тих, хто відчуває спрагу.

"Нагого одягнути". Розкриття змісту поняття "Нагого одягнути". Виховання співчуття до бідних обездолених людей, бажання допомагати тим, хто потребує допомоги.

"Недужого відвідати". Розкриття змісту поняття "Недужого відвідати". Виховання співчуття до хворих, до дітей з особливими освітніми потребами, бажання їм прислужитися (подати води, відвідати, проявити ласку, ніжність, турботу).

"Сумного потішити". Розкриття змісту поняття "Сумного потішити". Виховання співчуття до своїх ближніх, бажання порадувати їх, розвеселити.

Трудове виховання

Передумови трудової діяльності. Використання малих жанрів фольклору (колискових, утішок, забавлянок, казок, прислів'їв тощо) у формуванні мотивації до праці. Підведення до усвідомлення дітьми позиції про те, що всі працюють (мурашка, пташка, люди) і діти теж повинні допомагати дорослим. Ознайомлення з працею дорослих, трудовими обов'язками працівників дошкільного освітнього закладу (вихователь, помічник вихователя, медсестра, кухарі). Виховання бажання працювати.

Види праці.

Самообслуговування. Розвиток навички самостійного одягання і роздягання, дотримувачись певної доцільної послідовності. Навчання самостійно застібати гудзики, зав'язувати шнурівки на взутті.

Господарсько-побутова праця. Залучення дітей до прибирання ігрового куточка, розкладання іграшок на місце. Створення позитивної мотивації до праці з прибирання.

Праця у природі. Активізація дітей на одержання елементарних знань про деякі природні об'єкти та включення їх під керівництвом дорослого у працю з догляду за ними. Формування навичок ставити мету і досягати результатів у праці.

Форми організації трудової діяльності.

Доручення. Заохочення дітей до участі в посильній трудовій діяльності опосередковано через доручення (до прикладу, принести, подати тощо; перевірити, у якому стані шафки для одягу, як складений одяг, порядок в ігровому куточку тощо).

Чергування (вводять у другому півріччі). Зосередження уваги дітей на одержанні інформації та знань від дорослого про правила чергування. Ознайомлення з обов'язками чергових. Навчання розкладати столові прибори у певній послідовності. Привчання дітей до естетики обіднього столу (до прикладу, вазочки з квітами, гарні серветки). Розвиток здатності долати труднощі. Формування зацікавлення до чергування, а також потреби турбуватися про інших, допомагати старшим.

Правове виховання

Права. Ознайомлення дитини з власними правами (на любов, розуміння, повагу). Розвиток навички обстоювати свої права.

Обов'язки. Усвідомлення за допомогою тактовного пояснення дорослого своїх обов'язків і виконання їх (обов'язок бути ввічливим, прибирати іграшки, турбуватися про інших).

Економічне виховання

Бережливість. Формування елементарних навичок бережливого ставлення до предметів, речей, матеріалів, обладнання, докільця тощо. Еле-

ментарне поняття про гроші (плата за працю; за гроші можна придбати багато потрібних людині речей).

Екологічне виховання. Виховання інтересу до об'єктів природи та формування бережного ставлення до них (не ламати, не витоптувати, не смітити у природному доквіллі). Виховання бажання брати участь у спільних акціях дорослих і дітей щодо збереження та відновлення доквілля.

Статеве виховання. Навчання дітей співвідносити себе з певною статтю (хлопчик – дівчинка).

<p style="text-align: center;">БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ</p>	
Має уявлення	<ul style="list-style-type: none"> • про родинне оточення (батько, мати, дідусі, бабусі), елементарні права та обов'язки членів родини, зокрема й дитини; • про співчутливе, доброзичливе, турботливе ставлення одне до одного, однолітків, об'єктів природи; • про стать (хлопчик – дівчинка); • деякі звичаї, календарно-обрядові свята; • про такі моральні категорії, як ввічливість, вдячність, відповідальність, доброта, чуйність, товарицькість, співчуття, милосердя
Розпізнає	<ul style="list-style-type: none"> • членів родини за їхніми соціальними ролями, статтю; • добрі звички; • позитивні та негативні вчинки, поведінку в доквіллі
Називає	<ul style="list-style-type: none"> • своє ім'я та імена членів родини, деякі звичаї, традиції, обряди, трудові дії, предмети, вчинки
Діє	<ul style="list-style-type: none"> • активно пізнає доквілля і дотримується правил поведінки в ньому та в найближчому соціумі (чемно вітається, звертається до дорослих відповідно до прийнятих норм, включається у посильну працю, виконує доручення, прагне до самостійності під час одягання та роздягання, прибирає іграшки тощо); • виявляє інтерес до звичаїв, традицій, обрядів, бере участь у святкових дійствах, що відбуваються в родині, дитячому садку, у місті (селі); • дотримується етичних засад спілкування та чемної поведінки у громадських місцях, емоційно реагує на красу доквілля

МОВЛЕННЕВО-КОМУНІКАТИВНИЙ РОЗВИТОК

Лексика

Нові слова. Збагачення словника завдяки введенню в активне мовлення дітей нових слів.

Словотвір. Заохочувати дітей до словотвору різними способами: за допомогою префіксів (за-, з-, на-) та суфіксів; складних слів із двох основ (лісопарк, медонос; довговухий), утворення ступенів порівняння прикметників. Навчати добирати спільнокореневі слова (наприклад, квітка, квіточка, квітник), вживати пестливі форми слів (татусь, татко, сонечко), використовувати у мовленні займенники, дієслова (теперішнього, минулого, майбутнього часу та наказову форму дієслів) залежно від мовленнєвої ситуації. Заохочувати до вживання у мовленні образних поетично-художніх висловів (за змістом художніх і фольклорних творів).

Фонетика

Мовленнєвий апарат. Розширення знань про мовленнєвий апарат, ротову порожнину (рот, губи, зуби, язик тощо). Виконання вправ на розвиток м'язів мовленнєвого апарату. Вправління у вимові звуків [ц], [ч], [с], [з], [р]. Ознайомлення з поняттями "звук" і "слово".

Фонематичний слух. Навчання розрізняти на слух близькі за звучанням, але різні за значенням слова (наприклад, жив – лив – пив – мив).

Виразність мовлення. Розвиток мовленнєвого дихання, інтонаційної виразності мовлення (інтонація, сила голосу, тембр, темп, логічний наголос, логічна пауза). Навчання користуватися у мовленні, залежно від мовленнєвої ситуації, розповідною, питальною та окличною інтонаціями.

Синтаксис

Різні типи речень. Формування вміння будувати прості, поширені речення з прийменниками, сполучниками, ускладнені однорідними членами, прямою мовою.

Граматична будова мовлення. Навчання узгоджувати слова у роді, числі та відмінку, вживати знахідний та кличний відмінки.

Зв'язне мовлення

Опис. Заохочувати дітей до складання з допомогою дорослих (підказування слів, речень) описових розповідей (3-4 речення) про іграшки, овочі, фрукти, дії товаришів, власні та сюжетні відповіді-розповіді (спільно з дорослим) за змістом сюжетних картинок та за уявою.

Розвиток діалогічного та монологічного мовлення. Спонування до переказування текстів з допомогою дорослого.

Спілкування. Навчання дітей ввічливо спілкуватися, використовуючи мовні та позамовні засоби і дотримуючись правил мовленнєвого етикету. Заохочення дітей виявляти ініціативу в спілкуванні.

Позамовні засоби спілкування. Навчання дітей доречного використання жестів та міміки.

Художня література та фольклор. Прищеплення інтересу та любові до книг, естетичного сприймання змісту художніх та фольклорних текстів. Ознайомлення з книгами (великі, малі, з малюнками, книжки-зamalьовки), різними жанрами фольклору (колискові, забавлянки, лічилки, мирилки, казки, прислів'я та приказки, скоромовки та чистомовки), жанрами художньої літератури (вірші, оповідання, авторські казки). Розвиток емоційної сфери під час сприймання фольклорних та художніх текстів. Навчання дітей відповідати на запитання за змістом текстів, вивчення деяких із них напам'ять. Заохочення до проявів висловлення власної думки з приводу прочитаного.

Іноземна мова (англійська мова). Іноземна мова є варіативною складовою державного Стандарту дошкільної освіти. Навчання з дітьми проводиться відповідно до нормативних документів та програм гурткової роботи¹.

Дрібна моторика рук у контексті мовленнєвого розвитку. Розвиток координації та узгодженості рухів рук, моторики під час пальчикових ігор, зокрема інсценізації римованих рядків за допомогою пальців (наприклад, "Хованка", "Цей ось пальчик"). Малювання крапок, прямих, горизонтальних та вертикальних, замкнених ліній (до прикладу, "Яблуко").

БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАТЬ, УМІНЬ, НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ	
Має уявлення	<ul style="list-style-type: none">◄ що кожен предмет, явище, дія позначаються словом;◄ про узагальнювальні, пестливі слова;◄ правильну артикуляцію звуків [ж, з, ш, р] у словах;◄ узгодження слів у реченні;◄ ввічливі форми спілкування
Розпізнає	<ul style="list-style-type: none">◄ інтонації (окличні, питальні, розповідні);◄ звуки мовні й немовні;

¹ Осадча О. Програма "Сходінками до англійської", рекомендована до використання МОН України (лист МОНУ № 1/11-17866 від 11. 11. 2014 р.); Шкваріна Т. М. Програма "Англійська мова для дітей дошкільного віку", рекомендована до використання МОН України (лист МОНУ № 1/9-450 від 30. 06. 2006 р.)

	<ul style="list-style-type: none"> ◄ розрізняє поняття “звук” і “слово”, розуміє та використовує узагальнювальні слова (овочі, фрукти тощо); ◄ ввічливі форми звертання, вітання, прощання
Називає	◄ словами предмети, явища, дії
Діє	<ul style="list-style-type: none"> ◄ складає описові розповіді, переказує знайомі тексти з допомогою дорослих, навідних запитань, передає свої враження від почутого або побаченого; ◄ вступає у контакт з дорослими, дотримуючись правил мовленнєвого етикету, використовуючи мовні та позамовні засоби; ◄ чітко вимовляє звуки та знаходить їх місце у словах; ◄ виконує вправи на мовленнєве дихання; ◄ узгоджує слова у реченні; ◄ закінчує речення, розпочаті вихователем; ◄ інсценує під керівництвом дорослого невеликі поетичні і прозові тексти

Розділ IV

РОЗВИТОК І ВИХОВАННЯ РОЗУМУ

Сенсорний розвиток. Розвиток зорового, слухового, смакового, нюхового та дотикового аналізаторів. Активізація дітей до пізнання довколишнього світу всіма органами чуття і на основі цього засвоєння ними сенсорних характеристик предметів і явищ (основних кольорів та їх відтінків; форми: куля, куб, круг, квадрат; розвиток слухової уваги, розпізнавання звуків у природі – спів пташок, дзюрчання струмка, побутових – скрипіт дверей, стукіт молотка; смак: солодкий, гіркий, солоний; дотик: приємний, неприємний, ніжний; теплий, холодний, мокрий, сухий, твердий, м'який, гладенький тощо; дрібної моторики рук у контексті сенсорного розвитку: постукування пальцями по поверхні – визначення властивості матеріалу: твердий, скляний тощо).

Пізнавальна діяльність у довкіллі

Заохочення дітей до отримання інформації від батьків (від інших членів родини), із книг, ілюстрацій, дитячих теле- і радіопередач тощо.

Соціальне довкілля. Розширення знань з тем: “Моя сім’я” (власне “Я”, мої батьки, мої дідуся й бабусі, їхні імена та соціальний статус), “Мій дитячий садок” (приміщення дитячого садка, групова кімната, люди, які тур-

буються про дітей у дитячому садку: вихователі, помічник вихователя, музичний керівник, медсестра, кухар, двірник, завідувач).

Етнічне довкілля. Ознайомлення з етнічним середовищем (перегляд ілюстрацій, відвідання кімнати народознавства, розповіді педагога, ознайомлення з давніми речами вжитку), виховання інтересу до етнічного середовища. Збагачення знань про місто (село), вулицю, родинні та державні свята, звичаї і традиції.

Предметне довкілля. Закріплення назв предметів, що оточують дитину вдома і в дитячому садку, та сенсорних характеристик меблів, посуду, побутових приладів, одягу, взуття, іграшок. Вироблення навичок естетичного сприймання предметів і речей домашнього вжитку, помічати їх красу. Виховання бережного ставлення до предметного світу, створеного руками людей.

Природне довкілля. Первинне ознайомлення із порами року та деякими природними об'єктами: сонце (кругле, лагідне, тепле; небо (синє, буває хмарним і безхмарним); хмари (бувають різної форми, прозорі, легкі, темні, сірі); повітря (холодне, тепле; повітрям ми дихаємо); воду (прозора, без запаху; нею наповнені криниці, річки, озера, ставки, море; воду п'ють люди, квіти, дерева, трави, тварини; взимку вода замерзає); дощ (холодний, теплий, падає з неба у вигляді рясних дощових краплин, напуває землю); сніг (білий, м'який, холодний, можна з нього ліпити, кататися на санках по снігу); вітер (холодний, теплий, легенький, гойдає дерева); землю (суха, тверда, мокра після дощу, тепла, холодна; на землі ростуть квіти, дерева, овочі, трава; по землі ходять люди, тварини, стрибають пташки, їздять машини); дерева (береза, ялина, верба, яблуня, вишня); овочі (картопля, морква, цибуля); квіти (фікус, фіалка, мальва, ромашка).

Первинне ознайомлення дітей з будовою рослин (стовбур, гілки, листки, квітки).

Розвиток уявлень про тварин свійських (кішка, собака) і диких (вовк, лисиця), птахів свійських (курка, півень), диких (сорока, ворона, голуб); комах (сонечко, муха).

Дослідницька діяльність

Спостереження. Організація щоденних постійних спостережень у різні пори року та впродовж дня за природними об'єктами. Заохочення дітей до такого виду пізнавальної діяльності.

Досліди. Організація дослідницької роботи зі знайомими та безпечними для життєдіяльності предметами і матеріалами, наприклад, піском, водою, цибулею (проростає у склянці з водою), іграшками тощо.

Розвиток елементарних математичних уявлень

Елементи лічби. Формування понять “один – багато”, “стільки – скільки”, “більше – менше”, “порівну”. Вправляти у визначенні кількості предметів у межах трьох.

Величина. Розвиток орієнтування у величинах: довгий – короткий, високий – низький, широкий – вузький, товстий – тонкий. Навчання порівнювати площинні об'єкти накладанням.

Геометричні фігури. Формування вміння обстежувати предмети різної форми (круг, квадрат, трикутник, куля, куб) за допомогою зорового та дотикового аналізаторів, співвідносити їх з відповідними геометричними формами та називати їх.

Орієнтування у просторі. Вправлення дітей у розрізненні та називанні правої і лівої руки, привчання діяти правою або лівою рукою залежно від ситуації (наприклад, тримати ложку, виделку, ручку, олівець правою рукою, а для дитини-шульги – лівою). Закріплення просторових понять (праворуч – ліворуч, уперед – назад, угору – вниз), просторових відношень (над, під, на, за, поруч, високо, низько), вміння діяти та рухатися відповідно до заданого напрямку (наприклад, звернення до дитини: **піді праворуч** і поклади іграшку **на** полицку).

Часові поняття. Ознайомлення з частинами доби (день, ніч, ранок, вечір).

Проблемно-пошукова діяльність. Розв'язання проблемних питань, ситуацій, підготовлених педагогом за сюжетами прочитаних творів, зокрема казок В. Сухомлинського (наприклад, казка “Як здивувався Мурко” – чи може кіт бути синього кольору?).

Розвиток мислення. Навчання дітей елементарних умінь порівнювати предмети за кольором, формою, величиною, зіставляти та групувати предмети за головними ознаками (наприклад, червоні м'ячі, зелені кубики), класифікувати (наприклад, за функціональним призначенням – відібрати малюнки, на яких зображено посуд, і покласти праворуч, а малюнки з іграшками – ліворуч). Встановлення зв'язків між предметом та його заміником (наприклад, мило, праска, а заміник – брусок).

БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАЇЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ	
Має уявлення	<ul style="list-style-type: none">• про те, що кожна людина (дитина) має власне ім'я, належить до певної статі та національності;• про дитячий садок та його працівників;• про правила поведінки вдома, у дитячому садку та громадських місцях з дорослими й однолітками;• про найближче родинне оточення;• про те, що живе в Україні і є маленьким українцем (українкою);

	<ul style="list-style-type: none"> ◀ про деякі об'єкти природи, предметне оточення, призначення предметів і їх сенсорні характеристики
Розпізнає	<ul style="list-style-type: none"> ◀ за статтю дорослих та дітей; ◀ оперує займенником <i>Я</i> та вирізняє себе поміж інших у соціумі; ◀ предмети за кольором, формою, величиною та іншими сенсорними характеристиками
Називає	<ul style="list-style-type: none"> ◀ імена і стать батьків, бабусь, дідусів, найближчої родини; ◀ місце проживання; ◀ деякі форми вітання, пори року, частини доби, просторові поняття (ліворуч – праворуч, угорі – вниз тощо); ◀ називає об'ємні (куля, куб) і площинні (круг, квадрат) геометричні фігури
Діє	<ul style="list-style-type: none"> ◀ виявляє інтерес до пропонованої інтелектуальної задачі, до пізнання та ознайомлення з предметом, ігровим матеріалом; ◀ прагне вирішити пізнавально-ігрове завдання самостійно;
	<ul style="list-style-type: none"> ◀ обстежує предмети за допомогою всіх п'яти органів чуття, орієнтуючись на сенсорні еталони, порівнює їх за кількістю (один – багато), величиною, формою, використовуючи геометричні фігури як зразки, положенням у просторі відносно інших предметів; ◀ на елементарному рівні класифікує, аналізує, узагальнює предмети та явища за певними ознаками; ◀ лічить до трьох; ◀ уважно слухає і запам'ятовує

Розділ V

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК

Ознайомлення з різними видами мистецтва

Розвиток у дітей естетичного сприймання предметів народного мистецтва (вишиті рушники, доріжки, серветки, керамічні вироби, килими тощо), які прикрашають інтер'єр приміщення вдома і в дитячому садку.

Навчання дітей давати елементарну оцінку власній роботі за зразком дорослого. (Наприклад: Я намалював яблучко. Воно червоне і гарне.)

Ліплення

Матеріали та обладнання. Збагачення знань про властивості глини та пластиліну (м'які, тверді), клейонки або дощечки для ліплення (дерев'яні, керамічні, пластикові, довгі, прямокутні, квадратні, круглі, кольорові тощо), серветки для витирання рук (вологі, кольорові).

Технологічні прийоми. Закріплення набутих раніше знань, умінь та навичок роботи із пластиліном та глиною. Оволодіння навичками ліпити предмети кулястої (кавун, капуста, буряк, редиска), циліндричної (огірок, кабачок, цукерка, ковбаска), конусоподібної (морква, бурулька) та дископодібної (блюдечко, тарілка, диск) форм. Формування вміння ділити шматок глини на однакові та різні за величиною частини, передавати у ліпленні нескладні сюжетні композиції (наприклад, "Обід для зайчиків": татові – велика морквина, а зайченяті – мала).

Навчання дітей прийомів скачування, розкачування глини між долонями коловими та прямими рухами; заокруглювати, загострювати, загинати краї виліплюваних виробів, відтягувати, створюючи предмети різних форм.

Заохочення до використання допоміжних матеріалів для підкреслення виразності виліплюваного образу. Ознайомлення зі стекою та навчання елементів декору. Стимулювання до прикрашання, простого оздоблення виготовленої продукції. Розвиток дрібної моторики рук під час ліплення. Виховання інтересу до роботи з глиною та пластиліном.

Малювання

Матеріали та обладнання. Закріплення сенсорних характеристик фарб, пензликів, олівців (не менше шести кольорів та відтінків), паперу (білий, кольоровий, цупкий, щільний тощо); обладнання (олівці кольорові й воскові; фломастери, кольорова крейда, маленька серветка для витирання пензлика, пластмасова склянка з водою, гуашеві фарби). Продовження навчання правильно тримати олівець, фломастер, пензлик (тримати, не напружуючи м'язів і не стискаючи надто сильно пальці; від сильного натиску псуються олівець, пензлик) та дотримання правил під час користування ними (до прикладу, охайно занурювати пензлик усім ворсом у баночку з фарбою, знімати зайву фарбу легким дотиком ворсу до країв баночки, добре промивати пензлик перед користуванням фарбою іншого кольору). Навчання дітей прийомів малювання у різних техніках (пальцями, тичками тощо), розташовувати малюнок по всій площині аркуша. Підтримання творчих проявів дитини.

Формування чуття кольору. Збагачення знань про кольори, що існують у природі. Ознайомлення з основними кольорами, похідними від них, а

також відтінками (рожевий, сірий, блакитний тощо). Навчати дітей відчувати особливість кожного кольору та співвідносити його з температурою, запахом, смаком, настроєм, звуками (наприклад, жовтий колір – теплий, зігріває, як сонечко, створює гарний настрій; синій нагадує крапельки і музику дощу). Вироблення вміння самостійно вибирати колір, за допомогою якого передавати елементарну схожість з предметами або явищами.

Ознайомлення із творами живопису. Формування здатності емоційно сприймати репродукції картин, ілюстрації до казок. Розвиток естетичних смаків.

Предметне малювання. Навчання малювати прямі вертикальні і горизонтальні лінії (доріжки, різноколірні нитки, струмки, що течуть), предмети, що складаються з прямих, трикутних, округлих, овальних, прямокутних форм (сонечко, яблуко, дерево, будинок, ялинка у снігу, сніговик, дівчинка в зимовому одязі). Заохочення до малювання знайомих предметів за сюжетами казок.

Декоративне малювання. Ознайомлення з виробами народного декоративно-ужиткового мистецтва (вишивка, ткани й різьблені вироби), формування навичок їх естетичного сприймання. Ознайомлення з елементами народного декоративного розпису (наприклад, косівський, петриківський). Навчання прикрашати площинні предмети візерунком, використовуючи крапки, мазки, лінії, кільця, малювати в різних техніках (сірниками, тичком або пальцем), розташовуючи візерунок по всій площині аркуша (килимова доріжка, рушничок для матері, сорочка для Оксанки, декоративний таріль, барвіста хустка, казковий птах).

Сюжетне малювання. Формування вмінь під керівництвом вихователя відтворювати враження від побаченого, проведених свят та розваг, ілюструвати фрагменти казок. Формування вмінь створювати нескладні сюжетні композиції через відображення кількох знайомих предметів, розташовуючи їх по всій площині аркуша (“На дерева, на лужок тихо падає сніжок”; “Святковий феєрверк”, “Кульбаби у траві”). Сюжетне малювання за казками В. Сухомлинського (наприклад, казка “Як здивувався Мурко” – малювання “Курчатка на траві”).

За задумом. Розвиток ініціативи та самостійності дітей у реалізації власного задуму в малюнку.

Аплікація

Матеріали та обладнання. Ознайомлення із сенсорними характеристиками матеріалів та обладнання, користування пензлем та клеєм, оводіння навичками охайного наклеювання.

Аплікування на аркуші паперу. Формування вміння розташовувати на аркуші паперу готові форми, викладати зображення із трьох частин,

створюючи з них виразні образи, елементарні композиції, розміщуючи їх по всій площині аркуша паперу, користуватися пензлем та клеєм, охайно наклеювати.

Аплікація із засушених рослин (листя, трави). Закріплення сенсорних властивостей природних матеріалів (колір, форма тощо) та визначення їх можливостей для створення композицій (орієнтовні композиції: квітка із зерняток гарбуза або листя верби, сонечко із пелюсток квітів тощо).

Конструювання

Матеріали та обладнання. Ознайомлення із сенсорними характеристиками матеріалів та їх конструктивними можливостями, інструментами й обладнанням для заняття. Розвиток первинних уявлень про просторові відношення між предметами, елементарних дослідницьких нахилів, конструкторських здібностей під час ознайомлення з властивостями матеріалів (прутиків, будівельного тощо).

Конструювання з будівельного матеріалу. Навчання створювати будівлі залежно від призначення (наприклад, доріжки бувають різні: пішохідні, велосипедні тощо), викладання кубиків, цеглин або пластин горизонтально і вертикально (конструювання мостів, гірок, воріт). Закріплення просторових понять: вузький – широкий, низький – високий.

Конструювання з паперу. Навчання визначати конструктивні можливості паперу через дослідницьку діяльність. Формування вміння складати папір навпіл. Формування і закріплення уявлень про лінію згину (казкова хатинка, шафа). Заохочення дітей до прикрашання сконструйованих із паперу виробів, використовуючи олівці, фломастери та інші матеріали.

Конструювання з природного матеріалу. Навчання дітей створювати композиції з природного матеріалу. Розвивати творчість.

Конструювання за задумом. Закріплення набутих знань. Розвиток самостійності у виборі теми, матеріалу та послідовності створення задуманої споруди, бажання споруджувати, конструювати за власним задумом, а також використовуючи сюжети казок (наприклад, конструювання хатинки для цвіркуна, мишенят – за творами В. Сухомлинського), вміння оцінювати якість власної роботи.

Заохочення дітей до реалізації вмінь, навичок, одержаних під час занять, до творчої ініціативи під час самостійної художньої діяльності.

Музика і співи

Матеріали та обладнання. Розвиток уваги та естетичного сприймання музичних інструментів (скрипка, барабан тощо). Ознайомлення із зовнішнім виглядом барабана і скрипки, їх звучанням.

Музична грамота. Зосередження уваги на загальних елементарних поняттях із музичної грамоти: властивості звуку (музичного і предметів,

що звучать), мелодії, на силі звучання (голосний – тихий), ритмі, темпі (швидкий – повільний).

Розвиток слухової уваги. Навчання слухати і сприймати вокальні та інструментальні твори, народну й класичну українську музику, мелодії, виконані на скрипці та барабані педагогом або в аудіозапису. Вироблення елементарних навичок культурної поведінки під час слухання музики (бажання слухати уважно, до кінця, не відволікаючись і не заважаючи іншим), емоційно реагувати на неї, запам'ятовувати назву пісні та її мелодію.

Музичний слух. Навчання сприймати та розрізняти музичні звуки та звуки довкілля (крапання дощу та звучання відповідного музичного твору), визначати характер музики (весела, сумна).

Вокально-хорові навички. Формування вміння впізнавати знайомі пісні за мелодією, співати з музичним супроводом і без нього коротенькі народні пісеньки, співати природним голосом, не напружуючи голосових зв'язок у діапазоні “ре-ля”.

Музування на музичних інструментах. Зацікавлення дітей дитячими музичними і шумовими інструментами та розвиток бажання грати на них. Навчання (індивідуальне або групове) відтворювати найпростіші рівномірні ритми під ритмічний акомпанемент інструментальних творів чи дитячих пісеньок, що їх виконують дорослі на шумових, ударних інструментах (брязкальце, бубен, барабан, трикутник, маракас тощо). Створення позитивної емоційної атмосфери, спрямованої на відчуття у дитини радості, веселого настрою, емоційного комфорту.

Пластична імпровізація. Формування навичок передавання рухами музики, відтворення її настрою та характеру музичного образу, емоційної передачі обрядових дій.

Музично-ритмічні рухи. Навчання виконувати під музику спортивні (біг, ходьба, стрибки), образні рухи (“ведмедик”, “зайчик”), рухи з предметами, у парі, в колі, танцювальні рухи (притупування однією або двома ногами, плескання у долоні, кружляння по одному та в парі. Заохочення до використання вивчених рухів у таночках з названими вище елементами.

Музично-дидактичні ігри та вправи. Розвиток музично-сенсорних здібностей. Формування навичок розрізнення музичних звуків за висотою, силою, тембром, тривалістю, низьких і високих інтонацій, гучного і тихого звучання дзвіночка у процесі використання музично-дидактичних ігор.

Хореографія. Ознайомлення зі станком для занять хореографією, дзеркалами та їх призначенням, відповідним одягом та взуттям. Заохо-

чення до виконання елементарних танцювальних вправ для розвитку загальної музичальності й танцювальності.

Свята та дозвілля. Заохочення дітей до участі у святах та дозвіллях. Розвиток позитивних емоцій під час святкових дійств, культури поведінки під час концертів і вистав.

Театралізована діяльність. Ознайомлення з різними видами театру (пальчиковий, кулачковий, “рукавички”, площинних іграшок, показ вистав із використанням фланелеграфа або магнітної дошки тощо), театральними атрибутами (сцена, театральні костюми, декорації), театральними традиціями (правила поведінки в театрі). Розвиток елементарних театральних умінь та навичок (імітувати звуки, дії персонажів, відтворювати характер), театральних здібностей. Прищеплення інтересу до театру, емоційної реакції на театральні дійства.

Художнє читання. Розвиток виразності художнього читання у процесі відтворення змісту художніх творів.

БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ	
Має уявлення	<ul style="list-style-type: none"> ◄ про деякі види мистецтва (декоративно-ужиткове, музично-пісенне, театральне тощо); ◄ про властивості матеріалів, потрібних для роботи
Розпізнає	<ul style="list-style-type: none"> ◄ властивості матеріалів для ліплення, малювання, аплікації, конструювання; ◄ звучання музичних (барабан, піаніно) та шумових (брязкальця) інструментів, а також звучання ємкостей, наповнених горохом, квасолею тощо
Називає	<ul style="list-style-type: none"> ◄ види мистецтва (декоративно-ужиткове, музично-пісенне, театральне), матеріали, що потрібні для занять з образотворчого мистецтва (фарби, пензлики, олівці, фломастери, глина, папір, клей тощо), деякі музичні інструменти, обладнання для хореографії та театральної діяльності
Діє	<p><i>образотворча діяльність:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◄ малює лінії, крапки, мазки, плями, прямокутні та округлі форми; ◄ розташовує малюнки та аплікації на цілому аркуші; ◄ використовує набуті технічні прийоми у малюванні, аплікації, ліпленні; ◄ працює з різними видами матеріалів;

	<p><i>декоративна діяльність:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • розглядає та описує за допомогою дорослого деякі вироби декоративно-ужиткового мистецтва; <p><i>музично-пісенна та хореографічна діяльність:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • зацікавлено, емоційно сприймає музику, знає пісні, впізнає їх; • передає ритмічно-образні танцювальні рухи під музику; • бере посильну участь у виготовленні декорацій, костюмів, атрибутів до театралізованих ігор; <p><i>самостійна художня діяльність:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • прагне у самостійній діяльності виявити свої знання та вміння, одержані на заняттях та в різних видах діяльності
--	---

Розділ VI

РОЗВИТОК І ВИХОВАННЯ ЗДІБНОСТЕЙ ТА ТВОРЧОСТІ

Передумови розвитку здібностей і творчості. Розвиток диференційованого сприймання (перцептивної сфери) усіма органами чуття явищ і предметів довколишньої дійсності, довірливої уваги, спостережливості, наочно-образного мислення, уяви, фантазії.

Розвиток творчості у мовленнєвій діяльності. Формування вміння розповідати за аналогією до розповідей дорослих. Навчання впізнавати предмети за певною ознакою (формою, кольором тощо), придумувати дії з ними.

Розвиток творчості в образотворчій діяльності. Формування бажання самостійно добирати матеріали, інструменти, кольори, техніки для реалізації задуму в ліпленні, аплікації, малюванні, конструюванні. Заохочення до експериментування з різними матеріалами (піском, глиною, пластиліном, фарбами при змішуванні кольорів, природнім матеріалом тощо), у різних техніках (плямографія, малювання пальцями, тичками, штампування тощо).

Розвиток творчості у пісенній і танцювальній діяльності. Розвиток сенсорно-музичних здібностей, здатності сприймати музику, відчувати її настрій. Заохочення до імпровізації під час відтворення вже знайомих пісень, мелодій на музичних інструментах.

Розвиток творчості в ігровій діяльності. Розвиток здібностей до імпровізації у різних видах ігрової (імітація звуків, дій, творчі маніпуляції з предметами тощо) та театралізованій (пантоміма, навички передачі характеру персонажів тощо) діяльності.

БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАЊ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ	
Має уявлення	<ul style="list-style-type: none"> • про різні види матеріалів та їх властивості, музичні інструменти (барабан, піаніно, брязкальце), різні види ігор, відповідно до розділу VII, забавлянки, лічилки, вірші, казки, відповідно до завдань розділу III
Діє	<ul style="list-style-type: none"> • експериментує з різними видами матеріалів, імпровізує на музичних дитячих інструментах; • придумує розповіді за аналогією; • виявляє творчість у різних видах ігор (маніпулює з предметами, імітує звуки, дії казкових персонажів)

Розділ VII

РОЗВИТОК ІГРОВИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Дитячі іграшки. Ознайомлення дітей з іграшками-забавами, з образними (тварини, ляльки) іграшками, народними (дерев'яною та сирними) іграшками, їх ігровими можливостями. Розвиток пізнавального інтересу під час ознайомлення з технічними іграшками (до прикладу, різні види автомобілів).

Рухливі ігри. Активізація різноманітної рухової діяльності в іграх з використанням яскравих, естетично оформлених атрибутів до ігор, відповідного обладнання та спортивного інвентарю, використання природного оточення, наприклад: куців для ігор з елементами підлізання, пеньків для ігор з елементами стрибків.

Розвиток моторної пам'яті і координації власних рухових дій ("Море хвилюється...", "Пташки у гніздечку"), узгодження їх із руховими діями групи дітей (бігати вільно, не шаркаючи ногами, природно рухаючи руками). Заохочення дітей до вдосконалення під час ігор різних видів ходьби та бігу прямо та зі зміною напрямку руху (по одному, підгрупами, по колу, із зупинками, парами, врозтіч, з переступанням через предмети тощо), стрибків, ігор з м'ячами. Навчання діяти відповідно до сигналу ("Дожени мене", "Хованки").

Прищеплення бажання використовувати запропоновані атрибути у грі.

Народні ігри. Ознайомлення з народними іграми відповідно до вікових можливостей дітей. Розвиток мовлення, дрібної моторики рук, образного мислення, формування інтересу до народної творчості, позитивних емоцій під час народних ігор (“Пастух і вівці”, “Сірий кіт”, “Кіт і миші”).

Хороводні ігри. Забезпечення позитивної емоційної атмосфери під час організації хороводних ігор, яка сприятиме бажанню дитини взяти у них участь. Формування вміння починати і закінчувати гру, підпорядковувати власні дії словесному та музичному супроводу, узгоджувати рухи з рухами інших дітей (“Іменинний пиріг”, “Подольночка”, “Ой у полі жито”, “Галя по садочку ходила”, “Коровай”, “Мак”).

Дидактичні ігри та вправи. Формування вмінь користуватися дидактичним матеріалом. Забезпечення якісного засвоєння знань з усіх розділів програми. Наприклад:

Розділ I. Гігієна “Знайди картинку”, “Органи тіла”, “Якщо хочеш бути здоровим”.

Розділ II. Ігри на формування моральних якостей: “Добре і погано”, “Що можна назвати гарним?”, “Добрі слова”, “Чарівні слова”, “Чарівний промінчик”.

Розділ III. Збагачення словника: “Придумай слова”; фонематичний слух: “Де подзвонили?”

Розділ IV. Розвиток розуму “Розклади фігури”, “Розподіли посуд”, “Який букет квітів подарувати?”, “Що кому підходить для роботи?”, “Що предмет розповідає про себе?”, “Мої покупки”, “Знайди предмет такої самої форми”, “Чарівна торбинка”, “Впізнай, хто це”, “Маленькі дослідники”, “Що змінилося”, “Істівне – неістівне”, “Коли це буває?”, “Новосілля ляльки”, “Крамниця”, “До бабусі у село”, “Потяг”, “Подарунки”, “Підбіжи до дерева, яке я назву”, “Відгадай, що у руці”.

Формування вміння дотримуватися правил гри, чітко виконувати ігрове завдання. Виховання дисциплінованості, витримки, вміння співвідносити власні емоції, почуття з відповідними кольорами та відтінками (“Живі кольори”). Забезпечення позитивного емоційного фону в дидактичних іграх (наприклад, “Клоуни”).

Ігри з піском, водою, снігом тощо. Ознайомлення дітей із сенсорними характеристиками та властивостями природних матеріалів, можливістю їх використання в іграх. Заохочення до дослідницької діяльності у пізнанні якостей і властивостей природних матеріалів за допомогою дотикового та зорового аналізаторів (з вологого піску ліпити “пиріжки”, “пасочки” тощо можна, а із сипкого, сухого – ні; легкі предмети плавають у воді, а важкі – тонуть).

Розвиток самостійності у виборі іграшок-інструментів для ігор з піском і водою (лопатки, совочки, формочки), фантазії, творчості, формування навичок соціальної поведінки під час взаємодії з однолітками.

Музично-дидактичні ігри. Навчання дітей уміння розрізняти, відтворювати музичні звуки, визначати темп і тембр музики. Формування сенсорно-музичних здібностей під час ігор “Бубен”, “Дзвіночки”, “Журавлі та журавочка”.

Театралізовані ігри. Створення умов для театралізованої діяльності (атрибути, костюми, ширми тощо) та зацікавлення дітей іграми-драматизаціями (показ дорослими інсценівки). Формування вміння передавати характер зображуваного персонажа за допомогою різних засобів виразності (голосом, жестами, мімікою, характерною для персонажа походою тощо, наприклад: зайчик стрибає), передавати настрій (листочка весела, радісна, сумна). Навчання відобразити сюжети знайомих казок, діяти безпосередньо від особи персонажа або використовувати іграшку, предмет, ігрові атрибути за пропозицією дорослого. Активізація діалогічного мовлення, інтонаційної виразності, образного мислення; збагачення емоційно-чуттєвої сфери позитивними емоціями під час виконання певних ролей в інсценівці.

Сюжетно-рольові ігри. Збагачення дітей знаннями з різних сфер життєдіяльності людини (до прикладу, ознайомлення з різними професіями, які близькі дитині: вихователь, водій, лікар, продавець, артист тощо). Створення умов (забезпечення ігрового середовища: добір іграшок, атрибутів та правильне їх розташування) для розгортання ігрових сюжетних дій. Навчання ігрових дій з іграшками та предметами-замінниками у простих елементарних сюжетах.

Формування у дітей уміння придумувати елементарні прості сюжетні дії, добирати відповідні атрибути та з допомогою дорослого виготовляти їх, діяти і говорити відповідно до обраної ролі. Розвиток здатності взаємодіяти у грі з іншими дітьми, формування навичок розуміння задуму іншої дитини, створювати і реалізувати власний задум, залучаючи партнерів по грі. Виховання елементарних навичок соціальної поведінки під час виконання певних ролей (мама – добра, ласкава, ніжна, любить свою дитину – ляльку; тато – сильний, добрий, допомагає “мамі” доглядати, годувати, укладати спати дитину – ляльку), позитивних моральних якостей (доброта, любов до ближніх, взаємодопомога, товарицькість, бажання допомагати, виявляти турботу).

Конструкторсько-будівельні ігри. Ознайомлення дітей із будівлею дитячого садка, працею будівельників. Закріплення сенсорних характеристик будівельного матеріалу (форма: кубик, брусок, цеглина, пластина; колір: зелений, жовтий і т. д.; матеріал: дерев’яний, скляний тощо) та заохочення до експериментування з ними (наприклад, який матеріал ліпше підійде для даху будинку).

Формування інтересу до конструкторсько-будівельних ігор. Заохочення дітей до створення простих будівельних конструкцій (доріжки для півника, воріт, загороди для курчат, гаража для машини, будиночка для ляльки тощо).

Закріплення елементарних способів конструювання на підставі набутих під час занять знань, умінь і навичок та використання “будівель” для розгортання елементарних сюжетно-рольових дій (обігрування об’єктів, побудованих дітьми).

<p style="text-align: center;">БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ</p>	
Має уявлення	<ul style="list-style-type: none"> ◄ про різні види ігор (дидактичні, рухливі, народні тощо)
Розпізнає	<ul style="list-style-type: none"> ◄ види ігор (конструкторсько-будівельні, хороводні тощо)
Називає	<ul style="list-style-type: none"> ◄ ігри, відповідні атрибути та матеріали до ігор, дії з предметами
Діє	<p><i>рухливі ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◄ активно включається у рухливі ігри, виявляючи багато позитивних емоцій; ◄ координує власні рухові дії з руховими діями групи дітей; ◄ діє відповідно до сигналу; ◄ використовує запропоновані атрибути до гри; <p><i>дидактичні ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◄ прагне добре виконувати ігрове завдання, задіюючи всі органи чуття, вдосконалюючи сенсорно-пізнавальний досвід, розвиваючи мислення, дрібну моторику рук та мовлення; ◄ намагається дотримуватися дисципліни та виявляти витримку; <p><i>народні ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◄ зацікавлено слухає інформацію педагога про зміст народної гри, виявляє бажання навчитися відповідних дій; ◄ трансформує одержані знання змісту народних ігор на власну ігрову діяльність (наприклад, у діях із лялькою) та у повсякденне життя;

	<p><i>хороводні ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◄ виявляє інтерес до хороводних ігор і бере в них активну участь; ◄ підпорядковує власні дії словесному та музичному супроводу, узгоджує свої рухи з рухами інших дітей; <p><i>ігри з піском, водою, снігом:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◄ активно пізнає властивості природних матеріалів та можливості їх використання відповідно до властивостей, розвиваючи зорове і тактильне сприймання, збагачуючи власний сенсорний досвід; ◄ виявляє творчість та фантазію в іграх з піском, водою, снігом; <p><i>музично-дидактичні ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◄ розрізняє, відтворює музичні звуки, визначає темп і тембр музики; <p><i>театралізовані ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◄ із задоволенням бере участь в інсценізації знайомих казок, використовуючи за пропозицією дорослого ігрові театральні атрибути; ◄ прагне діяти безпосередньо від особи персонажа, передаючи мовними та позамовними засобами його характерні особливості; ◄ емоційно сприймає хід театралізованого дійства; <p><i>сюжетно-рольові ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◄ активно діє з іграшками та предметами-замінниками, добираючи мовні (інтонації, темп, тембр, слова, речення, паузи) та позамовні (жести, міміку) засоби, атрибути відповідно до обраної ролі; ◄ придумує елементарні прості сюжетно-рольові ігрові дії; ◄ включається у роботу з виготовлення атрибутів; ◄ дотримується правил етичної поведінки під час ігор; <p><i>конструкторсько-будівельні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◄ створює прості будівельні конструкції, використовуючи одержані знання про сенсорні властивості будівельного матеріалу та елементарні способи конструювання
--	--

ПІЗНАВАЙЛИК

РОЗВИТОК, НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ П'ЯТОГО РОКУ ЖИТТЯ

Антропометричні дані

Стать	Довжина тіла (см)	Маса тіла (кг)	Окружність грудної клітки (см)
Хлопчики	106–116	16,4–19,7	52,0–54,0
Дівчатка	102–111	15,4–19,0	51,6–56,2

Особливості розвитку

У народі дітей п'ятого року життя називають: “п'ятиліток”, “п'ятак”, “підпасик”, “підпасочок” (чи то хлопчик, чи дівчинка), а коли молочні зуби почнуть випадати – “беззубком”. Народна педагогіка звертає увагу на особливості формування у цьому віці ввічливої етичної поведінки. У практиці родинного виховання дитина привчається бути чемною і ввічливою. Якщо ж вона забуває вітатися, а таке нерідко буває, то їй про це нагадують, звертаючи увагу й на те, що негарно кричати, вередувати, втручатися у розмову старших.

П'ятий рік життя є критичним для багатьох параметрів фізичного здоров'я дитини. Цей період характеризується повільнішим темпом росту дитини. Щороку зріст збільшується на 5–8 см, маса тіла – на 2–3 кг. Хлопчики і дівчатка майже не відрізняються одне від одного за розмірами і формою тіла. В цей період простежується послаблення деяких ланок м'язової системи і суглобових зв'язок, що може призвести до порушення постави, плоскостопості, сплюснення грудної клітки. Темп ходьби нерівномірний. Діти часто махають у такт ходьби однією рукою, ідуть, згинаючи коліна, зовсім не відривають ніг від підлоги, сутуляться, дивляться під ноги, опускають голову на плечі. В цьому віці треба, насамперед, звернути увагу на координацію рухів, привчати до поперемінного рухання рукави в такт ходьбі, орієнтування у просторі. І лише правильно організована

фізична діяльність дітей, регулярні і правильно побудовані заняття фізичними вправами можуть запобігти розвиткові цих порушень.

Психічний розвиток дітей значно вдосконалюється. Зростає роль гальмівних процесів у корі головного мозку. Поведінка дітей стає складнішою. З'являються асоціативні зв'язки, початкові естетичні уявлення, власні судження. Дитина починає усвідомлювати власне "Я". Продовжує формуватися характер, прагнення до самостійності.

У дітей часто виявляються бурхливі емоції, надмірна рухливість. Вони емоційно вразливі, болісно реагують на невдачі, іноді навіть припиняють діяльність, не довівши справу до завершення.

Активізується пізнавальна діяльність. Безліч запитань "Чому?" дає підстави характеризувати вік дітей п'ятого року життя як вік "чомучок". Підвищується рівень спостережливості й уваги. Тривалість ігор може бути втричі більшою, ніж у молодшому дошкільному віці.

Продовжується розвиток органів зору і слуху. Однак барабанна перетинка тонка, а окостеніння слухового каналу і скроневої кістки ще не завершилося. Тому діти цього віку дуже чутливі до шуму. Якщо фон шуму постійно сягає 45–50 децибел, настає стійке зниження слуху і втома.

Діти швидко запам'ятовують слова, а тому збільшується словниковий запас, мовлення стає зв'язним, граматично правильним.

Напрями розвитку та діяльності	Показники розвитку
Розвиток особистості	<p>Розширює знання про себе, впізнає себе, рідних та знайомих на світлинах та у дзеркалі. Знає своє ім'я та імена своїх близьких. Починає усвідомлювати власне "Я", прагне до самостійності.</p> <p>Удосконалюються фізичні (спритність, сила, витривалість), моральні якості, сприймальні пізнавальні можливості, естетичне емоційно-ціннісне сприймання творів мистецтва. Простежуються прояви творчого переосмислення і передачі вражень від сприйнятого у різних видах діяльності та різними засобами (мовою, малюнком, аплікацією, ліпленням, театралізованою та прикладною діяльністю). Починає формуватися характер</p>

Соціальний розвиток	Збагачується досвід спілкування і налагодження контактів із соціальним середовищем. Дитина частіше кооперується в іграх з іншими дітьми, дотримуючись морально-етичних правил поведінки і не сварячись. Активно спостерігає і виявляє інтерес до людських взаємин. Прагне наслідувати поведінку дорослих у сюжетно-рольових іграх та контактуючи з однолітками
Емоційний розвиток	Ускладнюються емоційні реакції. Дитина здатна зрозуміти емоції (позитивні, радісні, сумні), настрої іншої людини, описати власний емоційний стан. Виявляє позитивні емоції під час спілкування та у контактах із соціальним, предметним, етнічним та природним довкіллям. Емоційно-ціннісно реагує на різні види мистецтва
Моторика і фізичний розвиток	Удосконалюється дрібна моторика. Уміє розстібати і застібати ґудзики, зав'язувати шнурівки. У діях переважають ігрові елементи. Простежується прагнення самостійно вибирати рухи. Опановує життєво важливі рухи (ходьбу, біг, стрибки, лазіння, метання в ціль, ігри з м'ячем). Виявляє активність під час рухливих та спортивних ігор і вправ. Володіє елементарними культурно-гігієнічними навичками
Духовно-моральний розвиток	Має уявлення про правила морально-етичної поведінки, намагається дотримуватися їх. Без нагадування вітається і прощається з усіма дорослими. Привчається бути чемною і ввічливою, говорити спокійно і лагідно, чемно вислуховувати дорослих і виконувати їхні вимоги. Виявляє любов, співчуття, милосердя, доброту, турботу у ставленні до рідних людей, дорослих та однолітків. Бережно (не ламає, не смітить) та економно (закручує водопровідні крани, вимикає світло, коли настає день) ставиться до довкілля. Має елементарні знання про рідний край, місце, де проживає. Знає малі жанри фольклору та використовує їх в іграх; деякі народні звичаї, традиції, обряди (свято Миколая, Різдво); бере участь у святкових дійствах
	<ul style="list-style-type: none"> • Спілкування. Виявляє ініціативу в спілкуванні з дорослими та однолітками. Переважає діалогічне мовлення. Вдосконалює навички відповідати на запитання і звертатися до інших із запитанням. Спілкування набуває більш предметного характеру (наприклад, дитина обговорює з парт-

нером-однолітком план, послідовність ігрових дій, вибір матеріалів тощо).

У спілкуванні користується загальноприйнятими ввічливими мовними нормами, звертаючись до дорослих на ім'я й по батькові і на "Ви", а до дітей – на "ти". Підтримує розмову на близькі і зрозумілі теми (наприклад, "Мій дитячий садок", "Мій день у дитячому садку", "Мої улюблені іграшки", "У крамниці", "Моя сім'я").

- **Звуковимова.** Зникає загальна пом'якшеність мовлення. Знає, що слова складаються зі звуків. Виокремлює перший і останній звуки у словах. Розрізняє поняття "звук" і "слово". Значно краще вимовляє голосні та приголосні звуки (крім сонорних). Простежується заміна звуків (трапляються поодинокі випадки). Зменшується кількість переставлянь та пропусків звуків і складів у багатоскладових словах. Вловлює на слух і відтворює деякі інтонації (питальні, окличні тощо), тембром голосу передає радість, незадоволення та інші емоції. Близьким до норми є темп мовлення. Дитина набуває навичок регуляції сили голосу відповідно до мовленнєвої ситуації.

- **Фонематичний слух** добре розвинений. Малюк диференціює значення слів залежно від заміни звуків (день – пень).

- **Мовленнєве дихання** здебільшого змішане: поверхнєве – у спокійній мовленнєвій ситуації, глибоке – під час емоційного збудження.

- **Словник** налічує 2200–2500 слів. Помітно збільшується кількість слів на позначення предметів, явищ, їх властивостей, зв'язків та відношень між ними, абстрактних понять, що характеризують взаємини між людьми, морально-етичних понять (чемність, хоробрість, ввічливість, дружба, гостинність), узагальнення (речі, тваринний світ, транспорт, засоби пересування). Вживає в активному мовленні всі частини мови. Легко добирає антоніми і синоніми, ознаки предмета, властивості, якості, дії і, навпаки, за ознаками, якостями впізнає предмет. Однак словник бідний на образні висловлювання, прикметники порівняльного ступеня тощо. Простежуються семантичні помилки, неправильне розуміння окремих абстрактних, часових і просторових понять, слів з переносним значенням, прислівників (наприклад, разом і поруч тощо)

	<ul style="list-style-type: none"> • Граматична будова мовлення. Оволодіває граматичними формами рідної мови, здебільшого правильно вживає відмінкові закінчення, узгоджує прикметники, дієприкметники, числівники з іменником, числівником у роді, числі та відмінку. Припускається помилок у відмінкових закінченнях (складні форми з чергуванням приголосних), вживанні невідмінюваних іменників, слів, що мають тільки множину чи одинину, у відмінюванні деяких займенників, числівників. Активізується словотворення. За допомогою суфіксів і префіксів утворює нові граматичні форми від різних частин мови (кінь – коник, весна – весняний). Використовує у мовленні кличний відмінок (Іванку, Оксанко, матусю). • Зв'язне мовлення. Оволодіває навичками зв'язного мовлення, різними типами висловлювань. Описує предмети за зразком вихователя. Переказує зміст знайомих невеликих художніх та фольклорних текстів. Описує предмети, іграшки. Складає описові розповіді з п'яти-восьми речень про події з власного досвіду, за змістом сюжетних картинок, на теми, запропоновані педагогом або вибрані самостійно, за зразками та планом вихователя. Використовує образні вирази із текстів казок, забавлянок, а також приказки, прислів'я, фразеологічні звороти, вигуки, звуконаслідувальні слова. Розвиває навички монологічного мовлення, вчиться зв'язно відповідати на запитання за змістом сюжетної картинки та художнього тексту. • Синтаксис. У мовленні послуговується як простими, так і складними реченнями, зі сполучниками та сполучними словами, з однорідними членами, прямою мовою (в одному складному реченні налічується 10–15 слів). На пропозицію вихователя складає окличні, питальні, розповідні, безособові речення, речення зі вставними словами. Простежується порушення порядку слів у реченні
Розвиток розуму	<p>Сенсорний розвиток. Має уявлення про сенсорні характеристики предметів та явищ. Достатньо розвинуті органи чуття (око, вухо, ніс, рот, шкіра). Сприймання дітей стає осмисленішим.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Слух. Удосконалюються органи слуху. Розрізняє звуки природні (шум води, голоси тварин), звуки побутові (скрипіння дверей, стукіт предмета по поверхні), звуки музичних інструментів (наприклад, бубен, піаніно).

- **Зір.** Зорово сприймає довколишній світ і на елементарному рівні розповідає про свої враження від побаченого. Розрізняє основні кольори, їх відтінки.
- **Дотик.** Володіє тактильно-руховим обстеженням і впізнаванням предметів. Закріплює їх зовнішні сенсорні характеристики.
- **Смак.** Реагує на смак. Розрізняє смакові властивості (солодкий, солоний, теплий, холодний тощо).
- **Нюх.** Розрізняє запахи (приємний, гарний).

Розвиток психічних процесів.

- **Уява** тісно пов'язана з перцептивними діями дитини у процесі предметно-ігрової діяльності, ситуативних ігрових дій із предметами, спостережень у довкіллі. З'являються спроби словесно подати власні уявлення про предмети, явища тощо, образно представити задум-прохання.
- **Увага** стає стійкішою. Дитина здатна значно довше концентрувати увагу на певному об'єкті.
- **Пам'ять.** Продуктивнішим стає мимовільне запам'ятовування. З'являється потреба в довільному відтворенні побаченого, почутого, сприйнятого. Оволодіває під керівництвом дорослого таким прийомом довільного запам'ятовування, як повторення. Запам'ятовує вірші швидко чи повільно після повторення залежно від особливостей індивідуального розвитку.
- **Мислення.** Розвивається і переважає наочно-образне мислення у поєднанні з найпростішими видами узагальнення, здатність розуміти деякі залежності між предметами і явищами, встановлювати між ними причиново-наслідкові зв'язки. Це є основою поступового переходу від наочно-образного до словесно-логічного мислення. Виникають елементарні судження як наслідок емоційно-ціннісного сприймання довколишнього світу.

Аналіз. Пробоє аналізувати природні явища (до прикладу, чому цибуля швидше випустила зелене пір'я у склянці з водою, а не у сухій посудині), взаємини між дорослими і дітьми (до прикладу, хлопчик ввічливий, бо щоранку вітається з усіма, кого побачить).

Порівняння. Порівнює між собою 3-4 предмети за різними ознаками (кольором, розміром, формою). Встановлює

	<p>співвідношення предметів за розмірами (шириною, висотою, довжиною).</p> <p><i>Класифікація.</i> Класифікує, групує предмети (одяг, посуд, меблі, овочі, фрукти тощо) з позицій їх функціонального призначення.</p> <p><i>Узагальнення.</i> Об'єднує предмети за певними ознаками відповідно до вказівок дорослого або самостійно</p>
Художньо-естетичний розвиток	<p>У дітей п'ятого року життя розвиток зорового сприймання дещо випереджає розвиток спеціальних відповідних навичок. Тому дитина потребує наочного показу способів зображення. На підставі спостережень та обстеження відповідних об'єктів вчиться точніше передавати форму предметів у ліпленні, малюванні, аплікації, оволодіваючи при цьому елементарними технічними навичками і закріплюючи деякі сенсорні характеристики та еталони зображуваних об'єктів. У малюванні реалізує сюжетно-ігровий задум (до прикладу, "Тато, мама, я – дружна сім'я"). У процесі наклеювання готових форм на заняттях з аплікації навчається елементарних прийомів наклеювання, користуючись відповідним обладнанням до заняття та матеріалами і дотримуючись певної послідовності під час виконання роботи. Сюжети робіт в образотворчій діяльності стають різноманітнішими. Зароджуються елементарні навички під керівництвом педагога давати характеристику своїй роботі. Цікавиться результатами своєї діяльності. Має уявлення про деякі види народного (вишивка, витинанка, кераміка, ткацтво) та класичного (скульптура, бальні танці) мистецтва. Виявляє активність у сприйманні творів образотворчого, музично-пісенного, хореографічного та театрального мистецтва</p>
Розвиток ігрових умінь та навичок	<ul style="list-style-type: none"> • Рухливі ігри. Зростає активність у рухливих іграх. Оволодіває елементарними вміннями узгоджувати свої ігрові рухові дії з руховими діями групи дітей. Знає кілька рухливих ігор, однак навичок самостійної організації рухливих ігор з однолітками ще не має. Здебільшого добирає атрибути для ігор за пропозицією дорослого. Під час гри реагує на сигнал, якому підпорядковує свої рухові дії. • Дидактичні ігри. Збагачує знання, вміння і навички під час дидактичних ігор.

Сприймає мету, словесну інструкцію щодо виконання дидактичного завдання та під керівництвом дорослого оволодіває різними способами дій із дидактичним матеріалом.

- **Ігри з піском, водою, снігом тощо.** Збагачується знаннями про природне довкілля. Зором і дотиком визначає сенсорні характеристики піску, води, глини, снігу, каміння та можливості їх використання відповідно до властивостей (сніг розсипчастий, його можна використовувати для гри “Крамниця” як “цукор”, “сіль” тощо, але снігову бабу зліпити не можна). Залежно від рівня розвитку мовленнєво-комунікативних умінь та навичок може самостійно гратися з піском та водою або залучає до таких ігор своїх однолітків. Користується ігровим інвентарем (лопатками, совочками тощо).
- **Музично-дидактичні ігри.** Закріплює елементарні знання з музичної грамоти, про інструменти. Опановує елементарне вміння виконувати ігрове завдання в музичних дидактичних іграх.
- **Театралізовані ігри.** Емоційно сприймає театралізовані дійства. Під керівництвом дорослого залучається до інсценування та драматизацій знайомих невеликих за обсягом фольклорних та художніх текстів. Вправляється в інтонаційній виразності мовлення, імітаційних виражальних діях (наприклад, мовою, мімікою, жестами, ходом передає характерні особливості персонажа: ведмедика, зайчика, півника, хлопчика, який хотів приголубити сніжинку, тощо). Здебільшого за порадою дорослого добирає відповідні костюми, інші ігрові театральні атрибути.
- **Сюжетно-рольові ігри.** Розширюються знання дитини про соціальне оточення, соціальні ролі людей, виконання ними відповідних функцій (продавець – продає, лікар – лікує, мама – турбується про родину) та форми взаємин (ввічливість, доброзичливість, уміння поступатися одне одному тощо). Збагачуються ігрові сюжети. За участі дорослого опановує рольові дії, включається у рольовий діалог та рольове спілкування. Дитина придумує елементарні прості сюжети на основі одержаних знань. Ігровий задум може реалізувати самостійно (наприклад, сюжетно-рольова гра “Мама і дитина”, де дитина – “мама”, лялька – “дитина”) або залучати інших дітей (одна дитина – “мама”, інша – “дитина”).

	<p>Добирає матеріал та атрибути відповідно до ігрового сюжету. Узгоджує свої дії з діями інших. Удосконалюються елементарні навички соціальної поведінки під час виконання певних ролей.</p> <p>• Конструкторсько-будівельні ігри. Із задоволенням ознайомлюється з різними видами конструкторів, сенсорними характеристиками матеріалів, які до них входять, та їх конструкторськими можливостями. На підставі спостережень та одержаних різними способами знань про будівництво створює нескладні будівлі, добираючи матеріал відповідно до задуму. Привчається за допомогою дорослого складати план виконання роботи (будинок для друга Вуханчика, човен, міст) та будувати з позицій краси, зручності, якості (наприклад, щоб другу Вуханчикові комфортно жилося в будиночку)</p>
<p>Навчально-пізнавальна діяльність</p>	<p>З'являється інтерес до занять як однієї з форм навчально-пізнавальної діяльності, під час якої можна багато навчитися та пізнати нове й цікаве. Зацікавлюється змістом наданої дорослим інформації. Під керівництвом педагога привчається до цілеспрямованої діяльності, намагається самостійно виконувати запропоновані завдання, добираючи відповідні засоби та прийоми досягнення мети (до прикладу, малювання за казкою В. Сухомлинського "Квітка сонця"). Використовує одержані знання в різних видах власної діяльності.</p> <p>Розвиваються слухова увага, стриманість, зосередженість, навички поведінки на заняттях</p>
<p>Передумови трудової діяльності</p>	<p>Види праці</p> <p>• Самообслуговування. Одягається і роздягається самостійно (з невеликою допомогою дорослого). Виявляє інтерес до зовнішнього вигляду. Помітивши нелад в одязі, намагається його усунути самостійно або з допомогою дорослого.</p> <p>• Господарсько-побутова праця. Привчається бережно ставитися до речей. Засвоює правило: кожній речі – своє місце. Оволодіває найпростішими трудовими та організаційними навичками. Бере участь у спільній роботі з дорослими (мамою на кухні, батьком у майстерні, вихователем, помічником вихователя, двірником тощо). Може виконувати</p>

	<p>ти такі трудові дії: прибирати ігровий куточок, прати носовички та ляльковий одяг, допомагати дорослим в інших видах господарської діяльності.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Праця в природі. Одержує елементарні знання про деякі природні об'єкти та включається під керівництвом дорослого у працю з догляду за ними. Під керівництвом дорослого годує рибок, тварин, птахів, дотримуючись правил безпечної поведінки, готує ґрунт, висіває насіння та доглядає за ним. <p>Форми організації трудової діяльності.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Доручення. Привчається до виконання постійних обов'язків, виконання різноманітних посильних для дитини доручень дорослих. • Чергування. Закріплює навички чергування по їдальні, виконання черговим своїх обов'язків по їдальні (гарно й естетично сервірувати стіл, дотримуючись послідовності розкладання столових приборів) та на заняттях (готувати разом із вихователем матеріали до заняття, роздавати матеріал). Формуються навички ставити мету, долати труднощі і досягати результатів. Виявляє потребу турбуватися про інших, допомагати старшим
--	---

Розділ I

РОЗВИТОК І ВИХОВАННЯ ТІЛА

Гігієна. Заохочення дітей визначати і правильно називати органи тіла, розуміти їх важливість для людини. Формування мотивації на збереження здоров'я, турботу про органи тіла. Заохочення дітей без нагадування дорослого дотримуватися правил особистої гігієни. Формування вмінь доглядати за органами тіла (зуби, ніс, ротова порожнина тощо), користуватися рушником, милом, зубною щіткою тощо, полоскати порожнину рота. Ознайомлення з елементарними правилами перегляду телепередач та користування комп'ютером (не більше 15 хв).

Розпорядок дня. Зосередження уваги на важливості дотримання розпорядку дня: сну, прогулянок, вчасного приймання їжі для зміцнення здоров'я. Навчання зіставляти частини доби (ранок, обід, вечір) з відповідними складниками розпорядку дня.

Харчування. Розширення знань про корисну і шкідливу їжу, сенсорні характеристики продуктів та страв, з яких вони приготовлені. Вдоскона-

лення навичок культури споживання їжі (користування ложкою, виделкою, ножем, серветкою в міру потреби, брати невелику кількість страви, їсти безшумно, добре пережовувати їжу тощо), правил поведінки за столом (правильна поза, не галасувати, ввічливо звертатися з проханням про послугу до тих, хто сидить поруч).

Рухова діяльність на заняттях з фізичної культури та в різних режимних моментах¹

Ранкова гімнастика. Привчання дітей до систематичного виконання вправ ранкової гімнастики в дошкільному освітньому закладі і вдома, використовуючи іграшки як засіб підвищення інтересу до вправ.

Руховий режим. Забезпечення рухової активності дітей упродовж дня в різних видах рухової діяльності відповідно до вікових можливостей дитини. Заохочення дітей до виконання завдань на заняттях з фізичного виховання, чіткого виконання вправ під час фізкультхвилинок, фізкультпауз, прогулянок, пішохідних прогулянок та екскурсій, днів здоров'я, спортивних розваг тощо.

Загальнорозвивальні вправи. Виконання загальнорозвивальних вправ для м'язів рук, плечового пояса, тулуба, зміцнення м'язів ніг із різних вихідних положень тіла, рук, ніг, тулуба, використовуючи за потреби невеликі предмети.

Основні рухи.

Ходьба. Розвиток м'язів опорно-рухового апарату та запобігання плоскостопості під час різних видів ходьби. Вправлення у різних видах ходьби (на пальцях, на п'ятах, на зовнішньому та внутрішньому боках стопи, високо піднімаючи коліна, приставним та перемінним, малим і великим кроками, у різному темпі і напрямку, "змієюю", дотримуючись координації рухів рук і ніг. Розвиток координації рухів рук і ніг під час ходьби, орієнтування у просторі (не наштовхуватися на інших дітей та предмети).

Біг. Навчання елементарних прийомів якісного бігу (енергійне згинання рук у ліктях, енергійний мах ногами) та різних його видів (високо піднімаючи коліна, "як коник", одне за одним, групою, врозтіч, по прямій та звивистій доріжці (завширшки 25–30 см, завдовжки 5–6 м), з оббіганням предметів (кубиків, кеглів тощо), біг по "купинках" (поставлені на землі обручі або накреслені на підлозі), змінюючи темп і напрямки за вказівкою педагога). Розвиток координації рухів під час бігу та орієнтування у просторі (не наштовхуватися на інших дітей та предмети). Чергування бігу з ходьбою під час бігу.

¹ Див.: Калуська Л. В. Навчально-методичний посібник "Соняшник". – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 200 с. – Методичний коментар до розділу I "Розвиток і виховання тіла". – С. 36–46.

Стрибки. Вправлення в різних видах стрибків (на місці, почергово на правій і лівій нозі та на обох ногах, підстрибування на обох ногах із просуванням уперед та з поворотом навколо себе на 90° за один стрибок; підстрибування, намагаючись дістати предмет, підвішений на 10–12 см вище від піднесених угору рук дитини; перестрибування через паралельні лінії (завширшки 40–50 см), з кола в коло, через невисокі предмети; стрибки у глибину з лави (куба), в довжину з місця, у довжину з розбігу, в глибину, стрибки зі скакалкою. Вдосконалення техніки та якості виконання стрибків у довжину з місця (вихідне положення, поєднання маху руками з одночасним відштовхуванням обома ногами та м'яким приземленням), у глибину з невисоких предметів (енергійне відштовхування з одночасним махом руками вгору і виставлення їх у сторони – вперед під час приземлення).

Повзання, лазіння. Вдосконалення якості виконання дітьми завдань щодо повзання і лазіння (у т. ч. “по-пластунськи”), по дошці, гімнастичній лаві, по підлозі, між предметами; лазіння: підлізання під мотузкою, дугою з положення навпочіпки та в упорі стоячи на колінах, прямо, правим і лівим боком; пролізання в обруч, перелізання через колоду, покладену на землі; лазіння по гімнастичній стінці вгору і вниз приставним та перемінним кроками, не пропускаючи щаблів гімнастичної стінки.

Рівновага. Виконання спеціальних фізичних вправ у статичних (збереження рівноваги у певній позі: присідання на носках, стійка на одній нозі “як півник”) та динамічних положеннях (у русі під час ходьби та бігу по обмеженій площі опори, ходьба та біг між двома паралельними лініями, по дошці, покладеній на підлогу, або колоді заввишки 15–20 см, яка лежить на підлозі, мотузці, покладеній прямо і по колу, гімнастичній лаві).

Вправи з м'ячем. Оволодіння дітьми елементарною технікою дій з м'ячем: прокочування м'яча від себе, між предметами, у ворота (ширина 40–50 см) з відстані 2–2,5 м влучення м'яча в інші предмети (кегли, кубики тощо), з відстані 1–1,5 м, підкидання м'яча на 50 см і ловіння його, кидання і ловіння м'яча в парах і по колу; кидання обома руками від грудей та знизу в кошик; ловіння м'яча після відбиття від підлоги; метання м'яча, торбинки з піском (маса 100 г) правою та лівою рукою на дальність, горизонтальну і вертикальну ціль із відстані 2,5–3 м, способом “з-за спини через плече”.

Шиккування і перешикування. Навчання шикуватися в колону та шеренгу одне за одним за зростом, вирівнюватися по одній лінії у шерензі, перешиковуватися у дві колони, виконувати команди: “праворуч”, “ліворуч”, “кругом” на місці.

Рухові фізичні якості. Виховання дисциплінованості, рішучості, сміливості. Допомога дорослих у подоланні страху перед висотою під час

стрибків, лазіння та інших рухових завдань. Виховання фізичної витривалості, спритності, сміливості, рішучості, дружніх взаємин з однолітками.

Сила. Навчання дітей раціонально застосовувати свою силу під час виконання рухових дій (наприклад, не перенапружувати м'язи та інші органи й системи).

Швидкість. Виконання вправ з максимальною для віку динамікою. Розвиток швидкості під час виконання рухової дії, техніка виконання якої була попередньо вивчена (наприклад, загальнорозвивальні вправи спочатку виконують у повільному темпі, а потім, у процесі їх засвоєння, – у швидшому). Розвиток рухової реакції дитини на сигнал педагога (наприклад, зупинка під час бігу).

Спритність. Розвиток спритності через підвищення складності вправ з обов'язковим їх якісним виконанням. Привчання дітей сприймати й оцінювати власні рухи відповідно до обставин і швидко змінювати вид діяльності. Формування навичок керувати своїми руховими діями, вміння з найменшою затратою зусиль і часу, діючи чітко й енергійно, виконувати поставлене рухове завдання (наприклад, добрі навички метання правою і лівою рукою дають змогу виявляти спритність у рухливих іграх, пов'язаних з метанням).

Витривалість. Розвиток витривалості під час фізичних навантажень з урахуванням анатомо-фізіологічних, вікових та індивідуальних особливостей дітей. Дотримання моторної щільності занять з фізичної культури, оптимального дозування вправ. Розвиток витривалості під час рухливих ігор та вправ спортивного характеру з обов'язковим, доцільно обґрунтованим, дозованим навантаженням (наприклад, кількість повторень рухливої гри, тривалість пауз для відпочинку після гри).

Гнучкість. Розвиток рухливості опорно-рухового апарату, збільшення його гнучкості під час виконання дитиною вправ для хребта і суглобів, кінцівок (різні нахили і випрямлення тулуба, напівприсідання, махові рухи руками і ногами з різних вихідних положень, вправи з метання, стрибків, танцювальних рухів). Формування вміння напружувати, розтягувати і розслабляти різні групи м'язів.

Самостійна рухова діяльність. Заохочення проявів дітьми рухової активності у різних видах самостійної діяльності (стрибки, підстрибування, підлізання тощо). Організація катання на велосипеді, лижах, польодових доріжках.

Рухливі ігри та ігрові вправи. Розучування з дітьми змісту і правил кількох (5–10 упродовж року) рухливих ігор, роз'яснення важливості дотримання правил. Заохочення наприкінці навчального року до самостійної організації ігор із групою однолітків.

Профілактичні заходи

- Забезпечення сприятливого повітряно-теплового режиму в приміщенні (дотримання відповідної температури, санітарно-гігієнічних норм, графіку провітрювання кімнати).
- Систематичні, щоденні загартовувальні процедури відповідно до порад лікаря та індивідуального стану здоров'я дитини.
- Різні форми організації рухової діяльності (заняття з фізичної культури, ранкова гігієнічна гімнастика, гігієнічна гімнастика після денного сну, фізкультурні паузи або динамічні перерви між заняттями, під час яких можна використовувати ігри малої та середньої рухливості, такі як “Подоляночка”, “Коровай”, “Мак”), дні і тижні здоров'я, фізкультурні свята і розваги.
- Збалансоване харчування.
- Закріплення знань та елементарних практичних умінь точково-го масажу пальців рук, носа, горла вказівними пальцями.
- Заохочення дітей дотримуватися правильної постави під час сидіння на стільцях, виконання вправ ранкової гігієнічної та коригувальної гімнастик.
- Заохочення дітей до ходіння на пальцях, на п'ятах, на зовнішньому та внутрішньому боках стопи (імітація ходьби “як ведмедик”, “як личка”, “як коник” тощо) з метою попередження плоскостопості.
- Інші профілактичні засоби (проводять відповідні спеціалісти – медсестра, психолог та ін.): вітамінотерапія, психокорекція, релаксація, кольоротерапія, звукотерапія, психогімнастика, ароматотерапія.

Безпечна поведінка

Предмети навколо. Ознайомлення з правилами безпечної поведінки з різними предметами, підкреслюючи користь кожного з них і шкоду для здоров'я, якої вони можуть завдати при невмілому та необережному користуванні.

Дитина серед людей. Небезпечні контакти з незнайомими людьми. Розгляд типових прикладів. Формування елементарних умінь поводитись у конкретних ситуаціях при зустрічі з незнайомими людьми.

Безпечні й небезпечні вулиці та дороги. Формування елементарних знань та уявлень про дорожній рух, сигнали світлофора (зелений, жовтий, червоний) та їх функціональне призначення (зелений – це рух: їдуть автомобілі, люди переходять дорогу на пішохідному переході). Навчання визначати сигнали світлофора і відповідно діяти, дотримуючись правил пішоходів на пішохідній доріжці. Формування навичок безпечної поведінки на вулиці.

Природне довкілля і здоров'я. Ознайомлення з правилами безпечної поведінки, контактуючи з рослинами, комахами, тваринами та формування відповідних навичок їх дотримання.

Формування вміння встановлювати причиново-наслідковий зв'язок між діями дитини та їх наслідками щодо власного здоров'я, безпеки життя.

Емоційне здоров'я. Забезпечення належного рівня емоційного благополуччя дитини у близькому оточенні, родині, дошкільному освітньому закладі. Створення пізнавально-розвивального середовища, яке б забезпечувало максимальний емоційний комфорт та розвивало б емоційно-чуттєву сферу дитини. Ознайомлення дітей із емоційними станами людини, використовуючи силу й інтонацію голосу (вихователь вимовляє будь-яке речення весело, сумно, здивовано, сердито).

<p style="text-align: center;">БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ</p>	
Має уявлення	<ul style="list-style-type: none"> ◀ про органи тіла (ніс, вуха, очі, язик, рот, руки, ноги тощо), їх важливість та правила догляду за ними; ◀ про корисність щоденних занять фізкультурою, гімнастикою; ◀ про загартування, ходіння босоніж та здоровий спосіб життя; ◀ про правила безпечної поведінки із незнайомими людьми; ◀ про сигнали світлофора
Розпізнає	<ul style="list-style-type: none"> ◀ корисне та шкідливе для здоров'я (морква корисна – поліпшує зір, шкідливо їсти багато солодкого)
Називає	<ul style="list-style-type: none"> ◀ органи тіла, їх призначення, догляд за ними; ◀ різні види ходьби, бігу, стрибків і вправ для рук, ніг, тулуба; ◀ зміст і правила кількох (до 5-ти) рухливих ігор; ◀ спортивний інвентар, правила користування ним; ◀ корисні та шкідливі для здоров'я предмети, страви, дії
Діє	<ul style="list-style-type: none"> ◀ розуміє важливість для людини кожного органа тіла, виявляє турботу про них; ◀ без нагадування дорослого дотримується правил особистої гігієни, культурно-гігієнічних правил та правил поведінки за столом; ◀ із задоволенням бере участь у загартовувальних процедурах, виконує комплекси загальнорозвивальних вправ, основні рухи, грає у рухливі ігри; ◀ наприкінці навчального року самостійно організовує ігри з групою однолітків;

	<ul style="list-style-type: none"> ◄ виявляє активність у різних видах самостійної рухової діяльності, а також у спортивних іграх та вправах, наполегливість і сміливість у подоланні перешкод, прагне удосконалити основні рухи; ◄ дотримується правил безпечної поведінки в людському, предметному, природному довіллі
--	--

Розділ II

РОЗВИТОК І ВИХОВАННЯ ДУШІ ТА СЕРЦЯ

Люби ближнього свого, як самого себе. Виховання любові до себе, довколишнього світу (людей, природи, предметів тощо). Формування прагнення приносити радість довколишнім, робити їм приємне, пожалити товариша у разі потреби, поділитися іграшкою, дружно гратися з усіма дітьми групи, відгукуватися на їхні прохання, виявляти доброзичливе, турботливе ставлення до всіх і до всього, жаліти і співчувати.

Шануй батька і матір, і буде тобі добре на землі... Формування уявлення про батьків як найрідніших людей, які люблять дитину і піклуються про неї; вміння виявляти повагу і любов до батьків, допомагати в міру своїх сил, приносити їм радість. Закріплення пестливих звертань до батька і матері (матуся, матінка, матуся, мамочка; татко, татусь, таточко). Формування і розвиток почуття емпатії, здатності дитини розуміти стан членів сім'ї (хтось засмучений, нездужає), вміння запропонувати допомогу (подати горнятко з водою, принести потрібну річ), розважити, підняти настрій, не набридати, коли мама втомлена, а тихенько зайнятися своїми "дитячими" справами. Привчання до самостійної підготовки приємних сюрпризів для своїх рідних, знайомих.

Патріотичне виховання. Виховання любові та поваги до державної української мови, використовуючи малі жанри фольклору. Вивчення віршів про рідну мову. Збагачення знань про рідний край, місцевість, у якій мешкає дитина, головні вулиці, культурні та історичні пам'ятки. Ознайомлення з назвою міста (села), об'єктів (кінотеатр, бібліотека, магазини, парк, дерева, кущі, квіти тощо), що розташовані поблизу дому та дитячого садка, вулиці. Формування інтересу до декоративно-ужиткового, пісенно-танцювального, хореографічного мистецтва, звичаїв, традицій, обрядів, державних та народних свят (Новий рік, Великдень, День Матері, День Конституції, День Незалежності, Миколая, Різдво). Навчання дітей милуватися красою всього, що є навколо і що сприймає їхнє око.

Виховання почуття гордості за рідний край та людей, якими пишається Україна.

Соціальне виховання. Розвиток у дитини відчуття власного “Я” (моє “Я”). Заохочення до пізнання свого роду, збагачення знань про сім’ю та її членів (мама, батько, дідусь, бабуся, родина), їхні дружні взаємини, взаємодопомогу, ввічливість, працьовитість. Розвиток у дитини вміння налагоджувати контакти з соціальним оточенням (родинним, дитячим, з дорослими та дітьми поза родинною). Формування вмінь та навичок культурно спілкуватися та поводитись у соціумі. Навчання розуміти власний настрій і настрої людей, що оточують, виявляючи делікатність і тактовність. Розкриття дітям поняття “дружба”. Навчання дітей дружити, допомагати одне одному (до прикладу, під час одягання, виконання навчальних завдань тощо), налагодження доброзичливих взаємин у дитячому колективі. Підвести дітей до елементарного розуміння виконання ними в майбутньому соціальних ролей: хлопчики – майбутні чоловіки і батьки, дівчатка – жінки і матері. Формування навичок соціальної поведінки в різних видах діяльності та взаємодії із дорослим і дитячим соціальним оточенням, узгодження особистих та соціальних інтересів.

Моральне виховання

Зовнішньоетична вихованість (*звички, манери, мовленнєвий етикет тощо, гармонія душі та зовнішньої поведінки*).

Етичні засади спілкування. Ввічливість. Поглиблення знань про мовні етикетні норми (“чарівні слова”: доброго дня, до побачення, будь ласка, дякую, прошу, вибачте). Привчання до постійного ввічливого звертання до дорослих та однолітків. Формування вміння уважно слухати, дивлячись у вічі, виявляти повагу до мовця. Формування елементарних уявлень про красу людської поведінки. Формування навичок чемної поведінки (бути слухняним, поводитися привітно, доброзичливо, не розмовляти голосно, не кричати під час концертів та вистав, не капризувати у транспорті, у крамниці тощо). Заохочення до культурної поведінки з дотриманням етичних засад спілкування у повсякденному житті.

Формування добрих звичок (до прикладу, разом дружно гратися, ділитися іграшками, поступатися місцем старшим людям, бачити труднощі іншого, виявляти бажання допомогти). Формування мотивів суспільної користі (допомога дорослим, букет для мами, виготовлення подарунка для рідних та друзів тощо). Сприяння розвитку таких почуттів, як бажання працювати для інших, приносити користь рідним та друзям.

Відповідальність. Формування вміння простежувати причиново-наслідковий зв’язок між рішеннями дитини щодо свого здоров’я, безпеки та життя і їх наслідками. Виховання відповідальності за дії, пов’язані з благополуччям оточення (усвідомлення, що поведінка дитини впливає

на довколишніх та ставлення останніх до малюка). Розвиток відповідальності за домашніх улюбленців (виконання невеликих, але щоденних обов'язків по догляду за тваринами, рослинами). Виховання відповідальності за порядок в іграшковому куточку, на полиці з одягом тощо, за ухвалені рішення чи дане слово ("Пообіцяв прибрати іграшки – дотримай слова"). Виховання дбайливого відповідального ставлення за природне довкілля (не смітити, не кидати на землю обгортки тощо).

Вдячність. Ознайомлення з такими важливими моральними категоріями як подяка, вдячність. Заохочення дітей до проявів вдячності батькам за дар життя, до своїх рідних, однолітків за найменшу послугу чи приємність. Вчити дітей бути вдячним за іграшки, за їжу, за турботу дорослих.

Розсудливість. Навчання дітей розмірковувати про різні події, ситуації, вчинки, діяльність дорослих і дітей, встановлювати елементарні причинно-наслідкові зв'язки та залежності між ними й наслідками.

Самовладання. Формування вміння керувати своїми емоціями, стримувати агресивні прояви.

Самостійність. Спонування до проявів самостійності у пізнанні нового в довколишньому світі, спираючись при цьому на емоційно-вольовий компонент (дії дитини за принципом "я сам").

Упевненість. Виховання самоповаги, впевненості у своїх можливостях. Розвиток здатності долати труднощі для досягнення мети.

Чесність, правдивість. Розуміння дітьми понять "чесність, правдивість". Привчання говорити правду, бути чесним.

Гуманні почуття. Виховання таких гуманних почуттів, як доброта, чуйність, товариськість, співчуття.

Милосердя: Діла милосердя для тіла і душі.

"Голодного нагодувати". Розкриття змісту поняття "Голодного нагодувати". Виховання співчуття, бажання нагодувати тих, хто голодний. Організація практичної діяльності по годівлі пташок, водоплавної птиці.

"Спраглого напоїти". Розкриття змісту поняття "Спраглого напоїти". Виховання співчуття, бажання напоїти тих, хто відчуває спрагу.

"Нагого одягнути". Розкриття змісту поняття "Нагого одягнути". Виховання співчуття до бідних обездолених людей, бажання допомагати тим, хто потребує допомоги.

"Недужого відвідати". Розкриття змісту поняття "Недужого відвідати". Виховання співчуття до хворих, до дітей з особливими освітніми потребами, бажання їм прислужитися (подати води, відвідати, проявити ласку, ніжність, турботу).

"Сумного потішити". Розкриття змісту поняття "Сумного потішити". Виховання співчуття до своїх ближніх.

Естетичне виховання. Краса навколо

Краса творів мистецтва. Навчання дітей бачити красу творів мистецтва, сприймати їх усіма органами чуття (зором – ілюстрації, репродукції картин, у змісті яких представлено три-чотири дії або персонажі, наприклад, картина “Кішка з кошенятами”, твори декоративно-ужиткового мистецтва; зором і слухом – музично-пісенне, хореографічне і театральне мистецтво). Збагачення знань про засоби художнього вираження в різних видах мистецтва.

Краса природи. Розвиток естетичного сприймання краси природи в усій її багатобарвності у різні пори року. Навчання милуватися та передавати свої враження і відчуття емоційно, використовуючи образні вислови та порівняння.

Краса предметів. Розвиток естетичного сприймання предметного середовища всіма органами чуття, вміння емоційно на них реагувати, описуючи та характеризуючи різні предмети, що перебувають у полі зору дитини.

Краса зовнішнього вигляду. Формування естетичних смаків, цікавості до своєї зовнішності, небайдужості до одягу, взуття, бажання стежити за своєю зовнішністю, доглядати за одягом, взуттям тощо. Розвиток позитивних емоцій під час одягання обнови або святкового одягу.

Краса слова. Навчання дітей користуватися у мовленні образними словами, спілкуючись з дорослими, дітьми, в описах об'єктів природи, предметів, у розповідях про враження від творів мистецтва, описах спостережень за добрими вчинками людей і дітей.

Краса думки. Формування елементарних навичок гарно висловлюватися.

Краса поведінки. Дотримання чемної ввічливої поведінки.

Трудове виховання

Передумови трудової діяльності. Формування мотивації до праці, використовуючи малі жанри фольклору та тексти художньої літератури (колискові, потішки, забавлянки, казки, прислів'я тощо). Збагачення знань про трудові обов'язки працівників дошкільного освітнього закладу (вихователь, помічник вихователя, медсестра, музичний керівник, кухар, дворник), інші професії людей (лікар, лісник, садівник, продавець, квітникар тощо). Заохочення до пізнання професій своїх батьків, рідних і близьких. Формування у дітей розуміння потреби працювати (бджола мала, а й та працює), що працюють усі дорослі, а діти мають їм допомагати. Виховання бажання працювати. Формування вміння визначати мету праці (для чого це потрібно зробити?), планувати і визначати послідовність трудових дій, долати труднощі під час виконання трудового завдання і досягати результату. Виховання бережного ставлення до ма-

теріалів, інструментів, предметів, створених руками людей. Формування навички дотримуватися порядку на робочому місці, культури та естетики праці (зручне розташування на робочому місці предметів та матеріалів, потрібних для виконання завдання). Заохочення дітей до проявів морально-етичної поведінки під час виконання трудових завдань (уміння домовлятися, допомагати, доводити розпочату справу до завершення, виявляти охайність і старанність під час її виконання).

Види праці.

Самообслуговування. Удосконалення навичок самостійного одягання, роздягання, взування, роззування, защіпання і розщіпання гудзиків, зав'язування шнурівок на взутті, дотримуючись певної доцільної послідовності. Закріплення вміння розкладати свої речі у відповідному порядку й у відведених для цього місцях, доглядати за одягом та взуттям під керівництвом дорослого або за його допомогою.

Господарсько-побутова праця. Заохочення дітей підтримувати порядок в ігровій кімнаті (куточку) в садку і вдома, ставити на місце речі та предмети побуту: стільці, книжки тощо. Закріплення навичок прибирання ігрового куточка (вологе протирання іграшок та розкладання їх на відповідні місця, витирання пилу на полицях). Заохочення дітей до участі у прибиранні групової кімнати та прикрашанні її до свята. Залучення дітей до праці на майданчику (допомагати двірникові підмітати доріжки, згрібати листя, протирати обладнання). Навчання прати дрібні речі (носочки, ляльковий одяг тощо), спільно з педагогом виконувати трудові дії з ремонту книг, іграшок тощо.

Праця у природі. Збагачення знань про деякі природні об'єкти та включення під керівництвом дорослого у працю по догляду за ними (квітами, тваринами, рослинами у куточку природи). Формування навичок догляду за широколистими кімнатними рослинами (протирання листків ганчіркою, підливання кімнатних рослин). Залучення дітей до сільськогосподарської праці. Навчання дітей копати грядку, висівати велике насіння (квасоля, горох, біб, цибуля), доглядати за посівами (розпушувати землю, поливати, виривати бур'ян, збирати урожай). Формування відчуття задоволення від одержаних результатів. Виховання любові до землі як годувальниці людини та поваги до людей, які працюють у полі, саду, на городі, доглядають тварин.

Художня праця. Ознайомлення дітей з різними видами матеріалів (папір, природний і підручний матеріали, поролон тощо), які можна використовувати на заняттях з художньої праці. Навчання дітей згинати, різати папір під час виготовлення гармошки, віяла, вітальних листівок; добирати природний матеріал і виготовляти з жолудів, каштанів, горіхо-

вих шкаралупок човник, гриби, пташку. Залучення дітей до декоративного плетіння, навчання переплітати кольорову тасьму, мотузку, смужки тканини (косичка, поясок для ляльки, закладка для книжки).

Форми організації трудової діяльності.

Доручення. Розвиток готовності виконувати доручення дорослого, уважно слухати і сприймати словесну інструкцію дорослого щодо виконання доручення.

Чергування. Закріплення знань про обов'язки чергових по їдальні. Формування навичок сервірувати столи у певній послідовності, дотримуючись правил та законів естетики (застилати скатертиною, розкласти серветки, ставити хлібниці, столові прибори, букети квітів). Заохочення до виконання обов'язків чергових з підготовки до занять (чергування вводять із другої половини року або з першої – на вибір вихователя). Привчання до естетичного охайного розкладання на столах для занять матеріалів та посібників, які підготував педагог. Виховання бажання приносити користь іншим.

Правове виховання

Права. Збагачення знань дитини про власні права на любов, розуміння, повагу. Формування навички тактовно обстоювати свої права.

Обов'язки. Ознайомлення дітей з їхніми обов'язками щодо батьків, рідних, вихователів, однолітків (наприклад, обов'язок бути ввічливим, прибирати іграшки, турбуватися про інших). Формування розуміння своїх обов'язків та потреби їх виконувати.

Економічне виховання

Бережливість. Формування навичок бережного ставлення до предметів, речей, матеріалів, обладнання, довколишньої природи тощо; елементарного поняття про гроші (плата за працю, за гроші можна придбати багато необхідних людині речей); виконання доручень у дошкільному освітньому закладі і родині щодо економного витрачання води, світла.

Екологічне виховання. Формування уміння емоційно-ціннісно сприймати довкілля. Розкриття взаємин між людиною і природою. Ознайомлення з народними традиціями бережного ставлення до природи. Прищеплення інтересу та виховання бережного ставлення до об'єктів природи, відповідальності за життя живих істот, доцільної, безпечної поведінки у природному довкіллі (не ламати, не витоптувати, не смітити, не галасувати). Заохочення до посиленої участі у спільних акціях дорослих і дітей щодо збереження та відновлення довкілля.

Статеве виховання. Закріплення уявлень та сприймання дитиною себе з позицій статі (хлопчик – дівчинка). Здійснення диференційованого підходу до виховання хлопчиків і дівчаток з позицій їхніх майбутніх соціальних ролей (мужності, сміливості, відповідальності для хлопчиків,

жіночності, ніжності для дівчаток). Формування елементів гендерної рівності при виконанні соціальних обов'язків (у цьому віці в іграх з лялькою та в інших ігрових сюжетах). Сприяння встановленню доброзичливих взаємин між хлопчиками і дівчатками у спільній діяльності. Формування основ мужності і жіночності.

Розвиток емоційно-чуттєвої сфери дитини. Навчання розуміти власний настрій і настрої довколишніх.

<p style="text-align: center;">БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ</p>	
Має уявлення	<ul style="list-style-type: none"> • про родинне оточення (батько, мати, дідусі, бабусі), права та обов'язки членів родини, зокрема й власні; • виявлення співчутливого, доброзичливого, турботливого ставлення одне до одного, однолітків, об'єктів природи; • правила чемної поведінки у громадських місцях і вдома; • про такі моральні категорії як ввічливість, вдячність, відповідальність, чесність, милосердя
Розпізнає	<ul style="list-style-type: none"> • календарно-обрядові свята та звичаї, пов'язані з ними; • стать (хлопчик – дівчинка, у дівчинки – косички, у хлопчика – чубчик); • емоційні стани людини, рідних і близьких людей (сум, зажура, радість, втома, веселість тощо); • деякі дії та вчинки дорослих і дітей; • розуміє власний настрій і настрої довколишніх або діє відповідно до настрою (сум, зажура, радість, втома, веселість тощо)
Називає	<ul style="list-style-type: none"> • своє ім'я та імена членів родини, назву міста (села), в якому мешкає, деякі визначні місця, назву групи, дитячого садка, країни; • звичаї, обряди, традиції; • предмети художнього та декоративно-ужиткового мистецтва, об'єкти природи, трудові дії; • такі моральні категорії, як ввічливість, вдячність, відповідальність, доброта, чуйність, товарииськість, співчуття, милосердя, дружба

Діє	<ul style="list-style-type: none"> • дотримується етичних норм спілкування та поведінки, чемно вислуховує дорослих і виконує їхні вимоги, поступається місцем дорослим і молодшим за себе; • виявляє інтерес до професій, розповідає про працю людей, виконує посильні трудові доручення, володіє навичками самообслуговування (одягання, роздягання, взування, роззування, складання речей на свої місця тощо); • діє відповідно до настрою; • виконує елементарні трудові дії у природі, побуті; • з довірою, симпатією ставиться до дорослих та дітей, узгоджує власні інтереси з інтересами групи однолітків для досягнення позитивного результату; • виявляє любов, милосердя, співпереживання, співчуття, бажання допомагати, говорить правду, бере на себе відповідальність за власні дії та вчинки; • проявляє вдячність за турботу, надані послуги тощо
-----	---

Розділ III

МОВЛЕННЕВО-КОМУНІКАТИВНИЙ РОЗВИТОК

Лексика

Нові слова. Збагачення словника дитини новими словами, що представляють різні частини мови, зокрема іменники, прикметники, займенники, дієслова (теперішнього, минулого і майбутнього часу та наказову форму дієслів), ступені порівняння прикметників залежно від мовленнєвої ситуації. Активізація словника дітей у різних видах їхньої діяльності.

Словотвір. Навчання утворювати нові слова від різних частин мови та різними способами (за допомогою префіксів та суфіксів, складних слів із двох основ (молоковоз, медоніс; довговухий). Ознайомлення зі словами довгими і короткими. Навчання добирати спільнокореневі слова. Заохочення до вживання зменшувально-пестливих форм слів, образних поетично-художніх висловів за змістом художніх і фольклорних творів, узагальнювальних слів, слів на позначення абстрактних понять (радість, чемність, ввічливість, співчуття, сум). Формування вміння використовувати в мовленні синоніми, антоніми.

Фонетика

Мовленнєвий апарат (рот, губи, зуби, язик тощо). Розвиток м'язів мовленнєвого апарату. Вправлення у вимові звуків: сонорних [р], [л] та шиплячих [ж], [ш], [ч]. Формування вмінь виокремлювати перший і останній звуки у словах, придумувати слова на заданий звук, знаходити місце звука у словах та правильно його вимовляти. Уявлення про "звук" і "слово". Визначення кількості звуків у словах. Навчання дітей ділити слова на склади плесканням у долоні.

Фонематичний слух. Формування вміння слухати і чути звуки у природі, побуті. Вчити розрізняти на слух близькі за звучанням, але різні за значенням слова (наприклад, жив – лив – пив – мив), диференціювати вимову звуків [г] і [ґ] (голос, гора і гуля, гедзь), звукосполучень [дз] і [дж] (дзига, джерело). Формування вміння добирати подібні за звучанням слова-рими для складання римованих рядків (сік – рік: той, хто п'є томатний сік, здоровим буде цілий рік).

Виразність мовлення. Розвиток мовленнєвого дихання. Вчити вимовляти дво-трискладові слова на одному видиху. Вправлення в інтонаційній виразності мовлення (інтонація, сила голосу, тембр, темп, логічні наголос та пауза). Формування навичок користуватися у мовленні, залежно від мовленнєвої ситуації, розповідною, питальною та окличною інтонаціями.

Синтаксис. Заохочення до використання у мовленні різних типів речень: простих, поширених, із прийменниками, сполучниками, однорідними членами речення, з прямою мовою, а також складносурядних та складнопідрядних.

Граматична будова мовлення. Вдосконалення навичок узгодження слів у роді, числі та відмінку (червоне яблуко, синьої квітки), вживання знахідного та кличного відмінків (Оксанко); чергування звуків під час змінювання слів (рука – в руці, стіл – на столі).

Зв'язне мовлення. Розвиток навичок переказування невеликих фольклорних та художніх текстів. Складання з допомогою дорослих (підказування слів, речень) описових висловлювань (5–8 речень) про іграшки, овочі, фрукти, дії товаришів, власні та сюжетні розповіді за змістом сюжетних картинок та за уявою. Заохочення дітей до словесної творчості та до навчання творчого розповідання.

Спілкування. Розвиток діалогічного та монологічного мовлення. Навчання дітей ввічливо спілкуватися, вступати в розмову з дорослими на запропоновані теми. Заохочення дітей виявляти ініціативу у спілкуванні. Заохочення до використання у спілкуванні мовних та позамовних (жести, міміка тощо) засобів. Навчання правил мовленнєвого етикету (слуха-

ти уважно, дивлячись у вічі співрозмовникові, не перебивати, ввічливо вітатися, прощатися, звертатися, просити по допомогу, тактовно відмовляти).

Художня література та фольклор. Ознайомлення з різними жанрами фольклору (колискова, забавлянка, лічилка, мирилка, казка, прислів'я та приказки, народні прикмети, скоромовки, чистомовки), вивчення напам'ять текстів. Ознайомлення з жанрами художньої літератури (вірші, оповідання, авторські казки) та робота з текстами (уважне слухання, бесіда за змістом тощо). Розвиток поетичного слуху, виразності художнього читання, пам'яті. Ознайомлення з книгами різних типів, наприклад, книжка-малятко, книжка-розмальовка. Прищеплення інтересу та любові до книг, бережного ставлення до них.

Іноземна мова. Іноземна мова є варіативною складовою державного Стандарту дошкільної освіти. Навчання з дітьми проводиться відповідно до нормативних документів та програм гурткової роботи¹.

Елементи риторики. Ознайомлення з мовленнєвими етикетними формулами привітання ("доброго дня", "доброго ранку"), прощання ("до побачення"). Навчання передавати інтонації радості й доброзичливості під час звертання, прощання ("до побачення"), подяки ("дякую").

Дрібна моторика рук у контексті мовленнєвого розвитку. Розвиток дрібної моторики рук (кисть руки, дрібні м'язи пальців) під час пальчикових ігор. Навчання узгоджувати пальчикові рухи зі звуком і словом. Формування координації рухів руки, пальців, очей, передпліччя. Розвиток окоміру (визначення центра та місця розташування одних об'єктів відносно інших: праворуч, ліворуч, угорі, внизу, під, над). Закріплення навичок утримувати олівець, ручку, орієнтуватися на аркуші паперу або на сторінці зошита. Навчання якісно малювати крапки, прямі, похилі, ламані та замкнені лінії (наприклад, колові, як "сонечко"), предмети різної форми.

БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАТЬ, УМІНЬ, НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ	
Має уявлення	<ul style="list-style-type: none">• про звук і слово;• поетично-образні вислови, скоромовки та інші жанри фольклору, етичні засади спілкування

¹ Осадча О. Програма "Сходінками до англійської", рекомендована до використання МОН України (лист МОНУ № 1/11-17866 від 11. 11. 2014 р.); Шкваріна Т. М. Програма "Англійська мова для дітей дошкільного віку", рекомендована до використання МОН України (лист МОНУ № 1/9-450 від 30. 06. 2006 р.).

Розпізнає	<ul style="list-style-type: none"> • звуки мовні і немовні, визначає відмінності між звуками, словами, розрізняє поняття “звук” і “слово”; • деякі жанри художньої літератури і фольклору, книги різних типів
Називає	<ul style="list-style-type: none"> • предмети, явища, дії словами, що представляють усі частини мови, пестливі форми слів (мама – матуся, мамочка); • деякі жанри фольклору (казка, загадка, прислів'я, скоромовка, колискова тощо); • перший і останній звуки у словах
Діє	<ul style="list-style-type: none"> • використовує у мовленні слова з тексту казок: утворює пестливі форми слів (бджола – бджілка; яблуня – яблунька тощо); • добирає до слів рими (ранок – ганок; бджілка – гілка); • чітко вимовляє звуки у словах, виокремлює перший і останній звуки у словах; придумує речення довгі, короткі, різних синтаксичних конструкцій, узгоджуючи слова в реченні; • правильно вживає граматичні форми, складає описові розповіді; • переказує текст за допомогою навідних запитань або без них, за планом і зразком вихователя (залежно від рівня розвитку дітей), доречно використовуючи при цьому міміку та жести; • розповідає за картиною; • дотримується інтонаційної виразності мовлення, мовленнєвого дихання; • активно контактує з дорослими і дітьми, етичні форми спілкування

Розділ IV

РОЗВИТОК І ВИХОВАННЯ РОЗУМУ

Сенсорний розвиток. Розвиток та вдосконалення зорового, слухового, нюхового, смакового і дотикового аналізаторів, здатності впізнавати та обстежувати предмети, їхні властивості, якісні характеристики, призначення та матеріали, з яких вони зроблені, у процесі зорово-тактильно-

рухових дій за допомогою органів чуття: оком (форма, розмір, колір предмета), носом (запахи: приємні, неприємні), вухом (звуки у природі: спів пташок, дзюрчання струмка; побутові: скрипіння дверей, стукіт молотка; музичні (піаніно, бубон), ротом (смак: солодкий, гіркий, солоний), руками і шкірою (теплий, холодний, мокрий, сухий, твердий, м'який, гладенький).

Розвиток дрібної моторики рук у контексті сенсорного розвитку (постукування пальцями по поверхні – визначення властивості матеріалу: твердий, скляний тощо).

Пізнавальна діяльність у дошкільній

Заохочення дітей до отримання додаткової інформації про все, що їх цікавить, із книг, ілюстрацій, від батьків, іншими шляхами.

Соціальне дошкільня. Збагачення знань про родину, її членів, їхні імена та соціальні ролі, які вони виконують, трудові обов'язки і професію рідних, місце дитини у родинному соціумі (хто з нею найбільше проводить часу, грається, читає книжки). Розширення знань про дитячий садок, його приміщення, адресу, групові кімнати, обладнання на майданчику; про людей, які турбуються про дітей у дитячому садочку (вихователі, помічник вихователя, завідувач, музичний керівник, кухар, медична сестра тощо). Формування уявлення про взаємини між людьми, їхні обов'язки одні перед одними, дружні взаємини між дітьми.

Етнічне дошкільня. Збагачення елементарними знаннями про місто (село), де народились і живуть, нашу Батьківщину – Україну. Ознайомлення з головними вулицями та визначними місцями, пам'ятками культури, мистецтва та архітектури рідного міста (села). Ознайомлення зі звичаями, традиціями, календарно-обрядовими святами та заохочення дітей до участі у дійствах. Залучення дітей до культурної спадщини українського народу через ознайомлення з народною творчістю, декоративно-ужитковим мистецтвом. Заохочення дітей до отримання додаткової інформації про все, що їх цікавить, з різних джерел (книги, розповіді дорослих, телебачення тощо).

Предметне дошкільня. Ознайомлення з предметами найближчого оточення: побутовими (меблі, посуд, побутова техніка, одяг, взуття, іграшки), предметами, що прикрашають інтер'єр приміщення (картини, квіткові композиції тощо).

Збагачення знань про транспорт та його види, професії людей та предмети їхньої діяльності. Навчання дітей описувати предмети і речі, що є у груповій кімнаті, дитячій (дитячому кутку) вдома.

Природне дошкільня. Закріплення знань про пори року (осінь, зима, весна, літо) та особливості сезонних змін у живій та неживій природі. Збагачення знань про природні об'єкти, їхні властивості, характерні особливості: про сонце (кругле, лагідне, тепле, зігріває землю навесні, влітку

і восени; взимку сонце світить, та мало гріє), небо (синє, буває хмарним і безхмарним), хмари (бувають різної форми, прозорі, легкі, темні, сірі, особливо восени та перед грозою і дощем; інколи їх підганяє вітер і вони плывуть, як кораблі у морі), повітря (холодне, тепле; повітрям ми дихаємо, під час руху повітря утворюється вітер), вітер (холодний, теплий, легенький, гойдає дерева), воду (прозора, без запаху, розливається, нею наповнені криниці, річки, озера, ставки, море; воду п'ють люди, тварини, квіти, дерева; взимку вода замерзає), дощ (холодний, теплий, падає з неба у вигляді рясних дощових краплин, напуває землю), сніг (білий, м'який, холодний, з нього можна ліпити, кататися на санках), земля (мокра після дощу, родюча, бо на ній ростуть квіти, дерева, овочі, трава; по землі ходять люди, тварини, стрибають пташки, їздять автомобілі), пісок (сухий, мокрий, вологий, білий), каміння (велике, кругле); рослини, дерева (липа, тополя, смерека – ростуть у парку; яблуня, груша, слива, вишня – у саду) і кущі (калина, горобина), що ростуть на майданчику дитячого садка; овочі (картопля, морква, горох, огірок, цибуля – ростуть на городі), квіти (бегонія, аспарагус, бальзамін – у кімнаті; айстри, чорнобривці, проліски, конвалія – у квітнику та в саду), будова рослин (стовбур, стебло, гілки, листки, квітки); тварини: свійські (кішка, собака, корова, коза, баран); дикі (білка, заєць, ведмідь, олень, їжак); птахи свійські (курка, півень, гуска, качка), дикі (горобець, синиця, шпак); комахи (сонечко, муха, мурашка, комар).

Ознайомлення з різними видами сільськогосподарської праці: землеробством, городництвом, садівництвом, бджолярством.

Розвиток естетичного сприймання природного довкілля, усвідомлення важливості його для людини та її здоров'я.

Формування екологічної культури, бережного ставлення до природи, дотримання безпечної поведінки у природному довкіллі. Ознайомлення з Червоною книгою України та природоохоронними заходами (наприклад, насаджування лісів на місцях вирубки).

Дослідницька діяльність

Спостереження. Заохочення до щоденних постійних спостережень за сезонними явищами у різні пори року та впродовж дня за природними об'єктами, за діями і вчинками людей.

Досліди. Включення у дослідницько-пошукову роботу та зацікавлення дітей цим видом діяльності. Організація дослідницької роботи зі знайомими та безпечними для життєдіяльності предметами і матеріалами (наприклад, з фарбами).

Навчання дітей на підставі власних спостережень і дослідів робити умовиводи.

Розвиток елементарних математичних уявлень

Елементи лічби. Ознайомлення з кількісною, порядковою, прямою та зворотною лічбою. Навчання лічити у межах 5, використовуючи наведені вище види лічби. Формування вміння визначати місце числа в ряді чисел від одного до п'яти, порівнювати предмети за кількістю (більше, менше, порівну, стільки, скільки, однаково). Ознайомлення з поняттями “число” і “цифра”, вчити співвідносити цифри і числа у межах 5.

Величина. Закріплення уявлень про величину (великий – малий, довгий – короткий, високий – низький, широкий – вузький, товстий – тонкий). Формування вміння порівнювати площинні об'єкти за величиною, будувати ряд величин.

Геометричні фігури. Ознайомлення з площинними (круг, квадрат, трикутник, чотирикутник) та об'ємними (куля, куб, циліндр) геометричними формами. Підведення дітей до розуміння, що геометричні фігури можуть слугувати еталонами (зразками) для визначення форм різних об'єктів (до прикладу, сонце за формою нагадує геометричну фігуру круг, а вікно – прямокутник).

Орієнтування у просторі. Закріплення просторових понять (праворуч, ліворуч, угорі, внизу); та просторових відношень (над, під, на, за, поруч). Формування навичок орієнтуватися у власному життєвому просторі (кімнати, спальні, кухні тощо).

Часові поняття. Формування у дітей розуміння понять, що стосуються часу доби (день, ніч, ранок, обід, вечір), днів тижня, назв пір року, місяців.

Проблемно-пошукова діяльність. Розв'язання проблемних питань, ситуацій, які підготував педагог за сюжетами прочитаних творів, зокрема казками В. Сухомлинського.

Розвиток мислення. Вдосконалення вмінь та навичок аналізувати, порівнювати, зіставляти, класифікувати, узагальнювати знайомі предмети та явища (до прикладу, розрізнити дерева і кущі).

Розвиток пам'яті. Навчання дітей відновлювати з пам'яті текст за ілюстраціями або опорними схемами. Розвиток бажання запам'ятовувати невеликі художні та фольклорні тексти.

Розвиток уваги. Навчання дітей зосереджуватися на об'єкті й деякий час утримувати увагу.

<p style="text-align: center;">БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ</p>	
Має уявлення	<ul style="list-style-type: none"> ▸ про об'єкти соціального, етнічного, предметного і природного довкілля; ▸ про органи тіла (око, вухо, рот, ніс, руки), за допомогою яких сприймає довколишній світ
Розпізнає	<ul style="list-style-type: none"> ▸ об'єкти предметного і природного довкілля за їх сенсорними характеристиками; ▸ дорослих та дітей за статтю та їх соціальними ролями
Називає	<ul style="list-style-type: none"> ▸ імена і стать рідних, їхні професії, імена по батькові вихователів, імена однолітків; ▸ місце проживання, назву держави, назву групи, яку відвідує, домашню адресу; ▸ пори року, об'єкти природи; ▸ місяці року, дні тижня, частини доби; ▸ просторові поняття (ліворуч, праворуч, угорі, внизу тощо); ▸ геометричні фігури: площинні (круг, квадрат, трикутник, чотирикутник), об'ємні (куля, куб, циліндр); ▸ професії та знаряддя праці
Діє	<ul style="list-style-type: none"> ▸ активно реалізує власну потребу в пізнанні довкілля за допомогою органів чуття; ▸ спостерігає і досліджує (відповідно до набутого досвіду) предмети і явища; ▸ використовує набуті знання про соціальне, етнічне, предметне і природне довкілля в ігровій діяльності; ▸ володіє елементами лічби, розрізняє геометричні фігури, часові та просторові поняття; ▸ аналізує, порівнює, зіставляє, класифікує, узагальнює знайомі предмети та явища; ▸ запам'ятовує невеликі художні та фольклорні тексти, відновлює по пам'яті текст за ілюстраціями або опорними схемами; ▸ може зосереджуватися на об'єкті й утримувати деякий час увагу

Ознайомлення з різними видами мистецтва. Розвиток емоційної реакції під час сприймання творів мистецтва: декоративно-ужиткового (гончарство, вишивання, писанкарство), музично-пісенного (музика, пісня), танцювального (народні танці), театрального (вистава), образотворчого (живопис, скульптура тощо); естетичних смаків; формування вміння оцінювати власну роботу, вчинки, поведінку, бути чесним, справедливим щодо себе та інших. Заохочення дітей до висловлювання вражень від сприйнятих творів мистецтва.

Ліплення

Матеріали та обладнання. Ознайомлення з керамічною народною іграшкою. Навчання аналізувати невеликі скульптурні вироби. Поглиблення та збагачення знань про сенсорні характеристики глини, пластиліну, обладнання (дощечки для ліплення: дерев'яні, керамічні, пластикові; довгі, прямокутні, квадратні, круглі; різного кольору; вологі серветки для витирання рук тощо) за допомогою зорового та дотикового аналізаторів.

Технологічні прийоми. Закріплення правил роботи із глиною (пластиліном). Удосконалення навичок розкачування, прямими рухами для отримання прямолінійних циліндричних форм (стовпчики для паркана, олівці, літаки, цукерки, ковбаски) і скачування глини (пластиліну) між долонями коловими рухами, відтворюючи предмети округлих форм (овочі, фрукти, кульки, горішки для білочки). Навчання прийомів розплющування між долонями круглих форм, прикріплення їх до середини пелюстки (гарна цибулина, пелюстка квітки, хвіст у півника, курочки); вдавлення середини глиняної кульки пальцями, надаючи їй порожнистої форми (мисочки для меду); розподіл шматка глини на кілька різних за розміром частин (на три); витягування (дзьоб у пташки); защипування країв кінчиками пальців (вареники, пиріжки, печиво, бублики, кренделі). Формування вміння з'єднувати частини дрібних деталей прищипуванням, примазуванням (хвостик і листочок яблука; вушка для зайчика; руки, ноги для сніговика і снігуроньки тощо).

Зосередження уваги дітей на дотриманні пропорцій під час ліплення постатей (наприклад, під час ліплення за казкою В. Сухомлинського "Хлопчик і сніжинка"). Заохочення дітей до використання допоміжних матеріалів для підкреслення виразності виліплюваного образу. Ознайомлення дітей з напівоб'ємним рельєфним ліпленням ("Моя тополька" – ліплення на пластині).

Навчання дітей елементів декоративного ліплення. Заохочення до ліплення за мотивами української кераміки, ліплення з використанням природного матеріалу (соняшник із зернят).

Малювання

Матеріали та обладнання. Закріплення знань про олівці, їх різновиди (прості, кольорові, воскові), властивості свічки, фломастерів, вуглинок, кольорової крейди, пастелі; про матеріали та обладнання для малювання (різні пензлики, фарби, пластмасова склянка з водою, маленька серветка для витирання пензлика, папір), закріплення їх сенсорних характеристик.

Техніки і прийоми. Навчання дітей прийомів малювання фарбами (гуашевими та акварельними) у різних техніках (ниткографія, монотипія, плямографія, воскографія, по вогкій основі, пальцями, тичками тощо), розташовувати малюнок по всій площині аркуша. Ознайомлення з основними кольорами та їх світлими і темними відтінками (оранжевий, рожевий, сірий, голубий, світло-зелений, темно-зелений, світло-коричневий, темно-коричневий тощо). Вироблення вміння самостійно вибирати колір, за допомогою якого передавати елементарну подібність із предметами або явищами, готувати тло для майбутнього малюнка. Розвиток просторової уяви.

Предметне малювання. Навчання малювати предмети, що складаються з прямих, трикутних, округлих, овальних, прямокутних та трапецієподібних форм (будинки, новорічна ялинка, яєчка прості та золоті), об'єкти природи (овочі: помідор, редиска, огірок; фрукти: яблуко, слива, груша, вишеньки, черешеньки), людей (дівчинка в зимовому одязі), тварин (зайчик, ведмедик). Формування вміння малювати гуашевими фарбами, передавати в малюнку будову предмета, звертаючи увагу на дотримання співвідношення його частин, вибирати фарбу та зафарбовувати зображення, заштриховувати невеликі площі, не виходячи за краї малюнка. Спрямування діяльності на вдосконалення техніки малювання пензлем, ведення лінії всією шириною пензля, за ворсом.

Декоративне малювання. Ознайомлення з візерунками на українських вишиванках, килимах, писанках, кераміці. Навчання елементів декоративного малювання (крапки, мазки, лінії, кільця) в різних техніках (сірниками, тичком або пальцем). Формування вміння розташовувати елементи візерунка на різних площинних паперових формах (прямокутник, квадрат, круг, овал), які співвідносяться з певними побутовими предметами (наприклад, круг – декоративний таріль, прямокутник – рушник).

Сюжетне малювання. Формування вмінь під керівництвом вихователя відтворювати в малюнку враження від побаченого, ілюструвати фрагменти казок, обираючи для зображення 2–3 знайомих предмети і об'єднуючи їх сюжетом (до прикладу, "Доріжка, якою прогулюється пів-

ник”, “Курчатка на траві”, “Дерева, квіти, що слухають музику цвіркуна”). Закріплення навичок користування фарбами, пензлем, олівцем, тичком, штампами.

Аплікація

Матеріали та обладнання. Ознайомлення з матеріалами та їх властивостями, обладнанням для заняття. Активізація пізнавального інтересу до аплікування, матеріалів та інструментів. Заохочення до СХД з використанням знайомих матеріалів, обладнання.

Предметна аплікація. Навчання правильно тримати ножиці, робити ними прямі та косі зрізи (широкі та вузькі смужки). Формування вміння викладати зображення із трьох частин, створюючи з них виразні образи, елементарні композиції, охайно наклеювати (будинок, драбинка, вежа, паркан, ялинка, яблуко, помідор, слива).

Декоративна аплікація. Заохочення до складання візерунків із готових рослинних елементів та геометричних форм на прямокутнику, квадраті, крузі, овалі, що імітують різні предмети, за мотивами української вишивки та кераміки (український рушник, скатертину, вишита сорочка, куманець, кухоль, декоративний таріль).

Колективна аплікація. Навчання працювати у групі разом з іншими дітьми під керівництвом дорослого, реалізувати творчий задум, створювати композиції з готових форм. Формування вміння розташовувати на аркуші паперу підготовлені форми та навички створення композицій із готових форм. Закріплення вміння користуватися пензлем, клеєм, серветкою, охайно наклеювати деталі. Заохочення дітей дотримуватися правил техніки безпеки під час роботи з ножицями.

Конструювання

Матеріали та обладнання. Збагачення знань про матеріали та їх конструкторські можливості, інструменти, обладнання для заняття, про просторові відношення між предметами. Розвиток елементарних дослідницьких нахилів, конструкторських здібностей під час пізнання властивостей матеріалів і порівняння їх за сенсорними характеристиками.

Конструювання з будівельного матеріалу. Закріплення назв деталей будівельного матеріалу (куб, пластина, цеглина, брусок, призма, циліндр, арка). Навчання викладати кубики, цеглини або пластини горизонтально і вертикально, створювати будівлі залежно від призначення (будинки, потяг, ліжка, автомобіль, робити різні конструкції будинків). Формування вміння аналізувати зразок споруди, виокремлюючи суттєве і визначаючи план дій.

Конструювання з паперу. Закріплення поняття про лінію згину. Навчання складати аркуші паперу квадратної та прямокутної форми навпіл, сполучаючи сторони і кути (книжка, віяло, альбом).

Конструювання за задумом. Закріплення набутих знань. Заохочення до конструювання за власним задумом. Розвиток самостійності у виборі теми, матеріалу та послідовності дій у реалізації задуму. Формування вміння оцінювати свою роботу та роботи інших дітей.

Музика і співи

Матеріали та обладнання. Розглядання різних музичних інструментів. Ознайомлення з їх зовнішнім виглядом та особливостями звучання (барабан, скрипка, піаніно, акордеон, баян, гітара тощо).

Музична грамота. Ознайомлення з такими елементами музичної граматики, як: властивості звука (музичного і предметів, що звучать), мелодія, сила звучання (голосний – тихий), ритм, темп (швидкий – повільний). Ознайомлення зі звучанням однієї й тієї самої мелодії на різних інструментах. Розвиток чуття інтонаційної виразності української народної музики та музики різних народів світу. Спонування дітей до розуміння і визначення за звучанням настрою музики (звучить радісно, сумно, тривожно, схвильовано). Прищеплення інтересу до музики, її естетичного сприймання (одноразове звучання від 1 до 2,5 хв). Ознайомлення зі структурою пісні (заспів, приспів). Навчання визначати жанри музично-пісенного і танцювального мистецтва (пісня, танець, марш). Виховання здатності захоплюватися музикою.

Слухова увага та музична культура. Формування вміння слухати музику, дослуховувати музичний твір до кінця. Навчання сприймати і розуміти музику, пов'язану з порами року, станом людини (наприклад, лялька захворіла) вокальні та інструментальні твори (у виконанні педагогів або в аудіозапису). Формування вміння виявляти емоційну реакцію на музику, здатність захоплюватися красою музичних образів, настроїв і почуттів, відображених у музиці, бажання слухати, запам'ятовувати назву пісні та її мелодію. Формування елементарних навичок культурної поведінки під час слухання музики (слухати уважно, не відволікаючись).

Музичний слух. Розвиток сприймання та розрізнення музичних звуків зі звуками довкілля (капання дощичку та звучання відповідного музичного твору), вміння визначати характер музики (весела, сумна). Формування інтересу дітей до шумових ударних іграшок-інструментів (брязкальця, бубен, барабан, трикутник, маракаси), залучення до ігор з ними та навчання гри на них. Заохочення дітей до впізнавання та називання знайомих музичних творів у виконанні музичного керівника та в аудіозапису, а також за мелодією, зіграною без тексту.

Вокально-хорові навички. Навчання співати без крику, природним голосом, підпорядковуючись співу дорослого та звучанню музичного інструмента (піаніно, фортепіано, баян, акордеон) у діапазоні “ре-сі”, інтонаційно правильно передавати мелодію у послівках і піснях, своєчас-

но брати мовленнєве дихання між короткими музичними фразами, чітко вимовляти слова пісень. Формування вміння впізнавати знайомі пісні за мелодією, співати з музичним супроводом і без нього коротенькі народні пісеньки.

Музикування на музичних інструментах. Навчання розрізняти звучання струнних (бандура, гітара, цимбали), духових (труба), клавішних (піаніно, баян, акордеон) та шумових, ударних (брязкальця, бубен, барабан, металофон, дерев'яні ложки) інструментів, упізнавати за зовнішнім виглядом та описувати деякі з них. Виховання інтересу до музичних інструментів та навчання гри на шумових (брязкальця), ударних (бубен, барабан) іграшках, інструментах.

Пластична імпровізація. Розвиток емоційної реакції на музичний образ, здатність виражати його основними образно-пантомімічними рухами. Навчання виконувати під музику пластичні та пантомімічні (Я – диригент, Я – музикант) рухи з уяви (враження від почутої музики, наприклад, імітування падання дощу, опадання осіннього листя тощо), відтворювати пантомімічно та рухово обрядові дійства.

Диригування. Введення у словник слова “диригент”. Ознайомлення з правилами диригування та завданнями диригента (дотримання дихання, динаміки, темпу, якості звучання тощо). Навчання диригувати на розмір 3/4, розуміти жести “приготуйтеся”, “увага”, “вступ” під час диригування оркестром, показ руками динаміки (сильна доля – слабка доля).

Музично-ритмічні рухи. Навчання ритмічно рухатися відповідно до характеру музики, її регістру (високий – низький), динаміки (тихо – голосно), перешиковуватись, утворювати, звужувати і розширювати коло, бігти з підскоком, із предметами, у парах, у колі, врозтіч. Удосконалення різноманітних (зокрема й імітаційних) танцювальних рухів під музику (прямий галоп, виставляння ноги на п'яту, притупи тощо).

Музично-дидактичні ігри та вправи. Формування зацікавленості музичними заняттями, вдосконалення та збагачення знань про музично-пісенне і танцювальне мистецтво, сприяння гарному настроєві та позитивним емоціям, психічному і духовному здоров'ю за допомогою музично-дидактичних ігор. Розвиток музично-сенсорних здібностей (розрізнення музичних звуків за висотою, силою, тембром, тривалістю, низьких і високих інтонацій, гучного і тихого звучання дзвіночка) під час музично-дидактичних ігор.

Хореографія

Матеріали та обладнання. Ознайомлення зі станком для занять з хореографії, з дзеркалами та їх призначенням, з відповідним одягом та взуттям для занять з хореографії. Розвиток загальної музикальності і танцювальності через тренувальні вправи.

Формування вміння координувати рухи з дотриманням естетичних положень тулуба, ніг, рук. Заохочення дітей до оволодіння елементарною технікою виконання різноманітних танцювальних рухів, етюдів і вправ.

Розвиток образно-ігрових, виражальних, асоціативних рухів у дитячих хороводах та сюжетних танцях на основі бальної та сучасної хореографії українського та інших народів, програмних творів композиторів (різні види поклонів: індивідуальний і гуртовий поклони хлопчиків до дівчаток і навпаки; “плесканчики”, притупування, просування “дрібшечкою”).

Ознайомлення з етикетом бальних танців. Формування вміння імпровізувати танцювальні рухи під музику. Задоволення дитячих потреб у танцях та розкриття їхніх музично-рухових можливостей. Сприяння розвиткові радісних емоцій.

Свята та дозвілля. Залучення дітей до підготовки разом із дорослими ігор-драматизацій з музичним супроводом. Навчання сприймати на слух невеликі музичні твори в аудіозапису. Заохочення до пізнання характерних особливостей різних видів свят і дозвіль. Залучення до участі у різних видах свят і дозвіль: календарно-обрядових, музичних, літературно-музичних, тематичних, спортивних; концертів, театралізації. Формування культури і духовності, патріотичних почуттів, емоційно-ціннісного сприймання святкових дійств. Забезпечення позитивної атмосфери та збагачення емоційно-чуттєвої сфери дитини.

Театралізована діяльність

Матеріали та обладнання. Ознайомлення з макетом театру, атрибутами для ігор-драматизацій, фланелеграфом та особливостями показу на фланелеграфі.

Види театру. Ознайомлення з деякими видами театру (пальчиковий, кулачковий, театр картинок, тіньовий, із природного матеріалу, “рукавички”, плоских іграшок тощо).

Театральні традиції. Збагачення знань про театральні традиції та правила поведінки в театрі.

Театральні вміння та навички. Формування вмінь створювати сценічний образ, рухи, відтворювати характер персонажів. Організація дидактичних (звукослідження, вправи-ігри з лялькою, вправи для розвитку чуття ритму, дикції, голосу, дихання тощо), рухливих ігор з елементами театралізації.

Художнє читання. Розвиток виразності художнього читання у процесі відтворення змісту художніх творів (виразне переказування).

Художня праця

Матеріали та обладнання. Ознайомлення з особливостями та властивостями різних видів матеріалів, закріплення їх сенсорних характеристик

тик і конструкторських властивостей, з інструментами та обладнанням, що потрібні для роботи.

Папір. Згинання, різання. Вивчення методів охайного згинання аркуша паперу, нарізання вузьких прямокутних паперових смужок.

Природний матеріал. Ознайомлення з особливостями збирання природного матеріалу. Заохочення до дослідницької роботи з визначення їх властивостей та конструкторських можливостей. Формування технічних навичок з'єднувати різні види природних матеріалів (жолуді, каштани, шишки, горіхові шкаралупи, засушені листки тощо) із використанням пластиліну, глини тощо.

Підручний матеріал. Активізація дітей на пізнання властивостей непридатного дріб'язкового підручного (викидного) матеріалу (бобіни, шпульки від ниток, корки від пляшок, порожні сірникові коробки, пластикові пляшки різної величини та форми тощо та їх конструкторських можливостей). Розвиток фантазії і творчості.

Поролон. Навчання дітей моделювати зі шматка поролону за допомогою ниток різні фігурки. Розвиток дрібної моторики рук, фантазії та творчості.

Народні ремесла

Види народних ремесел. Ознайомлення з різними видами народних ремесел (вишивка, ткацтво, кераміка). Формування вміння емоційно сприймати твори українського декоративно-ужиткового мистецтва, народні іграшки, рушники. Формування естетичних смаків. Ознайомлення з виробами народних ремесел, що зібрані у кімнаті народознавства, в музеї.

Вишивання. Активізація дітей на зіставлення кольорів на вишиванках із кольорами, які є у природі. Закріплення знань про назви геометричних фігур (круг, квадрат, прямокутник), зображення яких використані в рушникових візерунках.

Витинання. Ознайомлення з інтер'єром бабусиної хати, з витинанками, якими прикрашені полицки, мисники, заохочення дітей до виготовлення витинанок-сніжинок.

Кераміка. Заохочення до розглядання керамічних виробів (гличики, куманці, глиняні іграшки, свистульки). Ознайомлення з керамікою як одним із видів українського декоративно-ужиткового мистецтва. Формування понять про кераміку, гончарство, спосіб роботи з глиною. Розвиток навичок ліпити за мотивами васильківської, косівської керамік.

Писанкарство. Ознайомлення з писанкою, її видами, звичаями, традиціями, пов'язаними з писанками, легендами та переказами про них. Навчання прийомів оздоблення площинних форм деяких видів писанок. Ознайомлення і розучування ігор з писанками.

<p style="text-align: center;">БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАНЬ, УМІНЬ, НАВИЧОК З РОЗДІЛУ</p>	
Має уявлення	<ul style="list-style-type: none"> ✦ про різні види мистецтва (образотворче, декоративно-ужиткове, музично-пісенне, театральне тощо); ✦ властивості матеріалів, потрібні для роботи; ✦ властивості глини та основні прийоми роботи з нею (витягування, розкачування тощо): напівоб'ємне рельєфне ліплення; ✦ основні кольори та їх відтінки; ✦ загальні поняття про властивості звуку, мелодію, гармонію, силу звучання, ритм, темп, настрій, структуру пісні, деякі види художньої праці та народних ремесел
Розпізнає	<ul style="list-style-type: none"> ✦ окремі види мистецтва, властивості деяких матеріалів (будівельний, природний та підручний), види паперу (твердий, м'який, гладенький тощо), цікавиться матеріалами та прагне за допомогою різних аналізаторів пізнати їх властивості; ✦ етнічні особливості регіональних видів мистецтва (васильківська, косівська, опішнянська кераміки); ✦ звучання близьких за тембром музичних інструментів (металофон – дзвіночок)
Називає	<ul style="list-style-type: none"> ✦ види мистецтва, матеріали, потрібні для занять з образотворчого мистецтва (фарби, пензлики, олівці, фломастери, глина, папір, клей тощо)
Діє	<p><i>образотворче мистецтво:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ✦ експериментує з різними видами матеріалів, малює лінії, крапки, мазки, плями, прямокутні та округлі форми, спираючись на набуті технічні прийоми та різні техніки у малюванні, аплікації, ліпленні; ✦ використовує весь аркуш у малюнках та аплікації; ✦ працює з різними видами матеріалів за зразком та за власним задумом (наприклад, конструює телятник, загородку для телятка – за казкою В. Сухомлинського “Велике і мале”); ✦ розвиває навички і здібності в конструюванні; <p><i>декоративна діяльність:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ✦ зацікавлено, емоційно сприймає різні види декоративно-ужиткового мистецтва, володіє елементами декоративного розпису (мазки, крапки тощо);

	<p><i>музично-пісенна та хореографічна діяльність:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ зацікавлено, емоційно сприймає музику, знає пісні, впізнає їх; ◦ пантомімою та за допомогою танцювальних рухів відтворює враження від музики, обрядових дійств; ◦ володіє елементарними навичками диригування; ◦ передає ритмічно образні танцювальні рухи під музику; <p><i>театралізована діяльність:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ імітує дії, рухи персонажів невеликих за обсягом казок; ◦ бере участь в інсценізації фольклорних та художніх текстів; <p><i>художня праця:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ досліджує властивості різних видів матеріалів, закріплює їх сенсорні характеристики; ◦ володіє елементарними технічними прийомами роботи з папером, природним та підручним матеріалами, виявляє творчість і самостійність у доборі матеріалів для реалізації задуму; <p><i>народні ремесла:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ емоційно та естетично сприймає деякі види українського декоративно-ужиткового мистецтва, народні іграшки, рушники тощо; <p><i>самостійна художня діяльність:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◦ прагне під час самостійної діяльності виявити свої знання та вміння, одержані на заняттях та в різних видах діяльності
--	--

Розділ VI

РОЗВИТОК І ВИХОВАННЯ ЗДІБНОСТЕЙ ТА ТВОРЧОСТІ

Передумови розвитку здібностей і творчості. Розвиток диференційованого сприймання (перцептивної сфери) всіма органами чуття явищ та предметів довколишньої дійсності; довільної уваги, спостережливості, наочно-образного мислення, уяви, фантазії.

Розвиток творчості у мовленнєвій діяльності.

Робота з художніми та фольклорними текстами. Ознайомлення дітей зі зразками українського фольклору, творами письменників-класиків, із творами сучасних українських та зарубіжних письменників. Прищеплення інтересу до слухання художніх творів, розуміння та відтворення їх змісту в активній художньо-мовленнєвій діяльності. Збагачення словника, вправлення у зв'язних висловлюваннях у процесі роботи над текстом, а також розвиток поетичного сприймання краси й точності художнього слова, формування вміння відповідати на запитання за змістом прочитаних творів. Розвиток поетичного слуху, виразності художнього читання, бажання вчити вірші напам'ять.

Словесна творчість. Заохочення дітей до використання словесних зразків, одержаних у процесі сприймання літературних та фольклорних творів, у власній мовленнєвій творчості (наприклад, розповіді за аналогією, фантазії за змістом прочитаних творів, придумування казки про об'єкти та предмети, спираючись на окремі словосполучення і фрази, що їх запропонував педагог тощо).

Формування вміння впізнавати овочі, фрукти, предмети за однією з видимих ознак (форма, колір, смак, використання); придумування фантастичних речень про овочі, фрукти, предмети.

Розвиток творчості в образотворчій діяльності. Формування бажання самостійно добирати матеріали, інструменти, кольори, техніки для реалізації задуму в ліпленні, аплікації, малюванні, конструюванні, експериментувати з різними матеріалами (пісок, глина, пластилін, фарби під час змішування кольорів, природний матеріал, копірка тощо), у різних техніках (плямографія, малювання пальцями, тичками тощо). Розвиток уяви і фантазії під час створення образів. Навчання дітей створювати образ, домальовуючи певні елементи.

Розвиток творчості у пісенній і танцювальній діяльності. Створення умов для виникнення та розвитку самостійності у використанні різних музичних засобів, розвиток бажання отримувати радість, насолоду від музики, бажання імпровізувати у музично-пісенній діяльності.

Звуки навколо. Розвиток сенсорно-музичних здібностей під час дослідницьких ігор (до прикладу, як звучать вода, каміння, барабан тощо).

Пісенна творчість. Заохочення до придумування мелодії, імпровізації під час відтворення вже знайомих пісень.

Музична творчість. Формування вмінь імпровізувати на музичних інструментах: шумових (брязкальця) і ударних (бубен, барабан, маракас, металофон), відтворювати настрій музики (сумна, весела, бадьора тощо), імітувати на музичних інструментах голоси природи (дощик, блискавка, спів зозулі).

Музично-ігрова творчість. Формування вміння відтворювати враження від почутих мелодій у музично-дидактичних іграх, інсценувати музику, пісні за уявою.

Танцювальна творчість. Навчання дітей створювати невеликі композиції танцювального характеру, комбінувати елементи рухів із кількох українських народних таночків, передавати в русі під музику образи різних персонажів.

Розвиток творчості в ігровій діяльності. Заохочення до імпровізації та проявів творчості у різних видах ігор. Спонування дітей до прояву творчості у сюжетно-рольових іграх. Формування елементарних навичок відображати довколишнє життя, діяльність, ставлення людей одне до одного (імітація звуків, дій, творчі маніпуляції з предметами тощо) та театралізованій діяльності (пантоміма, навички передачі характеру персонажів тощо), імітувати рухи персонажів, імпровізувати дії у процесі виконання гімнастичних вправ під музику (вільні вправи, елементи аеробіки), придумувати власні вправи. Розвиток елементарних навичок сприймання творів театрального мистецтва та відтворення в ігровій формі набутих уявлень, вражень, відчуттів; уміння перевтілюватися під час виконання ролей. Розвиток елементів артистичності в іграх-драматизаціях.

БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ	
Має уявлення	<ul style="list-style-type: none"> • про види творчої діяльності людини у різних видах мистецтва, народні промисли (лозоплетіння, іграшки із сиру, писанки, створення композицій із квітів тощо)
Діє	<ul style="list-style-type: none"> • імпровізує в музично-пісенній і танцювальній діяльності, відтворює персонажів казок та дійових осіб в іграх-театралізаціях, придумує римовані рядки, кінцівки казок за зразком дорослого; • виявляє творчість у малюванні, аплікації, ліпленні, конструюванні, в роботі з різними матеріалами під час художньої праці

РОЗВИТОК ІГРОВИХ УМІНЬ І НАВИЧОК

Дитячі іграшки. Збагачення знань про ігрові можливості образних іграшок, іграшок-забав, технічних та народних іграшок. Формування навичок їх творчого використання.

Настільні розвивальні ігри (шашки, шахи) є варіативною складовою державного Стандарту дошкільної освіти. Навчання з дітьми проводиться у формі гурткової роботи відповідно до нормативних документів, що стосуються гурткової роботи та планів керівника. Інші настільно-друковані розвивальні ігри використовуються як у дошкільному закладі, так і вдома за інструкцією та допомогою дорослих, а після засвоєння правил гри діти граються самостійно.

Рухливі ігри. Забезпечення позитивної емоційної атмосфери під час організації ігор. Створення умов для різноманітної рухової діяльності в іграх (безпечність для здоров'я ігрових майданчиків, добір яскравих, естетично оформлених атрибутів до ігор, відповідного обладнання та спортивного інвентарю, використання природного довкілля, наприклад, кущів для ігор з елементами підлізання, пеньків для ігор з елементами стрибків).

Розвиток координації рухових дій дитини та узгодження їх із руховими діями групи дітей (наприклад, стрибків, ігор з м'ячами, естафети). Навчання діяти відповідно до сигналу вихователя.

Активізація рухової діяльності дітей в іграх-естафетах та в іграх з елементами змагання ("Хто перший?"). Заохочення до використання ігрових атрибутів.

Народні ігри. Ознайомлення з народними іграми, їх змістом та правилами. Вдосконалення основних рухів (ходьба, біг, координація рухів, стрибки, утворення кола, шиккування в колонку тощо), уміння поєднувати ігрові рухові дії зі словесним супроводом.

Розвиток спритності, швидкості, координації рухів, умінь узгоджувати слова з ігровими діями в народних іграх "Квочка", "Чаклун" тощо. Виховання інтересу до народних ігор та сприяння позитивним емоціям під час їх проведення.

Хороводні ігри. Навчання дітей розрізняти хороводні та рухливі ігри. Формування вміння починати і закінчувати гру, підпорядковувати власні дії словесному та музичному супроводу, узгоджувати свої рухи з рухами інших дітей ("Подоляночка", "Галя по садочку ходила", "Коровай", "Перепілка", "Огірочки", "Мак", Великодні хороводні ігри та забави). Заохочення до імпровізованих рухливих дій.

Дидактичні ігри та вправи. Закріплення різних способів дій з дидактичним матеріалом у завданнях, вправах, іграх.

Розділ I. Гігієна: “Органи тіла”, “Що ми робимо”, “Твої очі”, “Для чого людині вуха”.

Розділ II. Ігри на формування моральних якостей: “Добре і погано”, “Що можна назвати гарним?” (Одяг, слово, квітку, вчинок тощо), “Чарівні слова”, “Хто твій друг?”, “Школа ввічливості”.

Розділ III. Збагачення словника. “Придумай слова”, “Кольорові слова”, “Склади оповідання за поданими словами”, “Впіймай звук”, “Закінчи речення”.

Розділ IV. Розвиток розуму. “Подорож групою”, “Розклади фігури”, “Розподіли посуд”, “Який букет квітів подарувати?”, “Що кому підходить для роботи”, “Що предмет розповідає про себе?”, “Мої друзі”, “Знайди предмет тієї самої форми”, “З чого зроблені предмети?”, “Маленькі дослідники”, “Пори року”.

Формування вміння дотримуватися правил гри, чітко виконувати ігрове завдання, співвідносити власні емоції, почуття, дії з емоціями, почуттями і діями інших дітей. Створення позитивної емоційної атмосфери під час проведення дидактичних ігор (до прикладу, доброзичлива підтримка зусиль дитини під час виконання нею дидактичного завдання).

Ігри з піском, водою, снігом тощо. Ознайомлення дітей із сенсорними характеристиками та властивостями природних матеріалів, способами їх використання в іграх. Заохочення до дослідницької діяльності у пізнанні якостей і властивостей природних матеріалів за допомогою дотикового та зорового аналізаторів (з вологого піску можна ліпити “пиріжки”, “пасочки” тощо, а із сипкого, сухого – ні; легкі предмети у воді плавають, а важкі – тонуть).

Розвиток самостійності у виборі іграшок-інструментів для ігор з піском і водою (лопатки, совочки, формочки); фантазії, творчості, формування навичок соціальної поведінки під час взаємодії з однолітками.

Музично-дидактичні ігри. Навчання дітей розрізняти, відтворювати музичні звуки, визначати темп і тембр музики, розвивати сенсорно-музичні здібності під час музично-дидактичних ігор (“Упізнай, який інструмент звучить”, “Впізнай за голосом”, “Сходинки”, “Трикутник і барабан”, “Тихіше, дужче в бубен бий”).

Театралізовані ігри. Створення умов для театралізованої діяльності (набір атрибутів, костюмів, ширми тощо) та зацікавлення дітей іграми-драматизаціями (показ дорослими інсценівки). Формування вміння передавати характер зображуваного персонажа за допомогою різних засобів виразності (голос, жести, міміка, характерна для персонажа хода тощо, на-

приклад, зайчик стрибає, ведмідь ходить вайлувато), передавати настрій (зайчик веселий, радісний, сумний). Навчання відображати сюжети знайомих казок, діяти безпосередньо від особи персонажа або використовувати іграшку, предмет тощо. Заохочення до використання ігрових атрибутів за пропозицією дорослого. Активізація діалогічного мовлення, інтонаційної виразності, образного мислення під час ігор-театралізацій. Розвиток позитивної емоційної реакції дитини на виконання нею ролей в інсценівці.

Сюжетно-рольові ігри. Збагачення знань про види трудової діяльності людей, їх професії. Формування у дітей здатності й можливості, спираючись на власний досвід, знання, вміння, навички, придумувати елементарні ігрові сюжети, діяти і говорити відповідно до обраної ролі, добирати відповідні атрибути та з допомогою дорослого виготовляти їх для визначеної ролі.

Формування вміння взаємодіяти з іншими дітьми під час сюжетно-рольових ігор, навичок розуміння задуму іншої дитини. Заохочення до створення і реалізації власного задуму, залучаючи партнерів по грі.

Виховання позитивних моральних якостей (доброта, любов до ближніх, взаємодопомога, товариськість, бажання допомагати, виявляти турботу, співвідносити свої бажання з бажаннями інших). Формування елементарних навичок соціальної поведінки під час виконання відповідних ролей.

Конструкторсько-будівельні ігри. Ознайомлення дітей із будівлею дитячого садка, будинками різних конструкцій, працею будівельників. Закріплення знань про сенсорні характеристики будівельного матеріалу (форма, колір тощо) та заохочення до експериментування з ними. Навчання створювати споруди за зразком, за власним задумом, обирати найоптимальніші пропорції елементів споруди.

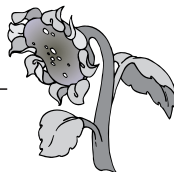
Формування вміння будувати спільно з іншими, наслідуючи трудові дії будівельників та взаємини між ними. Заохочення дітей до якісного спорудження будівлі, розгортання ігрового сюжету з використанням створеної будівлі. Розвиток творчості, художнього смаку.

БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ	
Має уявлення	◀ про різні види ігор, культуру поведінки в іграх
Розпізнає	◀ види ігор, різні матеріали за їх сенсорними характеристиками
Називає	◀ ігри, деякі їх види, відповідні атрибути та матеріали до ігор, професії та інструменти, що потрібні людям різних професій

Діє	<p><i>рухливі ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◀ активно включається у рухливі ігри, виявляючи багато позитивних емоцій, координує власні рухові дії з руховими діями групи дітей, діє відповідно до сигналу; ◀ використовує запропоновані атрибути до гри; <p><i>дидактичні ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◀ намагається добре виконувати ігрове завдання, задіюючи всі органи чуття, вдосконалюючи сенсорно-пізнавальний досвід, розвиваючи мислення, дрібну моторику рук та мовлення; ◀ намагається дотримуватися дисципліни та виявляти витримку; <p><i>народні ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◀ зацікавлено слухає інформацію педагога про зміст народної гри, виявляє бажання навчитися відповідних дій; ◀ застосовує набуті знання про народні ігри у власній ігровій діяльності; <p><i>хороводні ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◀ виявляє інтерес до хороводних ігор і бере в них активну участь, підпорядковує власні дії словесному та музичному супроводу, узгоджує свої рухи з рухами інших дітей; <p><i>ігри з піском, водою, снігом:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◀ грається в ігри з піском, водою, снігом, закріплює властивості природних матеріалів та можливості їх використання; ◀ виявляє творчість та фантазію в іграх з природними матеріалами; <p><i>музично-дидактичні ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◀ відтворює музичні звуки, визначає темп і тембр музики; <p><i>театралізовані ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◀ із задоволенням бере участь в інсценізації знайомих казок, використовуючи за пропозицією дорослого ігрові театральні атрибути; ◀ прагне діяти безпосередньо від імені персонажа, передаючи мовними та позамовними засобами його характерні особливості; ◀ емоційно сприймає хід театралізованого дійства;
-----	--

	<p><i>сюжетно-рольові ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none">▸ придумує прості ігрові сюжети;▸ включається у роботу з виготовлення атрибутів;▸ дотримується правил етичної поведінки під час ігор; <p><i>конструкторсько-будівельні ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none">▸ створює прості будівельні конструкції, використовуючи одержані знання про сенсорні властивості будівельного матеріалу та елементарні способи конструювання
--	---

ДОСЛІДНИК

РОЗВИТОК, НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ ДИТИНИ ШОСТОГО РОКУ ЖИТТЯ

Антропометричні дані

Стать	Довжина тіла (см)	Маса тіла (кг)	Окружність грудної клітки (см)
Хлопчики	112–122	17,6–21,4	53,7–60,8
Дівчатка	113–122	17,9–21,5	52,3–58,9

Особливості розвитку

Дитину шостого року життя в народі називали “шостачок”, “пастух” (оскільки вона виконувала постійні обов’язки, пов’язані з випасанням гусей, качок). Коли дитині виповнювалося шість років, у день її народження здійснювали обряд “постригу”: відповідно до статі.

Народна педагогіка характеризує дитину цього віку з позицій її духовно-морального становлення. Малюк п’яти років уже без нагадування має вміти вітатися і прощатися з усіма дорослими, говорити спокійно і лагідно, чемно вислуховувати дорослих і виконувати їхні вимоги, ввічливо звертатися з проханням, поступатися місцем дорослим і молодшим за себе, говорити правду, відповідати за свою провину, а не скидати її на іншого, виконувати посильні трудові доручення. Якщо ж траплялося відхилення у поведінці, то дитині тут же нагадували, як потрібно чинити в конкретному випадку. Причому треба було домогтися, щоб вихованець після натяку дорослого сам пригадав і сказав, як правильно робити. Народна педагогіка ставиться скептично до безкінечних моралізувань¹.

¹ М. Стельмахович. Вибрані твори у двох томах. – Т. 2: Українська етнопедагогіка / упоряд.: Л. Калуська, В. Ковтун, М. Ходак / за заг. ред. Л. Калуської. – Івано-Франківськ–Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 2012. – 464 с. – С. 105.

У дітей шостого року життя добре розвинуті великі м'язи тулуба і кінцівок. Однак недостатньо розвинуті дрібні м'язи рук, недостатня регуляція рухів під час письма, значна втомлюваність при тривалому напруженні, недостатня сформованість зорового сприймання.

Для дітей цього віку типовий яскравий прояв емоцій, які мають нестійкий характер. Вони доволі імпульсивні та емоційні. Процеси збудження переважають над процесами гальмування. Це пояснюється тим, що формування центральної нервової системи ще не завершилося.

У цей період формуються аналітико-синтетичні механізми, виробляються умовні рефлексії на складні подразники, розвивається взаємодія першої і другої сигнальних систем.

Іntenсивно розвивається центральна нервова система, що забезпечує успіх складних розумових дій (встановлення причинно-наслідкових зв'язків, послідовності подій тощо). Діти намагаються привернути до себе увагу. Їхня допитливість стає зосередженішою, а думка та висловлювання – значно логічнішими. Вдосконалюється пам'ять, розвиваються мислення, увага, увава.

У дітей зміцнюються м'язи мовленнєвого апарату, і вони вже можуть правильно вимовляти всі звуки рідної мови (як голосні, так і приголосні). Встановлюється переважно помірний темп мовлення (у розповідях, переказуваннях, скоромовках темп може уповільнюватися чи пришвидшуватися). Діти оволодівають змішаним типом мовленнєвого дихання, збільшується тривалість видиху (4–6 с).

Напрями розвитку та діяльності	Показники розвитку
Розвиток особистості	Знає своє ім'я та імена своїх близьких. Починає усвідомлювати власне "Я", має почуття власної гідності; свідомо ставиться до виконуваних дій, однак завдання виконує якісніше, коли є відповідна значуща для дитини мотивація. Здатна до рефлексії, уміє певною мірою контролювати свою поведінку, регулювати власні наміри, дії та вчинки, оцінювати свої вчинки і вчинки однолітків. Розуміє завдання, що стоять перед нею, і прагне добре їх вирішити. Усвідомлює та на інтуїтивному рівні заявляє про свої права бути почутою, прагне, щоб її розуміли

Соціальний розвиток	Розширюється коло соціальних контактів, з'являються елементарні навички дотримання правил співжиття в колективі однолітків, бажання взаємодіяти як з дорослими, так і з дітьми. Розвиваються соціальні почуття, формуються у процесі ігрової діяльності партнерські взаємини, збагачується досвід спілкування з представниками різних соціальних груп
Емоційний розвиток	В емоціях менше виявляється імпульсивність, розвиваються соціальні емоції. Виникає розуміння власних емоцій і здатність передавати їх словами. Дитина намагається відповідати вимогам дорослих: бути чемною, слухняною, ввічливою; розвивається почуття любові до близьких, прихильність до вихователя, бажання робити добрі вчинки. Намагається наслідувати гарні вчинки, здатна відчувати сором за погані вчинки
Моторика та фізичний розвиток	Триває ріст та функціональне вдосконалення всіх органів і систем. Добре розвинуті великі м'язи тулуба і кінцівок, значно слабше – дрібні м'язи, особливо кистей рук. Удосконалюються рухи, розвивається природна потреба в їх активізації. Багато рухів і дій стають підконтрольні свідомості дитини. Вона регулює їх силу, спрямовує, контролює та узгоджує рухи між собою. Відбувається інтенсивне формування постави. Дитина утримує стійку рівновагу
Духовно-моральний розвиток	Знає про морально-етичні норми (ввічливість, добро і зло, справедливість тощо) та християнські чесноти (любов, милосердя, співчуття). Здатна розуміти почуття та переживання як власні, так і інших людей (емпатія). Сприймає та засвоює знання про рідний край, державу (прапор, герб, гімн), природу, професії. Із цікавістю, емоційно сприймає інформацію про народні традиції, звичаї, обряди, ознайомлюється з мистецтвом, культурною спадщиною народу
Мовленнєво-комунікативний розвиток	Оволодіває різними функціями (комунікативна, контакт-но-встановлювальна, планувальна, регулювальна, естетична, гносеологічна, мисленнева тощо) та формами (діалог, монолог, повідомлення, розповідь, опис, міркування, пояснення, інструкція) мовлення. Може критично ставитися до власного мовлення і мовлення інших людей. • Спілкування. Активно спілкується з дорослими та дітьми. Розвивається діалогічне мовлення як мовлення-по-

яснення, мовлення-міркування, а також ситуативні мимовільні висловлювання (непідготовлене мовлення), контекстне монологічне мовлення, немовні засоби спілкування. Дитина включається і підтримує розмову, що виникла між нею і дорослим, між нею та дітьми. Звертається з різними запитаннями, відповідає на промовлені або поставлені запитання. Будує діалог у стимульованому мовленні на запропоновані теми. Використовує звертання, вставні слова, кличний відмінок. Користується простими фразами, супроводжуючи ними свої ігрові дії. Багато використовує невербальних засобів спілкування (рухи, дії, міміка, жести тощо). Вдосконалює та закріплює найуживаніші форми словесної ввічливості: вітається, прощається, просить вибачення.

• **Звуковимова.** До шести років у дітей зміцнюються м'язи мовленнєвого апарату. Розрізняє мовні та немовні звуки. Може правильно вимовляти всі звуки рідної мови (як голосні, так і приголосні). Однак спостерігаються окремі випадки неточної вимови звуків [р], [ш], [ж], [ч], [г] та звукосполучень [дж], [дз], важких багатоскладових слів зі збігом приголосних. Порушення звуковимови можуть бути пов'язані з органічними вадами мовленнєвого апарату або зі зміною "молочних" зубів на постійні.

Дитина оволодіває прийомами звукового аналізу слів: визначає кількість звуків у слові, місце звука у слові (перший, другий... останній), виокремлює голосні та приголосні звуки, користується схемою звукового аналізу слів. Ділить слова на склади різними способами.

За цілеспрямованої діяльності дорослого щодо мовленнєвого розвитку дитини вдосконалюється інтонаційна виразність мовлення. Вправляється у регуляції сили голосу, знижуючи чи підвищуючи голос залежно від ситуації. У спілкуванні з дорослими та однолітками користується помірною силою голосу. Дотримується помірного темпу мовлення (у розповідях, переказах, скоромовках темп може уповільнюватися чи, навпаки, пришвидшуватися). Користується питальною та окличною інтонаціями, виражальними засобами для передачі різних емоцій (сум, гнів, радість, здивування тощо). Оволодіває фразовим та логічним наголосом у словах.

• **Фонематичний слух** добре розвинений, дитина диференціює як далекі, так і близькі фонемні у словах.

Мовленнєве дихання переважно змішаного типу (верхньогрудне, часте, поверхнєве, неглибоке – за надмірної збудженості). Збільшується тривалість видиху (4–6 с).

- **Словник.** У словнику дітей налічується 3500–4000 слів. Дитина усвідомлює словниковий склад рідної мови, виокремлює слова в реченні. Починає розуміти і правильно пояснювати слова-омоніми, переносне значення слів. Може вживати у мовленні антоніми, синоніми, багатозначні слова. У засвоєнні словника дітьми шостого року життя простежуються семантичні помилки, неправильне розуміння окремих абстрактних, часових і просторових понять, слів з переносним значенням, прислівників (*разом* і *поруч* тощо). Словник бідний на образні висловлювання, порівняльні прикметники.

- **Грамматична будова мовлення.** Оволодіває граматичними формами рідної мови. Здебільшого правильно вживає відмінкові закінчення, узгоджує прикметники, дієприкметники, числівники з іменником, числівником у роді, числі та відмінку. Прагне до точного та влучного вживання граматичних форм. Формуються навички корекції та самокорекції граматично правильного мовлення.

- **Зв'язне мовлення.** Оволодіває навичками розмовного та монологічного мовлення. Може планувати свою майбутню мовленнєву діяльність. Відповідає на запитання за змістом сюжетних картинок, художніх текстів (оповідань, казок, віршів), діяфільмів, театральних вистав.

Складає з допомогою дорослих (підказування слів, речень) описові розповіді (3–4 речення) про іграшки, овочі, фрукти, дії товаришів; власні та сюжетні відповіді-розповіді (спільно з дорослим) за змістом сюжетних картинок. Переказує за допомогою запитань добре знайомі казки. Знає напам'ять забавлянки, утішки, вірші, загадки. Мовлення дитини вже набуває перших ознак образності. Вона використовує образні вирази (із текстів казок, забавлянок), приказки, прислів'я, фразеологічні звороти, вигуки, звуконаслідувальні слова.

- **Синтаксис.** У мовленні користуються різними типами речень (як простими, так і складними), зі сполучниками та сполучними словами, з однорідними членами, прямою мовою. В одному складному реченні налічується 10–15 слів.

Сенсорний розвиток

Виявляються сенсорні здібності, розвивається окомір та спостережливість.

- **Слух.** Добре розвинутий слуховий аналізатор. Орієнтується та розрізняє звуки музичні, мовні, побутові, тембр звучання 3–4-х музичних інструментів у музичних творах, нескладний ритм, упізнає мелодії знайомих пісень.
- **Зір.** Сприймає зміст репродукцій картин, ілюстрацій із кількома об'єктами, вміє пояснити зміст, дати оцінку побаченому. Знає основні кольори та їх відтінки.
- **Дотик.** Володіє тактильно-руховим обстеженням і впізнаванням предметів.
- **Смак.** Реагує на смак, розрізняє смакові властивості (солоний, солодкий, теплий, холодний тощо).
- **Нюх.** Розрізняє запахи і дає їм словесну характеристику (духмяна квітка).

Розвиток психічних процесів

- **Увага.** Дитина виявляє здатність зосередженіше та цілеспрямованіше концентрувати увагу на предметах, об'єктах та явищах довколишнього світу.
- **Уява** виникає через ознайомлення з довколишньою дійсністю. Діти здатні підпорядковувати процес фантазування власній меті. Розвивається не тільки репродуктивна уява, а й виникає продуктивна (творча). З'являється особливий вид уяви – мрія, яку дитина прагне якоюсь мірою відтворити у власній діяльності.
- **Пам'ять** є довільною і має наочний, образний характер. Дитина має певний досвід довільного запам'ятовування та відтворення. Продуктивнішим є мимовільне запам'ятовування; уважно запам'ятовує тексти, що відповідають віку, повторює його частинами. Відтворюючи текст, намагається згадати те, що забула. На прохання педагога згадує події, які відбулися кілька днів тому, тексти прочитаних раніше книг.
- **Мислення.** Розвивається наочно-дійове, наочно-образне та логічне мислення. Встановлює елементарні причиново-наслідкові зв'язки. Оперує і діє з предметами та їх заміниками. Може користуватися в іграх, на заняттях простими планами, схемами, моделями.

	<p>Достатньою мірою володіє мислительними операціями: класифікує предмети за певними ознаками; аналізує те, що бачить навколо себе, виокремлюючи деталі, робить узагальнювальні висновки; порівнює предмети між собою, виокремлюючи в них суттєве і несуттєве; узагальнюючи, об'єднує предмети за певними ознаками, а також групує предмети за класами (наприклад: одяг, посуд, тварини)</p>
<p>Художньо-естетичний розвиток</p>	<p>Розрізняє, називає та використовує всі кольори спектра і їх відтінки. Використовує різні матеріали (олівці, фломастери, фарби акварельні, гуашеві, кольорову крейду тощо) та техніки (воском, пальцями тощо). Уміє поєднувати для реалізації задуму різні види образотворчої діяльності (малювання, аплікацію, ліплення). Малює, аплікує та ліпить із натури, за уявою, з пам'яті. Виконує сюжетні та декоративні композиції як самостійно, так і колективно. У малюванні реалізує сюжетно-ігровий задум. Користується відповідним обладнанням до заняття та матеріалами, бережно до них ставиться. Емоційно сприймає твори образотворчого та музично-пісенного мистецтва. Дотримується культури та естетики робочого місця</p>
<p>Розвиток ігрових умінь та навичок</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Рухливі ігри. Знає до десяти рухливих ігор. Виявляє самостійність в організації їх з однолітками. Координує свої рухові дії з руховими діями групи дітей. Емоційно реагує на власні рухливі ігрові дії та дії інших дітей. Діє відповідно до сигналу вихователя. Самостійно добирає і використовує запропоновані ігрові атрибути. Намагається дотримуватися правил гри. • Дидактичні ігри. Сприймає мету, зміст дидактичного завдання. Оволодіває різними способами дій із дидактичним матеріалом. Виконує дидактичне завдання самостійно або з незначною допомогою дорослого. У процесі виконання дидактичного завдання збагачує сенсорний досвід, розвиває мовлення, активізує процеси пізнання і мислення, набуває певних умінь та навичок. Виконує дидактичне завдання індивідуально або колективно (залежно від мети, поставленої педагогом). • Ігри з піском, водою, снігом тощо. Розширює знання про властивості природних матеріалів та можливості їх використання відповідно до цього. Активізує пізнавальну діяльність, збагачуючи власний сенсорний досвід. Із задоволенням споруджує тунелі, мости, будівлі тощо зі снігу та піску.

	<ul style="list-style-type: none"> • Музично-дидактичні ігри. Закріплює набуті знання з музичної грамоти у різних видах музично-дидактичних ігор. • Театралізовані ігри. Осмислено, емоційно-ціннісно сприймає театралізовані вистави, інсценівки, драматизації. Має загальне уявлення про різні види театрив. Досконаліше володіє мовою жестів, мімікою, імітаційними наслідувальними рухами. Із задоволенням бере участь в інсценуванні знайомих текстів казок, оповідань, жанрів фольклору. Дотримується до створення атрибутів і театралізованих ігор. Набуває навичок культурної поведінки в театрі та інших громадських місцях. • Сюжетно-рольові ігри. Розширюються знання про різноманітність професій, взаємини людей у процесі спілкування та виконання трудових функціональних обов'язків. Відповідно до цього збагачується тематика сюжетно-рольових ігор. Опановує ігрові рольові дії самостійно, розвиває ігровий задум, сюжет гри. Виконує рольові ігрові дії з іграшками та предметами-замінниками. Частіше бере на себе відповідні ролі, може розподіляти їх між іншими учасниками. Вибирає відповідно до ролі мовні засоби та атрибути. Виявляє навички соціальної поведінки під час виконання певних ролей. Дотримується правил рольової поведінки та спільної гри. • Конструкторсько-будівельні ігри. Розширюються знання про різні види та можливості дитячих ігрових конструкторських наборів, їхні сенсорні можливості. Ознайомлюється із правилами та рекомендаціями щодо їх використання. Оволодіває елементарним умінням користуватися фотографіями, схемами, кресленням. Добирає відповідно до задуму конструкторсько-будівельний матеріал. Може організуватися на самостійне виконання роботи, а може залучати до конструкторсько-будівельної діяльності інших дітей
<p style="text-align: center;">Навчально-пізнавальна діяльність</p>	<p>Поглиблюється інтерес до цілеспрямованих занять. Розвивається готовність до сприймання навчальних завдань. Прагне до якісного виконання їх з метою пізнати (навчитись, оволодіти вміннями та навичками), а також отримати схвальний відгук. Завдання виконує самостійно або у підгрупі (залежно від мети, яку поставив дорослий). Набуває навичок поведінки на заняттях, привчається до стриманості, зосередженості, уваги, якісно виконує завдання, не заважаючи одноліткам</p>

Позитивно ставиться до різних видів праці, а трудові завдання виконує як самостійно, так і колективно (зокрема, це стосується господарсько-побутової праці та праці у природі).

Види праці

- **Самообслуговування.** Самостійно у певній послідовності і заданому темпі одягається, роздягається, складає і кладе на місце свої речі. Може доглядати за одягом та взуттям, помічати й усувати нелад у зовнішньому вигляді і тактовно звертати увагу на це іншим дітям.

- **Господарсько-побутова праця.** Прибирає іграшки після ігор, обладнання та матеріали після занять. Протирає вологою ганчіркою (або мие) іграшки, матеріали та обладнання, пере лялькову білизну та одяг, застеляє ліжко після денного сну. Самостійно прибирає своє робоче місце, привчається до організованості та порядку.

Може з тіста виготовляти тістечка, використовуючи готові форми, а також вчиться ліпити вареники тощо. Привчається “ремонтувати” книжки. Виявляє потребу турбуватися про інших, допомагати старшим. Формуються навички ставити мету і досягати результатів, повага до людей праці та результатів їхньої діяльності.

- **Праця у природі.** Знає про важливість збереження природи та природних ресурсів (наприклад, економія води). Доглядає кімнатні рослини, тварин, рибок (під керівництвом дорослого). Бере безпосередню участь у підготовці ґрунту до посадки насіння, висіванні його, висаджуванні рослин на грядці (у квітнику), проводить дослідження (під керівництвом дорослого).

- **Художня праця.** Володіє елементарними навичками виготовлення простих виробів із паперу, картону, тасьми, підручного та природного матеріалів.

- **Народні ремесла.** Здатна сприймати різні види народних ремесел, емоційно реагуючи на них. Виявляє бажання оволодіти деякими з них. Охоче навчається трудових дій на основі народних ремесел.

Форми організації трудової діяльності

- **Доручення.** Виконує довготривалі доручення.

- **Чергування.** Виконує обов'язки чергового і відповідально до них ставиться. Володіє навичками естетичного

	<p>сервірування стола до різних моментів прийому їжі (сніданок, обід, полуденок, вечеря). Під керівництвом дорослого розкладає столові прибори у відповідній послідовності. Усвідомлює важливість якісного виконання завдання, одержує задоволення від праці для інших. Уміє розподіляти обов'язки між обома черговими. Вдосконалює вміння якісно виконувати обов'язки чергового щодо підготовки до занять (розкладає на столах матеріали, обладнання, що їх підготував педагог).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Колективна праця. Із задоволенням виконує трудові завдання разом з усіма. Оволодіває навичками соціальної поведінки під час виконання трудового завдання колективно. Виявляє позитивні емоції, радіє від того, що спільними зусиллями добре вдалося впоратися із завданнями
--	--

Розділ І

РОЗВИТОК І ВИХОВАННЯ ТІЛА

Гігієна. Закріплення назв та функцій органів тіла. Формування мотивації на бережне ставлення до органів тіла. Привчання до дозованого користування комп'ютером, телевізором, іншими технічними засобами. Збагачення знаннями про важливість дотримання особистої гігієни.

Формування стійких навичок без нагадування дорослого дотримуватися правил особистої гігієни (доглядати за власним тілом, стежити за його чистотою, мити руки у міру забруднення, полоскати рот після кожного приймання їжі, чистити зуби вранці та ввечері, користуватися зубною щіткою, рушником, милом, носовичком). Розвиток бажання бути чистим та охайним. Закріплення навичок самостійності під час дотримання особистої гігієни. Виховання задоволення від власного естетичного вигляду.

Розпорядок дня. Збагачення знань про складники розпорядку дня (сон, прогулянки, вчасне споживання їжі тощо) та їх роль у зміцненні здоров'я. Навчання зіставляти частини доби (ранок, обід, вечір, день, ніч) з відповідними складниками розпорядку дня, вміння обґрунтовувати власні міркування.

Харчування. Розширення знань дітей про страви, які вони споживають. Ознайомлення з деякими стравами української кухні (борщ, вареники), з ритуальними обрядовими стравами (на Різдво – кутя, на Ве-

ликдень – паска, крашанки, писанки, на Миколая – пряники у вигляді “миколайчиків” тощо). Збагачення знань про овочі і фрукти, ягоди, їх сенсорні характеристики. Доведення до свідомості дітей важливості та корисності для здоров'я різноманітних страв, овочів, фруктів, ягід. Закріплення правил поведінки за столом та культури споживання їжі (користування ложкою, виделкою, ножом, серветкою). Виховання почуття вдячності за спожиту страву.

Рухова діяльність на заняттях з фізичної культури та в інших формах організації впродовж дня¹.

Ранкова гімнастика. Формування розуміння важливості фізичних вправ, ранкової гімнастики для здоров'я. Заохочення дітей до систематичного виконання вправ ранкової гімнастики в дошкільному освітньому закладі та вдома, використовуючи іграшки й атрибути як засіб підвищення інтересу до вправ.

Руховий ружим. Забезпечення рухової активності дошкільників упродовж дня в різних видах рухової діяльності відповідно до їхніх вікових можливостей. Заохочення до виконання завдань на заняттях з фізичного виховання, чіткого виконання вправ під час фізкультхвилин, фізкультпауз, прогулянок, пішохідних прогулянок та екскурсій, днів здоров'я, спортивних розваг тощо.

Загальнорозвивальні вправи. Виконання загальнорозвивальних вправ для м'язів рук, плечового пояса, тулуба, ніг. Виконання вправ із різних вихідних положень для тіла, рук, ніг, тулуба з використанням предметів і без них та дотриманням їх дозування і тривалості.

Основні рухи.

Ходьба. Розвиток м'язів опорно-рухового апарату та запобігання плоскостопості під час різних видів ходьби. Вдосконалення навичок різних видів ходьби: звичайним кроком із різним положенням рук (піднімання вгору, розведення в сторони, на пояс) та різними рухами рук (із плесканням перед грудьми, за спиною, над головою); перехресними кроками, у напівприсяді, з предметами у руках або без них; на пальцях, на п'ятах, на зовнішньому та внутрішньому боках стопи, “слід у слід”, приставним та перемінним кроками, в різному темпі та напрямку (вперед, назад, убік, лівим і правим боком), “змійкою”. Розвиток координації рухів рук та ніг під час ходьби, орієнтування у просторі (не наштовхуватися на інших дітей та предмети). Виховання сміливості та співчуття до людей з вадами зору під час ходьби із заплученими очима (2–3 м), яку проводять під чітким контролем педагога.

¹ Див.: Калуська Л. В. Навчально-методичний посібник “Соняшник”. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 200 с. – Методичний коментар до розділу I “Розвиток і виховання тіла”. – С. 36–46.

Біг. Навчання елементарних прийомів якісного бігу (енергійне згинання рук у ліктях, енергійний мах ногами) та різних його видів (у колоні одне за одним, групою, змінюючи темп і напрям за вказівкою педагога; високо піднімаючи коліна; “змійкою”, “зигзагом” та “равликом” між предметами; біг з подоланням перешкод, оббігання та перестрибування предметів, іграшок тощо; біг по лаві, дощці; зі скакалкою, м’ячем; бічний галоп; біг у довільному темпі (2–3 хв), наввипередки (25–30 м), з максимальною швидкістю (20 м за 4–5,4 с; 30 м – 6,5–7,9 с), із середньою швидкістю (35–45 м). Розвиток координації рухів під час бігу (не наштовхуватися на інших дітей та предмети). Заохочення дітей до “імітаційного” бігу в самостійній руховій діяльності.

Стрибки. Закріплення навичок деяких видів стрибків (наприклад, підстрибування, стрибки на місці, на обох ногах, просуваючись уперед, з кола в коло, перестрибування через паралельні лінії), вдосконалення техніки стрибків у довжину з місця (вихідне положення, поєднання маху руками з одночасним відштовхуванням обома ногами та м’яким приземленням), у глибину з невисоких предметів (енергійне відштовхування з одночасним махом руками вгору і виставлення їх у сторони – вперед при приземленні). Навчання техніки стрибків у довжину з розбігу (відштовхування однією ногою і стійке приземлення на обидві ноги, поєднання розбігу з відштовхуванням) та у висоту з розбігу (відштовхування однією ногою з одночасним махом рук угору, згинання ніг у колінах та підтягування їх до грудей на етапі польоту, приземлення на обидві ноги, виносження руки вперед). Заохочення до стрибання на скакалці. Розвиток сміливості та спритності під час стрибків.

Повзання, лазіння. Вправління дітей у різних видах повзання (на грудях і животі по підлозі, лаві, колоді, на колінах та опираючись на кисті рук), підлізання (під мотузкою, дугою на висоті 50 см від підлоги, з положення навпочіпки та в упорі стоячи на колінах), пролізання в обруч грудьми вперед правим і лівим боком, перелізання через колоду, покладену на підлозі; лазіння по гімнастичній стінці перемінним та приставним кроками, переходячи приставним кроком з прольоту на проліт, лазіння по канату на довільну висоту.

Рівновага. Заохочення дітей до якісного виконання спеціальних фізичних вправ з рівноваги у статичних (збереження рівноваги у певній позі: присідання на носках, статична поза “ластівка” (стояння на одній нозі) та динамічних положеннях (у русі під час ходьби та бігу між двома паралельними лініями, з торбинкою на голові (маса 500 г), по дощці, у т. ч. ребристій, покладеній на підлогу, по мотузці, покладеній прямо і по колу, гімнастичній лаві завширшки 15–20 см, заввишки 30–40 см). Спо-

нукання до ходіння по обмеженій площі назустріч одне одному, формування навичок розходитися у різні сторони, притримуючи одне одного за руки.

Вправи з м'ячем. Закріплення навичок дій з м'ячем: підкидання м'яча вгору та ловіння його обома руками (10 разів), у парах і по колу; кидання м'яча обома руками від грудей угору і закидання його у кільце (елементи баскетболу) та знизу в кошик; кидання м'яча об землю та ловіння його на місці (не менше 10 разів) та просуваючись уперед (5–6 м); кочення м'яча від себе (відстань для прокочування м'яча поступово збільшується від 1 до 2 м), прокочування між предметами (ширина воріт – 50–60 см), влучення м'яча в інші предмети (кегли, кубики тощо) з відстані 1–1,5 м. Закріплення техніки дій з м'ячем.

Метання. Навчання техніки метання торбинки з піском (маса 200 г) правою і лівою руками у вертикальну та горизонтальну ціль з відстані 3,5–4 м, на дальність не менш ніж 5,5–9,5 м. Розвиток координації рухового апарату, окоміру, точності і влучності кидка, дотримання правильного вихідного положення та техніки безпеки під час кидка.

Шиккування і перешикування. Закріплення елементарних навичок шиккування у шеренгу одне за одним за зростом, парами; перешикування з однієї колони в три, чотири, через центр трійками, четвірками; повертатися праворуч, ліворуч; розмикання в шерензі на відстані витягнутих рук уперед, у колі – на відстані витягнутих рук у сторони. Привчання до чіткого виконання команд “Ліворуч”, “Праворуч”, “Руш” та якісної техніки поворотів (повертатися праворуч і ліворуч так, щоб не заважати одне одному; виконання повороту направо на п'яті правої ноги і пальцях лівої, а наліво – навпаки; поворот кругом на 180 ° – на п'яті лівої ноги і пальцях правої у бік лівого плеча).

Види спорту. Ознайомлення з різними видами спорту (футбол, хокей, плавання). Підтримання інтересу до спортивних змагань дорослих та дітей. Залучення до активної участі у спортивних змаганнях, естафетах, дозвіллях, які проводять у дошкільному освітньому закладі.

Спортивний інвентар. Закріплення знань про назви спортивного інвентарю (гімнастична стінка, гімнастична лава, дуга, канат, інше обладнання), правила безпечної поведінки під час користування. Заохочення до догляду за фізкультурним обладнанням.

Рухові фізичні якості

Виховання дисциплінованості, рішучості, сміливості. Сприяння подоланню страху перед висотою під час стрибків, лазіння та інших рухових завдань. Формування фізичної витривалості, спритності, сміливості, рішучості, дружніх взаємин з однолітками.

Сила. Навчання дітей раціонально використовувати свою силу під час виконання рухових дій (наприклад, не перенапружувати м'язи та інші органи й системи).

Швидкість. Формування навичок виконання вправ із максимальною динамікою. Розвиток швидкості під час виконання рухової дії, техніка виконання якої була попередньо вивчена (наприклад, загальнорозвивальні вправи спочатку виконують у повільному темпі, а потім, у процесі їх засвоєння, – у швидшому). Розвиток рухової реакції дитини на сигнал педагога (наприклад, зупинка під час бігу).

Спритність. Розвиток спритності дітей на основі ускладнення вправ, чіткого та якісного виконання завдань зі стрибків, бігу, ходьби, метання, лазіння. Формування умінь чітко регулювати рухи у просторі й часі, визначати для себе оптимальний напрям, швидкість і тривалість. Привчання дітей сприймати й оцінювати власні рухи відповідно до обставин і швидко змінювати свою діяльність. Формування вміння з найменшою витратою зусиль і часу, діючи чітко й енергійно, виконувати поставлене рухове завдання (наприклад, добрі навички бігу та координації рухів дають змогу виявляти спритність у рухливих іграх, пов'язаних із ловінням: “Мишоловки”, “Лис у пастці”).

Витривалість. Розвиток витривалості під час фізичних навантажень з урахуванням анатомо-фізіологічних, вікових та індивідуальних особливостей дітей. Забезпечення загальної і моторної щільності занять з фізичної культури, оптимального дозування вправ. Розвиток витривалості під час рухливих ігор та вправ спортивного характеру з обов'язковим, доцільно обґрунтованим, дозованим навантаженням (наприклад, кількість повторень рухливої гри, тривалість пауз для відпочинку після гри).

Гнучкість. Розвиток рухливості опорно-рухового апарату дитини. Контроль за обов'язковим дотриманням чіткого дозування навантаження під час виконання дитиною вправ на хребет і суглоби кінцівок (різні нахили і випрямлення тулуба, напівприсідання, махові рухи руками й ногами з різних вихідних положень, вправи з метання, стрибки, танцювальні рухи).

Самостійна рухова діяльність. Заохочення до активної рухової діяльності. Формування бажання до самостійних проявів активних рухових дій, ініціативності та творчості у різних видах рухової діяльності.

Рухливі ігри та ігрові вправи (див. розділ “Розвиток ігрових умінь та навичок”).

Профілактичні заходи

- Систематичні, щоденні загартувальні процедури відповідно до порад лікаря та індивідуального стану здоров'я дитини.
- Різні форми організації рухової діяльності (заняття з фізичної культури, ранкова гігієнічна гімнастика, гімнастика після денного сну,

фізкультурні паузи або динамічні перерви між заняттями, під час яких можна використовувати ігри малої та середньої рухливості, такі як “Гая по садочку ходила”), дні і тижні здоров’я, фізкультурні свята і розваги.

- Збалансоване харчування.
- Закріплення елементарних знань про користь масажу, зокрема точкового. Заохочення до щоденного точкового масажу носа, пальців рук, інших частин тіла.
- Заохочення дітей дотримуватися правильної постави дітей під час сидіння на стільцях, виконання вправ ранкової гігієнічної та коригувальної гімнастик.
- Заохочення дітей до ходіння на пальцях, п’ятах, на зовнішньому та внутрішньому боках стопи (імітація ходьби: “як ведмедик”, “як лисичка”, “як коник” тощо) для запобігання плоскостопості.
- Інші профілактичні засоби (проводять відповідні спеціалісти – медсестра, психолог та ін.): вітамінотерапія, психокорекція, релаксація, кольоротерапія, звукотерапія, психогімнастика, ароматотерапія.

Безпечна поведінка. Збагачення знань про предметне, соціальне та природне довкілля та правила поведінки.

Предмети навколо. Розкриття користі предметів для людини і шкода для здоров’я, яку вони можуть принести при невмілому та необережному користуванні. Формування навичок безпечної поведінки з предметами.

Безпечні та небезпечні вулиці та дороги. Закріплення знань про дорожній рух, сигнали світлофора та їх функціональне призначення. Засвоєння правил переходу вулиці. Продовжувати ознайомлення із засобами пересування, видами транспорту, дорожніми знаками, правилами вуличного руху та поведінки на вулиці. Формування навичок безпечної поведінки на вулиці у процесі практичних ігрових ситуацій.

Природне довкілля і здоров’я. Ознайомлення із правилами поведінки у природному довкіллі: з корисними і шкідливими рослинами, із тваринами, птахами, комахами, при невмілих контактах з якими можна завдати шкоду своєму здоров’ю.

Дитина серед людей. Формування навичок спілкування з незнайомими людьми: а) вдома; б) за відсутності дорослих; в) на вулиці.

Вогонь – друг, вогонь – ворог. Ознайомлення з пожежним транспортом (пожежні автомобілі, літаки, гелікоптери, потяги та ін.), з працею пожежника. Навчання правил поведінки під час пожежі. Ознайомлення з планом евакуації в разі виникнення пожежі.

Емоційне здоров’я. Забезпечення належного рівня емоційного благополуччя дитини у близькому оточенні, родині, дитячому освітньому

закладі. Ознайомлення дітей із різними видами емоцій та способами (вербальними і невербальними) їх вираження. Навчання передавати різні емоційні стани під час емпатійних вправ: “Малювання настрою”, читання відповідних художніх текстів та організація бесід за їх змістом.

Створення пізнавально-розвивального середовища, яке б забезпечувало максимальний емоційний комфорт та розвивало б емоційно-чуттєву сферу дитини. Сприяння розвитку позитивних емоцій під час сприймання довкілля та різних видів дитячої діяльності. Забезпечення емоційного комфорту. Заохочення дітей до емоційного сприймання предметів та явищ довколишнього світу, прояву позитивних емоцій під час спілкування з дорослими та дітьми.

БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ	
Має уявлення	<ul style="list-style-type: none"> • про користь щоденних занять фізкультурою, гімнастикою, загартування, ходіння босоніж та здоровий спосіб життя;
	<ul style="list-style-type: none"> • про правила безпечної поведінки у природному (контакти з рослинами, комахами, тваринами, птахами), предметному (гострі предмети, ножиці, ножі) та соціальному довкіллі (зі знайомими та незнайомими людьми); • про сигнали світлофора та безпечну поведінку на вулицях і дорогах
Розпізнає	<ul style="list-style-type: none"> • дії, спрямовані на користь здоров'я
Називає	<ul style="list-style-type: none"> • органи тіла, їх призначення, правила догляду за ними; • рухові дії та вправи, види спорту, спортивні ігри, спортивний інвентар; • перелічує основні правила поведінки у предметному, природному та соціальному довкіллі, правила дорожнього руху
Діє	<ul style="list-style-type: none"> • зіставляє та порівнює органи тіла людини і персонажів казок; • уміє обстежувати себе, відчувати свій фізичний та емоційний стан, може розповісти про свої відчуття; • дотримується правил безпечної поведінки у природному, предметному та соціальному довкіллі;

	• чітко виконує основні рухи, комплекси загальноорозвивальних вправ, завдання, визначені для занять та інших форм фізичного виховання;• за потреби рухається швидко, спритно;• орієнтується у просторі під час ігор

Розділ II

РОЗВИТОК І ВИХОВАННЯ ДУШІ ТА СЕРЦЯ

Люби ближнього свого, як самого себе. Ознайомлення із заповіддю Божою: “Люби ближнього свого, як самого себе”. Навчання дітей з любов’ю сприймати довколишній світ. Виховання любові до себе, довколишнього світу (людей, природи, предметів тощо). Розвиток здатності розуміти переживання інших людей (почуття емпатії), прагнення приносити радість довколишнім, намагання робити їм приємне, пожаліти товариша у разі потреби, поділитися іграшкою, дружно гратися з усіма, відгукуватися на їхні прохання, бути доброзичливим, виявляти турботливе ставлення до всіх і до всього, вчитися жаліти та співчувати.

Шануй батька і матір, і буде тобі добре на землі... Ознайомлення із Божою заповіддю: “Шануй батька твого і матір твою, щоб тобі було добре, і щоб ти довго прожив на землі”. Формування усвідомлення того, що батьки – найрідніші люди, які турбуються про дитину. Закріплення пестливих звертань до батька і матері (матуся, матінка, маюся, мамочка, мамця; татко, татусь, таточко). Виховання любові, пошани до батьків, бажання виявляти турботу і бути вдячним за все, що батьки роблять для дитини. Ознайомлення з родинними оберегами. Прищеплення інтересу до свого родоводу, створення родинного дерева. Моделювання поведінки дітей у ставленні до найрідніших.

Патріотичне виховання. Залучення дітей до бесід про місто (село), головні вулиці, визначні культурні та історичні пам’ятки. Ознайомлення з глобусом та місцем розташування України на мапі. Розширення знань про Україну (столиця Київ, найбільші міста, ріки, гори), її державні (Герб, Прапор, Гімн), народні (калина, верба, дуб) символи й обереги дому (хліб, стіл, вишиті рушники, писанки).

Прищеплення інтересу до звичаїв, обрядових свят (Миколая, Різдво, рік, Великдень, День Матері), бажання брати участь у святкових діях, що відбуваються в родині, дитячому садку, в місті (селі).

Виховання любові та поваги до державної української мови. Ознайомлення з висловами видатних людей про українську мову, читання віршів, художніх та фольклорних текстів. Ознайомлення із народними етикетними формами (наприклад, на основі казки “Лисичка і Журавель”). Формування навичок дотримання мовного етикету, традиційних народних та літературних форм спілкування.

Соціальне виховання. Збагачення знань про сім'ю та її членів, їхні дружні взаємини, взаємодопомогу, ввічливість, працьовитість, родинне дерево, звичаї, традиції родини, поняття дружби і товаришування, милосердя, доброти, співчуття та їх вплив на взаємини між людьми. Формування у дитини сприймання себе з позицій власного “Я” як особистості, уявлення про себе в теперішньому, минулому, майбутньому часі, визначення свого місця у родині та групі однолітків, розуміння власного психічного стану та стану інших людей. Заохочення дітей до реалістичного сприймання самих себе, своїх можливостей, потреб (наприклад, педагог дає зразок власної розповіді та пропонує дітям вправу “Розкажи про себе”). Навчання дітей оцінювати власні дії, давати елементарну оцінку своїй поведінці, діяльності, визначати свої позитивні якості тощо. Розширення сфери усвідомлення дитиною соціальних ролей інших (сусіди, знайомі, друзі, продавець, покупець, лікар, вихователь, медична сестра тощо). Формування навичок соціальної поведінки в різних видах діяльності у взаємодії з дорослим та дитячим соціальним оточенням, узгодження особистих та соціальних інтересів.

Моральне виховання.

Зовнішньоетична вихованість (формування етичних уявлень про моральні якості людини, людські взаємини, поведінку звички, манери, мовленнєвий етикет тощо, гармонія душі та зовнішньої поведінки).

Етичні засади спілкування. Ввічливість. Ознайомлення з мовленнєвими етикетними нормами (“чарівні слова”: будьте ласкаві, вітаю, дякую, вибачте, доброї ночі) та дотримання етичних засад спілкування. Розвиток уваги та поваги до мовця (уважно слухати, дивлячись у вічі). Закріплення та розвиток стійких навичок дотримання правил ввічливої поведінки та спілкування. Формування навичок чемної поведінки вдома та у громадських місцях. Виховання добрих звичок у дитини (бути слухняною, чемною, наполегливою, сміливою у досягненні мети, визнавати свої помилки і виправляти їх).

Вдячність. Закріплення понять “подяка”, “вдячність”. Привчання складати подяку за все, що дається дитині для її добра. Виховання в дошкільнят усвідомлення такої позиції: якщо тобі, дитинко, хтось зробив добро на макове зерня (тобто щось дуже маленьке), то ти маєш віддячити в декілька разів більше.

Розсудливість. Навчання дітей розмірковувати про різні події, ситуації, вчинки, діяльність дорослих і дітей, встановлювати елементарні причиново-наслідкові зв'язки та залежності між ними й наслідками.

Самовладання. Формування вміння керувати своїми емоціями, стримувати агресивні прояви.

Самостійність. Спонування до проявів самостійності у пізнанні нового в навколишньому світі та самостійну реалізацію одержаних знань, умінь, навичок у різних видах діяльності, спираючись при цьому на емоційно-вольовий компонент (дії дитини за принципом "я сам").

Упевненість. Виховання самоповаги, впевненості у своїх можливостях. Розвиток здатності долати труднощі для досягнення мети.

Прощення. Навчання дітей прощати і не тримати образи на рідних людей, своїх однолітків.

Чесність, правдивість. Формування у дітей чесною, правдивою поведінки.

Гуманні почуття. Виховання таких гуманних почуттів, як доброта, чуйність, товариськість, співчуття, милосердя, любов. Формування поняття про суспільну користь, бажання працювати для інших, приносити користь рідним та друзям. Виховання у хлопчиків галантності, поваги до дівчинки, бажання брати на себе складніші обов'язки. Виховання у дівчаток ніжності й турботливого ставлення до хлопчиків.

Милосердя. Діла милосердя для тіла і душі.

"Голодного нагодувати". Розкриття змісту поняття "Голодного нагодувати". Виховання співчуття, бажання нагодувати тих, хто голодний. Організація практичної діяльності по годівлі пташок, водоплавної птиці.

"Спраглого напоїти". Розкриття змісту поняття "Спраглого напоїти". Виховання співчуття, бажання напоїти тих, хто відчуває спрагу (наприклад, догляд за рослинами, домашніми тваринами.)

"Нагого одягнути". Розкриття змісту поняття "Нагого одягнути". Виховання співчуття до бідних обездолених людей, бажання допомагати тим, хто потребує допомоги.

"Недужого відвідати". Розкриття змісту поняття "Недужого відвідати". Виховання співчуття до хворих, до дітей з особливими освітніми потребами, бажання їм прислужитися (подати води, відвідати, проявити ласку, ніжність, турботу).

"Сумного потішити". Розкриття змісту поняття "Сумного потішити". Виховання співчуття до своїх ближніх, бажання порадувати їх, розвеселити.

Естетичне виховання. Краса навколо. Навчання дітей милуватися красою всього, що нас оточує і що сприймає око дитини.

Краса творів мистецтва. Заохочення дітей до естетичного сприймання творів мистецтва (образотворче, декоративно-ужиткове, музично-пісенне, театральне, танцювальне). Формування елементарного поняття про засоби художнього вираження у різних видах мистецтва.

Краса природи. Навчання дітей милуватися красою природи, помічати її у природному довкіллі, формування вмінь розповідати про свої естетичні враження та відчуття від безпосередніх контактів із природними об'єктами.

Краса предметів. Формування у дітей навичок естетичного сприймання предметного середовища всіма органами чуття, вміння бачити красу в найпростіших предметах та речах.

Краса зовнішнього вигляду. Формування уявлення про те, що зовнішній вигляд кожного залежить від охайності, чистоти тіла, одягу та взуття. Формування бажання дотримуватись охайності й чистоти одягу, взуття тощо. Привчання до самостійного усунування безладу в одязі, бруду на руках та обличчі, користуватися дзеркалом, гребінцем тощо (якщо виникають труднощі, звертатися по допомогу до дорослих).

Краса слова. Привчання до вживання образних слів та зворотів у спілкуванні з дорослими, дітьми, в описах об'єктів природи, ілюстрацій, власних вражень тощо, використовуючи мовне лексичне багатство (епітети, порівняння, синоніми, зразки художніх та фольклорних текстів). Навчання дітей образної мови (наприклад, восени берізка під промінням сонця, наче золота).

Краса думки. Формування елементарних умінь гарно висловлюватися.

Краса поведінки. Формування понять про правила ввічливої поведінки, знань про них. Навчання правил ввічливості. Формування стійкого бажання постійно послуговуватися правилами поведінки та етикетних норм.

Трудове виховання

Передумови трудової діяльності. Формування мотивації до праці за допомогою малих жанрів фольклору. Розширення і поглиблення уявлень дітей про працю дорослих. Доведення до свідомості дітей тези, що всі працюють (мурашка, пташка, людина), і дитина теж повинна працювати. Закріплення знань про трудові обов'язки працівників дошкільного освітнього закладу (вихователь, помічник вихователя, медсестра, кухарі), батьків, інших членів родини. Формування інтересу до трудових дій дорослих, до професій, праці народних митців та умільців. Виховання бажання працювати.

Види праці.

Самообслуговування. Закріплення вмінь самостійно одягатися і роздягатися, дотримуючись певної доцільної послідовності, заціпати гудзики, зав'язувати шнурівки на взутті, водночас розвиваючи дрібну моторику рук.

Господарсько-побутова праця. Заохочення до прибирання в ігровому куточку, розкладання іграшок на місце, створення позитивної мотивації до праці з прибирання. Навчання дитини милуватися красою порядку і затишку, створеного власноруч.

Праця у природі. Закріплення знань про умови (сонце, повітря, вода, тепло) життєдіяльності природних об'єктів та правила догляду за ними. Заохочення до самостійного включення (або під керівництвом дорослого) у працю в природному довіллі (висаджування рослин та догляд за ними, а також за тваринами), дотримуючись правил безпечної поведінки.

Форми організації трудової діяльності.

Доручення. Заохочення дітей до виконання трудових дій не тільки епізодичних (наприклад, підмести у кімнаті, попрати носовички, шкарпетки, згребти листя у саду, розчистити доріжку від снігу), а й довготривалих (систематичне годування папушки: підсіпання зерна тощо) доручень дорослих.

Чергування. Закріплення знань про обов'язки чергових. Розвиток самостійності під час виконання обов'язків чергового по їдальні та на заняттях. Удосконалення навичок у певній послідовності розкласти столові прибори під час чергування по їдальні та унаочнення під час чергування на заняттях, дотримуючись принципів естетики. Формування потреби турбуватися про інших, допомагати старшим, відчувати задоволення від добре виконаних обов'язків.

Колективна праця. Привчання дітей до виконання трудових завдань разом з усіма. Заохочення до колективної праці. Формування навичок соціальної поведінки під час колективного виконання роботи. Розвиток позитивних емоцій, відчуття задоволення від добре виконаної спільними зусиллями праці.

Правове виховання

Права. Ознайомлення дитини з власними правами на любов, розуміння, повагу, турботу сім'ї та держави тощо. Формування розуміння своєї індивідуальності, усвідомлення дитиною унікальності власного "Я" (здібності, можливості, чесноти, вади, зовнішній вигляд тощо). Виховання самоповаги, почуття власної гідності та вміння толерантно і наполегливо обстоювати свої права у разі їх обмежень або несправедливої оцінки з боку як дорослих, так і дітей.

Обов'язки. Формування поняття про обов'язки. Усвідомлення своїх обов'язків і виконання їх (обов'язок бути ввічливим, слухняним, прибирати іграшки, виявляти турботу до інших тощо) за допомогою тактовного пояснення дорослого.

Економічне виховання

Бережливість. Формування елементарних навичок бережного ставлення до предметів, речей, матеріалів, обладнання, довілля тощо; елементарних понять про заробітну плату (одержують люди, які працюють, виконують певну роботу) і пенсію (одержують люди у встановлених законом випадках – у разі досягнення пенсійного віку, інвалідності тощо) та гроші (оплата праці; за гроші можна придбати багато речей, потрібних людині). Пояснення дітям потреби економно, бережно ставитися до предметів, до природи тощо. Заохочення до виконання доручень у дошкільному освітньому закладі й у родині щодо ощадливого витрачання води, світла. Виховання розумних потреб (не вимагати від дорослих, наприклад, щоденної купівлі солодощів, іграшок тощо). Формування навичок співвідносити власні потреби, бажання з потребами інших членів родини, ощадливо ставитися до сімейних грошових можливостей. Заохочення до ведення скарбнички та ощадливого використання її ресурсів.

Екологічне виховання. Розкриття краси природного довкілля. Привчання до емоційного сприймання природи, милування її явищами й об'єктами. Виховання інтересу до об'єктів природи та формування бережного ставлення до них (не ламати, не витоптувати, не смітити у природному довкіллі). Ознайомлення з народними традиціями бережного ставлення до природи та прагнення дотримуватися їх. Залучення до посильної участі у спільних акціях дорослих і дітей щодо збереження та відновлення довкілля.

Статеве виховання. Формування вмінь визначати стать (хлопчик – дівчинка), співвідносити себе з відповідною статтю, пояснювати свою думку. Здійснення диференційованого підходу до виховання хлопчиків і дівчаток з позицій їхніх майбутніх соціальних ролей. Формування доброзичливих взаємин між хлопчиками і дівчатками у спільній діяльності.

БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАЙ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ	
Має уявлення	• про себе, сім'ю та її членів, їхні дружні взаємини, взаємодопомогу, ввічливість, вдячність, бережливість, працьовитість, родинне дерево, звичаї, традиції родини; про свої права і обов'язки;

	<ul style="list-style-type: none"> ◀ про взаємини людини і природи; ◀ поняття дружби і товаришування, милосердя, доброти, співчуття та їх вплив на взаємини між людьми; ◀ про те, що кожна людина (дитина) має власне ім'я, належить до певної статі та національності, має права й обов'язки; ◀ про мовленнєвий етикет, моральні норми поведінки вдома та у громадських місцях з дорослими й однолітками
Розпізнає	<ul style="list-style-type: none"> ◀ види мистецтва та естетично сприймає твори мистецтва; ◀ обрядові дійства календарних та релігійних свят, таких як Миколая, Новий рік, Різдво, Великдень, День Матері; ◀ розрізняє добрі й погані вчинки та моральні якості
Називає	<ul style="list-style-type: none"> ◀ своє ім'я, імена та по батькові найближчих членів родини, працівників дитячого садка, види їхньої діяльності, різні види праці та деякі інструменти; ◀ моральні якості та певні моральні правила, яких треба дотримуватися; ◀ деякі звичаї, традиції, обряди; ◀ державу Україна, столицю держави – Київ, найбільші ріки – Дніпро і Дністер, гори Карпати, Кримські гори, домашню адресу та адресу дитячого садка
Діє	<ul style="list-style-type: none"> ◀ обґрунтовує свої міркування про дружбу й товаришування, добро і зло, милосердя, співчуття; ◀ намагається діяти відповідно до основних правил абетки чеснот української дитини; ◀ виконує доручення у господарсько-побутовій праці (підтримує порядок у груповій кімнаті, прибирає в ігрових осередках, куточку природи); ◀ намагається робити добро, прагне бути корисним; ◀ виявляє турботу про тих, хто потребує допомоги; ◀ з довірою та симпатією ставиться до дорослих і дітей, узгоджує свої інтереси з інтересами групи однолітків задля досягнення позитивного результату; ◀ прагне діяти совісно, чесно, толерантно, зважаючи на міркування, думки та дії інших, жити за законами добра, любові, справедливості;

	• доводить розпочату справу до завершення;• виявляє дисциплінованість, самостійність, наполегливість, цілеспрямованість у досягненні мети

Розділ III

МОВЛЕННЕВО-КОМУНІКАТИВНИЙ РОЗВИТОК

Лексика

Нові слова. Збагачення словника лексикою з текстів художніх та фольклорних творів, образними поетичними висловами, епітетами, порівняннями і введення їх в активне мовлення дітей. Заохочення дітей до словесних ігор (вправ), спрямованих на добір ними означень до слів (наприклад, сонце яке? троянда яка?), використання у мовленні синонімів (іти, швендяти, плентатися, шкандибати), омонімів (коса дівоча, коса – знаряддя сільськогосподарської праці), слів із протилежним значенням – антонімів (солодкий – кислий), на позначення абстрактних понять (наприклад, ввічливість, милосердя).

Фонетика

Мовленнєвий апарат (рот, губи, зуби, язик тощо). Розвиток м'язів мовленнєвого апарату. Вдосконалення вимови звуків [ц], [ч], [с], [з], [р], [ш], [дж], [дз]. Вправляння у вимові звуків водночас із вправами для пальців. Закріплення понять: “звуки мовні та немовні”, “звук”, “слово” (кількість звуків у слові, місце звука у слові: перший, другий..., останній), голосні та приголосні звуки, звуковий аналіз слів за схемою.

Поділ слів на склади. Навчання визначати їх кількість у слові кількома способами (скільки голосних у слові, стільки складів; долоня під підборіддям: скільки разів рухнеться підборіддя, стільки складів; простукування складів тощо).

Фонематичний слух. Розвиток навичок розрізняти на слух близькі за звучанням, але різні за значенням слова, наприклад: дим – дім.

Виразність мовлення. Формування навичок володіння фразовим і логічним наголосом у словах. Розвиток правильного мовленнєвого дихання. Активізація дітей на дотримання інтонаційної виразності мовлення (інтонація, сила голосу, тембр, темп, логічні наголос та логічна пауза) та користування у мовленні (залежно від мовної ситуації) розповідною, питальною та окличною інтонаціями.

Синтаксис.

Різні типи речень. Формування навичок користування у мовленні різними типами речень (прості, складні, зі сполучниками та сполучними словами, з однорідними членами, прямою мовою, кількістслів у реченні – до 10), а також окличними, питальними, розповідними, безособовими реченнями, реченнями зі вставними словами.

Граматична будова мовлення. Вправління дітей у правильному вживанні відмінкових закінчень, узгодженні слів у роді, числі та відмінку; у вживанні знахідного та кличного відмінків; утворенні нових граматичних форм за допомогою суфіксів та префіксів, складних слів із двох основ (молоковоз, медонос; довговухий), ступенів порівняння прикметників. Заохочення до вживання пестливих форм слів, займенників, дієслів теперішнього, минулого і майбутнього часу та наказової форми дієслів залежно від мовленнєвої ситуації.

Зв'язне мовлення. Складання розповідей (за планом дорослого і без нього) з власного досвіду про іграшки, на задану тему, за картинкою, розповідей-етюдів, мініатюр тощо. Передача (переказування) змісту переглянутих мультфільмів, фільмів, вистав, почутих казок і оповідань. Активізація монологічного та різних форм діалогічного мовлення (мовлення-пояснення, мовлення-міркування). Формування вмінь висловлювати оцінні судження про адекватні, естетичні й моральні прояви поведінки та вчинків героїв.

Спілкування. Навчання ввічливо спілкуватися, використовуючи мовні та позамовні (жести, міміку) засоби і дотримуючись правил мовленнєвого етикету; заохочення дітей виявляти ініціативу в спілкуванні, вміти звертатися до дорослих та дітей, підтримувати з ними розмову. Використання прислів'їв, фразеологізмів та інших художніх засобів рідної мови у довільному мовленні.

Художня література та фольклор. Ознайомлення з книгами різних типів (книжка-ширма, книжка-іграшка, книжка-розмальовка; у твердій і тонкій обкладинках), працею людей, які створюють книжки (письменник, художник-ілюстратор, друкар), матеріалами, що потрібні для виготовлення книжки (різні види та властивості паперу, фарби, клей, нитки). Ознайомлення з різними жанрами фольклору (колискові, забавлянки, лічилки, мирилки, казки, легенди, прислів'я та приказки, народні прикмети, скоромовки і чистомовки) та вивчення напам'ять текстів. Ознайомлення з творами українських письменників (Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка, Н. Забіли, Марійки Підгірянки, К. Перелісної тощо), з казками В. Сухомлинського, жанрами художньої літератури (вірші, оповідання, авторські казки) та робота з текстами. Розвиток поетичного слуху, виразності художнього читання, пам'яті. Виховання любові до книжок, дотримання правил поведінки з ними, бережного ставлення до них.

Іноземна мова. Іноземна мова є варіативною складовою державного Стандарту дошкільної освіти. Навчання з дітьми проводиться відповідно до нормативних документів та програм гурткової роботи¹.

Елементи риторики. Навчання дітей мовних етикетних формул (привітання, прощання, подяка, вибачення, звертання після вибачення, компліменти, прохання, відмова, знайомство, телефонна розмова), вміння виступити з повідомленням перед своїми однолітками. Формування здатності висловлювати власне судження чітко, логічно й образно.

Корекція мовлення. Навчання дітей оцінних дій щодо власного мовлення та мовлення однолітків, заохочення бажання усувати власні мовленнєві вади та допомагати у цьому ровесникам (самостійно або під керівництвом педагога і логопеда).

Елементи грамоти. Активізація дітей на закріплення знань про слово, склад, звуки мови, різні типи речень. Формування вміння визначати наголошений склад, проводити звуковий аналіз слів із 3–4-х звуків.

Підготовка руки дитини до письма.

Дрібна моторика рук у контексті мовленнєвого розвитку. Розвиток моторики рук (кисті руки, дрібних м'язів пальців) під час пальчикових ігор, узгодження пальчикових рухів зі звуком і словом; формування координації рухів руки, пальців, очей, передпліччя). Заохочення до інсценізації римованих рядків за допомогою пальців (наприклад, "Сію, сію мак, мак ось так, ось так" – розвиток дрібної моторики та масаж пучок пальців). Розвиток окоміру (визначення центру та місця розташування одних об'єктів відносно інших: праворуч, ліворуч, угорі, внизу тощо).

Ознайомлення із зошитами в одну лінію, в клітинку. Виконання графічних вправ (малювання крапок по лініях зошита, прямих, похилих і ламаних ліній, трикутників, прямокутників; штрихування олівцями контурів різних об'єктів та предметів; малювання предметів різної форми у зошиті в одну лінію; малювання візерунка з округлих, овальних, дугоподібних, спіралеподібних, хвилястих, прямих і похилих ліній).

Заохочення до написання слухових, зорових графічних диктантів, використовуючи різноманітні матеріали (палички, соломинки, мозаїка тощо).

¹ Осадча О. Програма "Сходінками до англійської", рекомендована до використання МОН України (лист МОНУ № 1/11-17866 від 11. 11. 2014 р.); Шкваріна Т. М. Програма "Англійська мова для дітей дошкільного віку", рекомендована до використання МОН України (лист МОНУ № 1/9-450 від 30. 06. 2006 р.).

**БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ
ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ**

Має уявлення	<ul style="list-style-type: none"> ◀ про літературну мову та діалекти, індивідуальні особливості мовлення, звуки мовні та немовні, голосні та приголосні, правильну артикуляцію звуків у словах; ◀ кожен предмет, явище, дія позначаються словом; ◀ слова довгі та короткі, узагальнювальні, пестливі; ◀ поділ слів на склади; ◀ відмінкові закінчення, кличний відмінок при звертанні до когось; ◀ про речення, його типи; ◀ узгодження слів у реченні; ◀ ввічливі форми спілкування
Розпізнає	<ul style="list-style-type: none"> ◀ звуки мовні й немовні; ◀ розрізняє поняття “звук”, “слово”, розуміє та використовує узагальнювальні слова (овочі, фрукти тощо); ◀ інтонацію (оклична, питальна, розповідна); ◀ ввічливі форми звертання, вітання, прощання; ◀ пізнає і естетично сприймає довколишній світ за допомогою художнього слова
Називає	<ul style="list-style-type: none"> ◀ словами предмети, явища, дії
Діє	<ul style="list-style-type: none"> ◀ розрізняє звуки та чітко вимовляє їх; ◀ визначає місце звука у словах (на початку, в середині та в кінці слова); ◀ робить звуковий аналіз слів; ◀ ділить слова на склади та різними способами визначає їх кількість;

	<ul style="list-style-type: none"> • утворює нові слова різними способами (префіксальним, суфіксальним тощо) та речення різних типів, дотримуючись граматичних норм та узгоджуючи слова у реченні, не називаючи визначень; • користується словами з текстів казок і художніх творів, образними поетичними висловами, епітетами, порівняннями, добирає означення до слів; емоційно та естетично сприймає художнє слово, відтворює зміст знайомих творів у активній художньо-мовленевій діяльності, переказує їх близько до тексту з передачею прямої мови, дотримуючись усіх засобів інтонаційної виразності, розігрує тексти у ролях; • дає адекватні естетичні й моральні оцінки поведінці героїв художніх творів; • дотримується правил етикету; • оцінює (корекція і самокорекція) власне та чуже мовлення
--	--

Розділ IV

РОЗВИТОК І ВИХОВАННЯ РОЗУМУ

Сенсорний розвиток. Розкриття дітям значення всіх органів чуття (зору, слуху, нюху, смаку, дотику) у процесі пізнання довкілля.

Пізнавальна діяльність у довкіллі. Заохочення дітей до отримання інформації про довкілля різними способами: із книг, ілюстрацій, від батьків, під час спостережень, екскурсій, елементарних міні-досліджень, безпечних для здоров'я експериментів тощо.

Соціальне довкілля. Формування у свідомості дитини відчуття власного "Я" і свого місця у родинному середовищі та середовищі однолітків. Розширення знань про найближче соціальне оточення – родину, її членів, їхні імена, соціальні ролі, домашні обов'язки та професії. Навчання дітей розумінню слів на позначення родової спорідненості (брат, сестра, тітка, дядько, племінник, хрещені батьки). Формування уявлення про взаємини між рідними, близькими, знайомими людьми (повага, підтримка, турбота, ніжність). Збагачення знань про дитячий садок (територія дитячого садка, приміщення, адреса, назва), людей, які турбуються про дітей у дитячому садку: вихователі, помічник вихователя, музичний керівник, логопед, інструктор з фізичного виховання, медична сестра, кухар, двірник (нази-

вати імена по батькові, види робіт, які вони виконують відповідно до своєї посади). Виховання любові до рідних і поваги до працівників дошкільного освітнього закладу, толерантної поведінки у дитячому соціумі.

Етнічне довілля. Закріплення знань про назву держави (Україна), її столиці (місто Київ), найбільших річок (Дніпро і Дністер), про державну та народну символіку. Виховання відчуття належності до нації або етнічної групи. Формування уявлень про те, що в Україні живуть не лише українці, а й люди інших національностей (білоруси, росіяни, вірмени та інші), з якими треба жити дружно. Зацікавлення дітей культурною спадщиною українського народу, народними традиціями, календарно-обрядовими святами. Заохочення до участі у святкових дійствах у садочку і в родині. Ознайомлення з рідним містом (селом), головними вулицями, історичними та культурними пам'ятками.

Предметне довілля. Збагачення знань про предмети та їх сенсорні характеристики: предмети групової (дитячої – вдома) кімнати: меблі, посуд, одяг, іграшки; предмети побутової техніки: холодильник, праска, порошок, пральна машина, мікрохвильова піч, газова плита, телевізор, комп'ютер; транспорт вантажний і пасажирський наземний, водний, повітряний. Формування навичок безпечної поведінки у предметному довіллі. Виховання шанобливого ставлення до людей праці, бережного ставлення до речей, виготовлених людьми.

Природне довілля. Заохочення до розмови про пори року, природні об'єкти (властивості, характерні особливості, умови, будову, зовнішній вигляд, спосіб харчування, звички тощо) на основі отриманих раніше знань.

Дослідницька діяльність

Спостереження. Проведення щоденних постійних спостережень у різні пори року та впродовж дня за природними об'єктами. Заохочення дітей до самостійних спостережень у природі.

Досліди. Організація дослідницької роботи зі знайомими та безпечними для життєдіяльності предметами і матеріалами, наприклад, піском, водою, цибулею, іграшками тощо. Формування вміння робити умовиводи під час дослідів на визначення якості води (чиста, брудна, холодна, тепла, гаряча, прозора), повітря (холодне, тепле, чисте, брудне; є скрізь: у воді, камінні, в землі); дослідів на визначення властивостей та конструкторських можливостей матеріалів для художньої праці та народних ремесел, досліді із фарбами (наприклад, створення кольорової палітри змішуванням фарб для одержання інших кольорів та їх відтінків).

Логіко-математичний розвиток

Елементи лічби. Формування уявлення про числа і цифри від 1 до 10. Навчання дітей у кількісній, порядковій, прямиї і зворотній лічбі

у межах 10. Ознайомлення з елементами народної лічби (відстань між великим пальцем руки і мізинцем – велика п'ядь; між великим пальцем руки і вказівним – мала п'ядь). Закріплення понять про числа і цифри та їх співвідношення, суміжні числа. Навчання визначати склад чисел з одиниць та двох менших у межах 10, порівнювати дві множини за кількістю (більше, менше, порівну; на скільки більше або менше), складати та розв'язувати задачі на додавання і віднімання.

Величина. Формування навичок орієнтування у величинах (довгий – короткий, високий – низький, широкий – вузький, товстий – тонкий), порівнювати площинні об'єкти накладанням один на одного.

Вимірювання. Ознайомлення з одиницями вимірювання маси (грам, кілограм), об'єму (літр), довжини (сантиметр, метр). Навчання вимірювати умовною міркою (лінійка, смужка – для лінійного вимірювання, корок від пляшки, пластмасова склянка, ложка – для вимірювання об'єму).

Геометричні фігури. Навчання розрізняти площинні (круг, овал, квадрат, трикутник, прямокутник, многокутник) та об'ємні (куля, куб, циліндр, конус) фігури.

Орієнтування у просторі. Закріплення просторових понять (праворуч – ліворуч, уперед – назад, угору – вниз) та просторових відношень (над, під, на, за, поруч, високо, низько). Навчання диференціювати поняття “далеко”, “близько”, “поруч”. Формування вміння визначати розташування предметів відносно себе та інших предметів. Закріплення поняття про те, що у кожній людини є права і ліва рука, навчання дітей визначати праву і ліву руку.

Часові поняття. Називання у відповідній послідовності п'ять років, 12 місяців, семи днів тижня, частин доби (день, ніч, ранок, вечір), часу (година, хвилина). Ознайомлення з годинником, різними видами календарів та навчання користуватися ними. Формування навичок правильно вживати часові поняття: “зараз”, “потім”, “раніше”, “пізніше”, “вчора”, “сьогодні”, “завтра”.

Розвиток мислення. Удосконалення здатності до аналізу, синтезу, порівняння, зіставлення, класифікації, узагальнення у процесі пізнавальної та дослідницько-пошукової роботи. Навчання дітей мислити образами, творчо.

Розвиток пам'яті. Розвиток слухової, зорової, смакової, нюхової, дотикової та образної видів пам'яті.

Інтелектуальні ігри.

Шашки. Ознайомлення з шаховою дошкою, шашками, правилами гри. Навчання ігрових дій.

Шахи. Ознайомлення з шаховою абеткою, тобто з позначеннями на шаховій дошці, та шаховою армією (фігурами). Навчання ігрових дій та правил гри у шахи.

**БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ
ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ**

Має уявлення	<ul style="list-style-type: none"> ▸ про те, що кожна людина (дитина) має власне ім'я, належить до певної статі та національності, живе в Україні і є маленьким українцем (українкою); ▸ про найближче соціальне, етнічне, природне та предметне довкілля
Розпізнає	<ul style="list-style-type: none"> ▸ за статтю дорослих та дітей; ▸ займенник <i>Я</i> та вирізняє себе з-поміж інших у соціумі; ▸ предмети за їх сенсорними характеристиками; ▸ розрізняє площинні та об'ємні геометричні фігури; ▸ визначає розташування предметів один відносно одного
Називає	<ul style="list-style-type: none"> ▸ імена людей, їхню стать, диференціює їх за ознаками віку та родових зв'язків (батьки, бабусі, дідусі, найближча родина, хресні батьки); ▸ місце проживання; ▸ домашню адресу та назву дитячого закладу дошкільної освіти; ▸ частини доби, просторові поняття (ліворуч, праворуч, угорі – внизу тощо); ▸ об'ємні (куля, куб, циліндр, конус) і площинні (круг, квадрат, прямокутник, багатокутник, овал) геометричні фігури; ▸ види рослин та їх будову (корінь, стовбур, стебло, гілки, листки, квітки, плоди); ▸ тварин та їхнє пристосування до природних умов; ▸ народні повір'я, прикмети, казки, легенди, перекази, звичаї, традиції щодо збереження довкілля
Діє	<ul style="list-style-type: none"> ▸ звертається до членів свого соціального родинного оточення, знає їхні імена, професії батька, мами, імена та по батькові вихователів, інших працівників дошкільного освітнього закладу, домашню адресу; ▸ розповідає про Україну, своє місто (село), звичаї і традиції родини, державні та календарно-обрядові свята;

	<ul style="list-style-type: none"> • об'єкти природи; • виявляє інтерес до пропонованої інтелектуальної задачі, активність у дослідженні, обстеженні предметів за допомогою всіх п'яти органів чуття, орієнтуючись на сенсорні еталони; • порівнює їх за кількістю, величиною, положенням у просторі відповідно до інших предметів, за формою, використовуючи геометричні фігури як зразки; • лічить у межах 10 різними способами, визначає суміжні числа, порівнює величини, усно розв'язує задачі на додавання і віднімання, вимірює умовною міркою, розв'язує завдання на логічне мислення; • на елементарному рівні класифікує, аналізує, синтезує, узагальнює предмети та явища за певними ознаками, розв'язує проблемні завдання, ситуації; • уважно слухає і запам'ятовує; • намагається самостійно вирішити пізнавально-ігрове завдання
--	--

Розділ V

ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК

Ознайомлення з різними видами мистецтва. Ознайомлення з різними видами образотворчого мистецтва: живописом (пейзаж, портрет, натюрморт, сюжетні картини побутової і казкової тематики), графікою, скульптурою; декоративно-ужитковим мистецтвом (вишивання, витинання, ткацтво, килимарство, різьблення по дереву, карбування, писанкарство, гончарство). Заохочення дітей до пізнання особливостей творів народного, класичного та сучасного українського мистецтва в різних регіонах України (наприклад, полтавська і гуцульська вишивки, косівська, опішнянська та київська кераміки).

Ознайомлення з музично-пісенним, танцювальним, театральним мистецтвом. Формування здатності емоційно реагувати на твори мистецтва, сприймати і розуміти їх зміст, словесно передавати свої враження від побаченого та почутого. Розвиток здібності до образотворчої діяльності, уяви, творчості. Виховання інтересу до різних видів українського

мистецтва й мистецтва інших народів, прилучення до національної культури. Навчання дітей оцінних дій. Заохочення до висловлювання власної думки про різні види мистецтва, запропоновані для розгляду.

Ліплення

Матеріали та обладнання. Формування навичок визначати властивості глини, пластиліну, піску, снігу (м'який, твердий, липкий, сипучий, розсипчастий), клейонки або дощечки для ліплення (дерев'яні, керамічні, пластикові, довгі, прямокутні, квадратні, круглі, кольорові тощо), серветки для витирання рук (вологі, кольорові).

Технологічні прийоми. Ознайомлення зі скульптурою та її особливостями (об'ємна форма, поза, матеріал), розглядання дітьми малих скульптурних форм. Навчання дітей різних способів ліплення (конструктивний, комбінований, скульптурний) та навичок надавання міцності виліпленним виробам. Закріплення таких прийомів, як скачування, розкачування глини між долонями коловими рухами, відтворюючи предмети округлих форм (фрукти, овочі). Створення образів із глини або інших матеріалів, зокрема допоміжних, комбінованим способом (півник, миша-рятівниця, пташки та горобина, журавель, хлопчик у зимовому одязі). Навчання прийомів ліплення посуду, декоративних пластин за мотивами української кераміки (васильківської, опішнянської, косівської), ліплення з природи (овочі, фрукти, невеликі іграшки), ліплення за уявою, власним задумом, змістом казок.

Активізація на створення індивідуальних та колективних композицій. Формування вміння передавати настрої, емоції, динамічність у виліплюваних образах. Виховання інтересу до ліплення.

Малювання

Матеріали та обладнання. Закріплення понять про сенсорні характеристики матеріалів та обладнання (фарби, олівці, фломастери, кольорова крейда, пензлики) в організованій дослідницькій діяльності. Формування вміння визначати властивості та якості паперу.

Формування відчуття кольору. Навчання дітей відчувати колір та співвідносити його з настроєм, використання всіх кольорів спектра та складних відтінків (сіро-зелений, сіро-блакитний, червоно-коричневий). Заохочення до експериментування з фарбами. Ознайомлення з поняттям "палітра". Формування вміння самостійно вибирати колір, його теплі й холодні відтінки відповідно до тла паперу.

Ознайомлення із творами живопису. Формування вміння емоційно сприймати репродукції картин, ілюстрації до казок, елементарно оцінювати їх із позицій краси, виховуючи естетичні смаки, зацікавлення творами живопису. Формування вміння співвідносити зміст зображеного на

картині з музикою, поезією (наприклад, вірші про осінь, музика П. Чайковського “Пори року” та зображений на картині осінній пейзаж).

Пейзаж. Ознайомлення з поняттям “пейзаж” та його видами (морський, сільський, міський тощо). Формування вміння естетично сприймати красу пейзажних картин і зіставляти їх зміст із довколишньою природою. Формування вміння передавати в малюнку красу природи в різні пори року (барви осіннього саду, весняний квітучий сад, зимовий ліс, літній день).

Техніки та прийоми. Навчання дітей технік та прийомів малювання фарбами (гуашевими та акварельними) як у традиційних, так і в нетрадиційних техніках (ниткографія, плямографія, воскографія, по вогкій основі, пальцями, тичками тощо), олівцями (прості, кольорові, воскові), свічкою, фломастерами, вугликами, кольоровою крейдою, пастеллю. Формування вміння робити начерки графітним олівцем на папері або ескізи композиції крейдою на лінолеумі.

Предметне малювання. Збагачення сенсорного досвіду під час обстеження та визначення форм предметів перед їх зображенням на папері. Закріплення вміння передавати в малюнку їх елементарну подібність за допомогою прямих вертикальних і горизонтальних ліній, трикутних, округлих, овальних, прямокутних форм та відповідного кольору. Ознайомлення зі способами передачі просторових відношень предметів у малюнку (наприклад, дерево, яке розташоване ближче, на передньому плані малюнка буде вище, ніж те, що віддалене). Спонування дітей дотримуватися принципів розташування зображуваних предметів на аркуші паперу один відносно одного. Навчання дітей малювати з натури (яблуку на тарілці, квіти у вазі).

Декоративне малювання. Ознайомлення дітей із такими поняттями, як “візерунок”, “орнамент”, регіональними особливостями декоративного розпису, орнаменту (опішнянська, київська, полтавська кераміки; петриківський, косівський розписи), елементами декоративного малювання (крапки, мазки, дуги, прямі, хвилясті, ламані, обвідні лінії різної ширини, кільця). Орієнтовні теми: український рушник, серветка, сорочка для Оксанки. Навчання малювати в різних техніках (сірниками, тичком або пальцем), розташовуючи елементи візерунка на різних формах (розетка, круг, квадрат, смужка, багатокутник) по всій їхній площині. Формування вміння добирати кольори відповідно до тла паперу, певного виду та кольорової гами регіонального виду декоративно-ужиткового мистецтва, малювати квіткові композиції, казкові квіти, птахів, тварин за мотивами творів М. Приймаченко, П. Хоми, К. Білокур. Орієнтовні теми: “Червоні кетяги горобини”, “Квіти мого краю”, “Чорнобривців насіяла мати”.

Сюжетне малювання. Формування вмінь створювати сюжетні малюнки за враженнями від спостережень за предметами та явищами доколишнього світу, природою у різні пори року (малювання з пам'яті). Відтворювати в малюнку сюжети (або фрагменти) знайомих казок (малювання за уявою). Формування вміння використовувати для реалізації задуму різні засоби та техніки, розташовувати малюнок по всій площині аркуша. Розвиток ініціативи та самостійності дітей у реалізації власного задуму в малюнках.

Малювання за задумом.

Аплікація

Матеріали та обладнання. Збагачення сенсорного досвіду під час закріплення знань про властивості матеріалів та обладнання. Вдосконалення навичок роботи з ножицями, пензлем та клеєм. Навчання дітей технік аплікації з використанням різних матеріалів.

Аплікація з паперу і картону. Закріплення навичок вирізати округлі та овальні форми з паперу, складеного у кілька разів, та створення із вирізаних форм композицій та орнаментів (фрукти, овочі, квіти, намисто). Навчання силуетного вирізування предметів симетричної форми зі складеного навпіл паперу (ваза, чашка, глечик, ялинка, лялька у сукні, пташка). Залучення дітей до вирізування зі складеного у кілька разів паперу найпростіших витинанок.

Заохочення дітей до опанування такими техніками, як *мозаїчна аплікація* з порізаних ножицями дрібних клаптиків кольорового паперу (“Золота осінь”), *рвана аплікація* із рваних клаптів м'якого за фактурою різноколірного паперу (“В осінньому парку”, “Зимовий ліс”, “Бузок”).

Аплікація з тканини (предметна, сюжетна, декоративна, одноколірна і багатоколірна). Закріплення навичок різати тканину, вирізати із кольорової, квітчастої тканини певні форми (наприклад, квіти) відповідно до предметного чи сюжетного задуму, пропорційно komponуючи їх і розташовуючи по всій площині. Формування вміння добирати кольори і форми за законами естетики (“Килимок для ляльки”).

Аплікація з природного матеріалу (листя, квітів, плодів, соломи тощо). Закріплення поняття про сенсорні властивості природних матеріалів та визначення їх можливостей для створення композицій (наприклад, риби в акваріумі – з листя; ромашкове поле – квіти-ромашки із гарбузового насіння; букет для мами – із засушених пелюсток). Формування вміння самостійно добирати природні матеріали для реалізації творчого задуму в аплікації. Привчання до узгодження дій дитини з діями інших дітей під час виконання колективної аплікації, вміння домовлятися, представляти власну позицію, сприймати та вислуховувати думку інших.

Аплікація з тополиного пуху: предметна (птахи, курчата, кошеня), сюжетна (хмарки в небі, зимова казка), декоративна (вишиванка для Снігової королеви). Формування навичок роботи з тополиним пухом. Розвиток творчості у процесі вибору сюжету аплікації, самостійності під час нанесення контурів майбутнього сюжету простим олівцем. Виховання естетичних смаків, організованості, привчання до дотримання культури та порядку на робочому місці під час виконання завдань.

Аплікація-колаж. Навчання дітей створювати композиції колективно, використовуючи різні матеріали (наприклад, створення колажу з вирізаних листівок; укладання композиції із засушених рослин, паперу, гілочок, ягід, насіння тощо). Розвиток навичок роботи з різними матеріалами, ґрунтуючись на пізнанні дітьми їх властивостей та конструкторських можливостей. Активізація творчих проявів (панно з соломки).

Декоративна аплікація. Навчання дітей складати *орнамент* (оздоблювальний візерунок, побудований на ритмічному повторенні геометричних елементів або стилізованих рослинних чи тваринних мотивів¹, або візерунок (малюнок із різних ліній, кольорів, мереживо²) із вирізаних з різноколірного паперу геометричних форм та стилізованих рослинних (квіти, листя, ягоди) елементів. Заохочення до декорування та прикрашання аплікацією різних предметів за зразком українських декоративних орнаментів (різнобарвний килимок, гарна закладка для книг, мамин фартушок).

Заохочення дітей до створення *колективних аплікацій* (“Зустріч лева і миші”, “Кетяги горобини у розетці”) за мотивами прочитаних казок, спостереженнями за об’єктами, явищами та змінами у природі (“Хмарка і сонце”, натюрморт з овочів та фруктів). Підведення до розуміння композиційності в аплікації, доцільного розміщення по всій площині фрагментів із задуманого сюжету. Підтримання проявів творчості, самостійності у виборі матеріалів та технік відповідно до теми, розподілі обов’язків у колективній аплікації, дружніх взаєминах під час виконання роботи.

Конструювання

Матеріали та обладнання. Розширення знань про сенсорні властивості матеріалів та їх конструкторські можливості, інструменти й обладнання для заняття. Формування первинних уявлень про просторові відношення між предметами. Розвиток елементарних дослідницьких нахилів, конструкторських здібностей під час пізнання властивостей матеріалів.

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2002. – 1440 с. – С. 680.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2002. – 1440 с. – С. 145.

Конструювання з будівельного матеріалу. Формування вміння відбити необхідні деталі для будівлі, відповідно розташовувати їх; створювати будівлі залежно від призначення. Орієнтовні теми: “Будинки”, “Мости”, “Транспорт”.

Конструювання з паперу. Складання паперу навпіл (казкова хатинка, сніжинка).

Конструювання з природного матеріалу. Добір та поєднання різних видів природного матеріалу для реалізації задуму (журавель із жолудя і насіння ясена, свинка з качана кукурудзи).

Конструювання з інших матеріалів. Ягоди горобини (із солоного тіста, з паперових серветок).

Конструювання за задумом. Закріплення набутих знань. Розвиток самостійності у виборі теми, матеріалу та послідовності створення задуманої споруди, бажання споруджувати, конструювати за зразком, поданою моделлю, планом, ескізом, схемою, на задану тему, за власним задумом. Формування вміння оцінювати якість роботи.

Музика і співи

Матеріали та обладнання. Розглядання різних інструментів. Ознайомлення з їх зовнішнім виглядом та особливостями звучання (барабан, скрипка, піаніно, акордеон, цимбали тощо).

Музична грамота. Закріплення знань елементів музичної грамоти: властивості звуку (музичного і предметів, що звучать); мелодії, гармонії; сили звучання (голосний – тихий), ритму, темпу (швидкий – повільний), настрою (радісно, сумно, тривожно, схвильовано), структури пісні (заспів, приспів). Виховання інтересу до музики (одноразове звучання від 1 до 2,5 хв), емоційне естетично-ціннісне сприймання музики та співу. Навчання насолоджуватися гарною музикою. Формування вміння на емоційному рівні розрізняти музику, що подобається і не подобається, формувати вміння обґрунтувати свою позицію.

Слухова увага та музична культура. Формування навичок зацікавленого сприймання змісту вокальних та інструментальних творів, народної й класичної української музики, мелодій різного характеру (сумна, весела, бадьора), виконаних на скрипці та барабані (інших інструментах у виконанні педагогів або в аудіозапису). Запам’ятовування назви пісні та її мелодії. Розвиток сприймання та розрізнення музичних звуків зі звуками довкілля (капання дощичку та звучання відповідного музичного твору). Зацікавлення дітей шумовими ударними іграшками-інструментами (брязкальце, бубен, барабан, трикутник, маракас), залучення до ігор з ними. Формування елементарних навичок культурної поведінки під час слухання музики (слухати уважно, не відволікаючись, дослуховувати музичний твір до кінця).

Вокально-хорові навички. Формування вміння впізнавати знайомі пісні за мелодією, виразно співати природним голосом, не напружуючи голосові зв'язки у діапазоні “ре-сі (до)” поспівки та пісні різні за характером, з музичним супроводом і без нього; передавати голосом характер музики, виконувати соло і співати у групі із двох-трьох дітей, співати пісні із заспівувачами.

Музикування на музичних інструментах. Навчання розрізняти струнні (бандура, гітара, цимбали), духові (труба, альт), клавішні (піаніно, баян, акордеон) та шумові (брязкальця, бубон, барабан, металофон, дерев'яні ложки) інструменти, описувати їх та впізнавати за звучанням. Заохочення до індивідуального або групового відтворення найпростіших рівномірних ритмів на шумових інструментах під ритмічний акомпанемент інструментальних творів чи дитячих пісеньок, які виконують дорослі.

Пластична імпровізація. Заохочення виконувати під музику пластичних та пантомімічних (Я – диригент, Я – музикант) рухів за уявою (враження від музики: що почув у музиці, наприклад, імітування сильного вітру, який гоїдає дерева); передавання рухами музики, відтворення її настрою та характеру музичного образу, емоційна передача обрядових дій.

Диригування. Закріплення знань про поняття “диригент”, ознайомлення з правилами диригування та завданнями диригента (дотримання дихання, динаміки, темпу, якості звучання тощо). Навчання диригувати на розмір 4/4, удосконалення пластичності та виразності диригування, використовуючи при цьому відповідні жести.

Музично-дидактичні ігри та вправи. Закріплення у музично-дидактичних ігор та вправ уявлень про музично-пісенне і танцювальне мистецтво. Розвиток музично-сенсорних здібностей, формування вмінь розрізняти музичні звуки за висотою, силою, тембром, тривалістю; низькі й високі інтонації; гучне й тихе звучання (наприклад, дзвіночка тощо) під час музично-дидактичних ігор. Формування зацікавленості музичними заняттями, сприяння гарному настроєві, позитивним емоціям, психічному та духовному здоров'ю під час музично-дидактичних ігор.

Музично-ритмічні рухи. Навчання ритмічно рухатись відповідно до характеру музики, перешиковуватись, утворювати, звужувати і розширювати коло, бігти з підскоком, боковим галопом.

Хореографія

Матеріали та обладнання. Закріплення знань про дзеркальну хореографічну стінку, її сенсорні характеристики (блискача, гладенька, срібляста, скляна, її функціональне призначення), станок для занять хореографією. Створення умов для безпечних занять з хореографії (дотримання гігієнічних вимог: провітрювання перед заняттям, вологе прибирання зали, підбір відповідного одягу, взуття).

Хореографія як вид мистецтва. Ознайомлення з хореографією, її видами (класичні, сучасні, народні танці), жанрами (гопак, гуцулка, полька, вальс тощо), українською народною хореографією. Прищеплення інтересу до народної танцювальної музики. Навчання елементарних рухів (різні види поклонів: індивідуальний та гуртовий поклони хлопчиків дівчаткам і навпаки; поклін-вітання, танці з віночком, плавні кроки у хоріводі “Веснянка”, бокова доріжка, “дрібшечки” у гуцульському танці, нескладні гопаківі присядки, крок “повзунець”, танцювальні фігури тощо).

Навчання відтворювати танцювальними рухами темп, характер музики, дотримуватися ритмічності рухів, навичок ходіння по колу і співвідношення музики, руху і тексту хороводних пісень (“плесканчики”, притупування, просування “дрібшечкою” помірно, швидко, варіюючи дріб вісімками, чвертями; “плетінка”, “колупалочка”, “вихилятник”, “шнурочок”, “присядка”; боковий крок із приставним і з легким напівприсіданням; боковий галоп; кружляння у парі); рухи в характері польки, вальсу, танців інших народів (“Уклін-вітання”, “Запрошення до танцю”, “Полька з оплесками”, “Бальний гопачок”, “Бальний галоп”, “Полонез”, “Українська полька”, “Білоруська полька”, “Гуцульський танок”, “Веселий гопачок”, “Весняні квіти України”, “Ой у полі жито”, “Кривий танець”).

Заохочення до правильного, чіткого виконання танцювальних рухів із дотриманням естетичних положень тулуба, ніг, рук, елементів класичного екзерсису, загальної музикальності і танцювальності.

Забезпечення дитячих потреб у танцях. Формування навичок індивідуальних та колективних танцювальних рухів і дій (колективно взаємодіяти, зберігаючи рівномірну відстань одне від одного, ритмічно рухатися танцювальним кроком або легким бігом відповідно до зміни музики). Заохочення до елементарного аналізу своїх рухів та рухів однолітків з позицій естетики, краси, синхронності та узгодженості танцювальних дій із партнером.

Формування навичок практичного використання набутих знань у різних видах музично-хореографічної, фізкультурно-оздоровчої та ігрової діяльності. Розвиток здібностей до імпровізації танцювальних рухів під музику, емоцій, відчуття радості від занять хореографією.

Театралізована діяльність

Матеріали та обладнання. Ознайомлення з обладнанням. Введення у словник понять: “фланелеграф”, “сцена”, “подіум”, “лаштунки”, “ширма”, “театральний костюм”, “атрибути” тощо.

Види театру. Закріплення понять про види театру (пальчиковий, кулачковий, картинок, тіньовий, із природного матеріалу, “рукавички” тощо).

Театральні традиції. Уточнення та збагачення уявлень про театральні традиції і правила поведінки в театрі. Розвиток театральних здіб-

ностей, умінь і навичок імітувати звуки, дії персонажів, відтворювати характер, передавати внутрішній стан (радість, сум, задоволення).

Художнє читання. Розвиток виразності художнього читання у процесі відтворення змісту художніх творів (виразне переказування) з дотриманням усіх засобів виразності (мовленнєве дихання, логічні наголоси, логічні паузи, темп, тембр, сила голосу), міміки та жестів.

Театралізовані ігри. Створення умов для театралізованої діяльності (набір атрибутів, костюмів, ширми тощо) та зацікавлення дітей іграми-драматизаціями.

Свята та дозвілля. Розвиток у дітей інтересу до змісту та особливостей різних видів свят та дозвіль. Заохочення та залучення до участі у календарно-обрядових, музичних, літературно-музичних, тематичних (про здоров'я і безпечну поведінку, спортивних, ігор-драматизацій тощо) дійствах. Формування культури і духовності, патріотичних почуттів, емоційно-ціннісного сприймання святкових дійств.

Художня праця

Матеріали та обладнання. Ознайомлення з особливостями та властивостями різних видів матеріалів, закріплення уявлень про сенсорні характеристики та конструкторські властивості, а також з інструментами та обладнанням, потрібним для роботи.

Папір, картон. Закріплення поняття про лінію згину, охайне складання паперу квадратної або прямокутної форми. Вдосконалення техніки виготовлення виробів з паперу (згинання, розгладжування, різання). Орієнтовні продукти праці: вітальна листівка, кораблик, гараж, кишенька, стріла, літачок, витинанки, віяло. Навчання виготовляти *об'ємні вироби* з окремих деталей (наприклад, пелюстки квітів і наклеювання їх на певному фоновому аркуші паперу відповідно до творчого задуму). Орієнтовні продукти праці: чудова хризантема (ромашка, айстра тощо), ялинкові прикраси (ліхтарики, ребристі іграшки, новорічна свічка тощо). Навчання виготовляти паперові вироби за шаблоном, введення у словник поняття "шаблон". Ознайомлення із правилами роботи за шаблоном. *Орієнтовні продукти праці:* зайчики, котики, рибки, атрибути для сюжетно-рольових, рухливих і театралізованих ігор.

Природний матеріал. Ознайомлення з правилами збирання, сортування природного матеріалу, його сенсорними та конструкторськими характеристиками. Формування емоційно-ціннісного сприймання різних видів природного матеріалу. Навчання добирати природний матеріал відповідно до задуму та конструкторських можливостей, використовуючи паралельно допоміжні матеріали. Формування вміння складати композиції із засушених листя, трав, квітів, виявляти творчість і фантазію. *Орієнтовні продукти праці:* барвистий килим (із засушеного листя),

персонажі казок (троє поросят – із качанів кукурудзи; вовк – із шишок, солом'яні ляльки, бичок, меблі – із соломи; метелик – із жолудя, вуж – із шапочок жолудя), тварини, птахи.

Підручний матеріал. Ознайомлення із властивостями деяких видів підручного матеріалу (пластикові пляшки, корки від пляшок, коробочки, нитки, катушки від ниток тощо). Орієнтовні продукти праці: вазочки із пластмасових пляшок, возики з катушок, ляльки з ниток.

Поролон та його властивості. Вдосконалення навичок виготовлення іграшок з поролону методом перев'язування деталей нитками і розмальовування фломастерами очей, носа, рота тощо. *Орієнтовні продукти праці:* іграшкові котик, півник та інші персонажі.

Народні ремесла

Види народних ремесел. Ознайомлення з різними видами народних ремесел, відповідними матеріалами та обладнанням, їх сенсорними характеристиками, назвами професій людей – народних умільців, які виготовляють ті чи ті вироби. Формування вміння емоційно сприймати твори українського декоративно-ужиткового мистецтва, народні іграшки, вишивані, ткани, керамічні вироби, естетичних смаків.

Вишивання. Ознайомлення з народними символами й оберегами вишиванок (пряма лінія – захист від землі; хвиляста – від води тощо), їх видами (рушники, сорочки, скатертини, серветки тощо), особливістю орнаментів у різних регіонах України (наприклад, гуцульська і полтавська вишивки), навчання порівнювати і розрізняти їх за кольоровою гамою та орнаментом.

Витинання. Ознайомлення з різновидом витинанок, рослинними елементами та геометричними формами у витинанках. Навчання виготовляти витинанки.

Кераміка. Закріплення понять про кераміку, гончарство, спосіб роботи з глиною; особливості керамічних виробів (форма, колір, орнамент тощо); особливості васильківської, косівської, опішнянської керамік. Навчання елементарних навичок виготовлення керамічних виробів.

Ткання. Збагачення знань про мистецтво ткацтва і килимарства. Ознайомлення з тканими виробами та килимами, кольорами на тканих і килимових виробках. Навчання трудових дій на дитячих ткацьких верстаках або рамках, переплітання кольорових смужок паперу.

Різьбярство. Ознайомлення з мистецтвом різьбярства. Розглядання різьблених виробів та складання описових розповідей про них. Формування навичок емоційно-ціннісно передавати враження від видів народного мистецтва.

Карбування. Ознайомлення з мистецтвом карбування. Навчання дітей карбувати на фользі.

Лозоплетіння. Ознайомлення із мистецтвом лозоплетіння. Розглядання виробів та заохочення до емоційно-ціннісного сприймання їх. Розвиток дрібної моторики рук під час навчання плетіння із трави та виготовлення іграшкових меблів (стілчик, стіл), тварин (коник).

Писанкарство. Ознайомлення з писанкою як оберегом, її видами (крашанка, дряпанка, писанка), орнаментами, регіональними особливостями та символікою у розписах, легендами та переказами про писанки, звичаями, традиціями, пов'язаними з писанками. Навчання дітей виготовляти писанки. Вивчення художніх та фольклорних текстів про писанки. Розучування народних ігор з писанками.

БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАНЬ, УМІНЬ, НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ	
Має уявлення	<ul style="list-style-type: none"> ▸ про різні види мистецтва (образотворче, декоративно-ужиткове, музично-пісенне, театральне тощо), властивості матеріалів, потрібних для роботи; ▸ про регіональні особливості різних видів мистецтва
Розпізнає	<ul style="list-style-type: none"> ▸ окремі види мистецтва, види народних ремесел, розрізняє за особливостями орнаменту та кольорової гами васильківську, опішнянську та косівську кераміки, вишиванки, види писанок, петриківський розпис
Називає	<ul style="list-style-type: none"> ▸ види мистецтва, матеріали, потрібні для занять з образотворчого мистецтва (фарби, пензлики, олівці, фломастери, глина, папір, клей, нитки тощо), деякі музичні інструменти, жанри музики та хореографії; ▸ деякі звичаї, традиції, обряди, що стосуються народних ремесел
Діє	<p><i>образотворча діяльність:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▸ малює різними матеріалами (олівці, гуашеві та акварельні фарби, фломастери, маркери тощо), використовуючи різні техніки; ▸ добирає відповідні кольори, гармонійно їх поєднуючи; ▸ дотримується пропорційності та відносної величини зображуваного, розміщує малюнок по всій площині аркуша; ▸ малює за спостереженнями та передає в малюнку враження від прочитаного твору;

- використовує набуті технічні прийоми у малюванні, аплікації, ліпленні;
- працює з різними видами матеріалів;
- володіє прийомами ліплення (ділить пластилін або глину на невеликі частини, розкачує глину між долонями, міцно з'єднує деталі, працює стекою, робить рельєфні наліпи, наприклад, гриву в лева, наносить тонким шаром пластилін на картон), ліпить птахів, передаючи їхні характерні ознаки;
- створює виразні образи з глини комбінованим способом;
- вирізує круглі, овальні, трикутні форми, володіє навичками силуетного вирізування або обривання паперу;
- складає аплікації, виразно передаючи образ, створює сюжетні композиції за змістом казки, розташовує аплікацію на всьому аркуші;

народні ремесла:

- емоційно-ціннісно сприймає різні види народних ремесел як гарні досконалі речі, виготовлені руками;
- хоче займатися народними ремеслами, володіє елементарними навичками якогось виду ремесла (виготовляє витинанки, керамічні вироби, має навички плетіння, карбування на фользі, виготовлення писанок тощо);

музично-пісенна та хореографічна діяльність:

- зацікавлено й емоційно сприймає музику, знає пісні, впізнає їх;
- передає ритмічно образні танцювальні рухи під музику;
- імпровізує під музику, володіє елементарними навичками диригування;
- бере посильну участь у виготовленні декорацій, костюмів, атрибутів до театралізованих ігор;

театралізована діяльність:

- із задоволенням бере участь у різних видах театралізованої діяльності;
- звуками, жестами відтворює характер персонажа, роль якого виконує;

	<p><i>художня праця:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • володіє техніками виготовлення різних поробок з паперу, природного матеріалу, тканини, підручних матеріалів; <p><i>самостійна художня діяльність:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • прагне у самостійній діяльності виявити свої знання та вміння, набуті на заняттях і під час різних видів діяльності
--	--

Розділ VI

РОЗВИТОК І ВИХОВАННЯ ЗДІБНОСТЕЙ ТА ТВОРЧОСТІ

Передумови розвитку здібностей і творчості. Розвиток диференційованого сприймання (перцептивної сфери) всіма органами чуття явищ та предметів довколишньої дійсності, довільної уваги, спостережливості, наочно-образного мислення, уяви, фантазії. Розвиток уміння уявляти і впізнавати тварин, птахів, предмети за декількома видимими ознаками (наприклад, розрізні картинки силуетів лісових звірів, предметів).

Розвиток творчості у мовленнєвій діяльності

Робота з художніми та фольклорними текстами. Ознайомлення дітей із фольклором, творами письменників-класиків, творами сучасних українських та зарубіжних письменників; розвиток інтересу до слухання художніх творів, розуміння та відтворення їх змісту в активній художньо-мовленнєвій діяльності, вміння відповідати на запитання за змістом прочитаних творів. Розвиток поетичного слуху, виразності художнього читання у процесі відтворення змісту художніх творів (виразне переказування), бажання вивчати вірші напам'ять. Розвиток сприймання краси й точності поетичного художнього слова.

Словесна творчість. Використання зразків фольклорних та художніх текстів у власній творчості (формування вміння добирати рими, розповідати за аналогією, фантазувати за змістом прочитаних творів, придумувати кінцівку казки, колективну фантастичну розповідь, словесний "малюнок" із зображенням героїв тощо).

Навчання дітей складати нову казку і записувати її за допомогою знаків-символів (даються схеми-моделі для складання казок); навчання

“читати” план-схему казки, логічно і послідовно будувати розповіді, самостійно складати закінчення казки, складати творчі розповіді.

Розвиток творчості в образотворчій діяльності. Розвиток бажання самостійно добирати матеріали, інструменти, кольори, техніки для реалізації задуму в ліпленні, аплікації, малюванні, конструюванні. Заохочення до експериментування з різними матеріалами (пісок, глина, пластилін, фарби під час змішування кольорів, природний матеріал, копіювальний папір тощо), у різних техніках (плямографія, малювання пальцями, тичками тощо). Розвиток асоціативного мислення, формування вміння передавати фарбами свої враження від музики (кольорова пляма, картинка, окремі предмети, явища природи тощо). Навчання створювати образи, домальовуючи певні елементи; розвиток уміння малювати за уявою, планувати свою роботу.

Розвиток творчості в пісенній і танцювальній діяльності

Звуки навколо. Розвиток сенсорно-музичних здібностей (дослідницької ігри, наприклад: як звучить вода, як звучить каміння, як звучить барабан тощо).

Пісенна творчість. Заохочення до імпровізації дітей на мелодії знайомих пісень (“проспівування”, придумування мелодій на знайомі вірші), інтерпретації змісту пісні за допомогою міміки, жестів.

Музична творчість. Розвиток здібності сприймати музику, відчувати її настрій, уміння знаходити зв’язок між засобами музичної виразності та змістом музики, придумування мелодії, спонукання до створення мелодії відповідного настрою (сумна, весела, святкова), характеру (повільна, швидка).

Танцювальна діяльність. Заохочення до імпровізації на музичних інструментах, придумування танцювальних рухів під музику.

Музично-ігрова творчість. Формування вміння інсценувати за уявою почуту музику.

Розвиток творчості в ігровій діяльності

Сюжетно-рольові ігри. Заохочення дітей до прояву творчості у сюжетно-рольових іграх. Формування елементарних навичок творчо відображати довоколишнє життя, діяльність, ставлення людей одне до одного.

Театралізована діяльність. Розвиток елементарних навичок сприймання творів театрального мистецтва та творчого відтворення в ігровій формі набутих уявлень, вражень, відчуттів. Розвиток творчості під час ігор-вправ на імітування звуків, дій персонажів, відтворення характеру, перевтілювань під час виконання ролей. Розвиток елементів артистичності в іграх-драматизаціях.

БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ	
Має уявлення	<ul style="list-style-type: none"> ▸ про деякі жанри фольклору (забавлянки, потішки, мирилки, коліскові, лічилки тощо)
Діє	<ul style="list-style-type: none"> ▸ складає за аналогією римовані рядки, придумує казки (змінює початок, кінцівку, дії головних персонажів); ▸ творчо реалізує власний задум в образотворчій діяльності, використовуючи різні матеріали та техніки; ▸ отримує радість, насолоду від імпровізації у музично-пісенній та ігровій діяльності; ▸ виявляє самостійність у художньо-мовленнєвій, пісенно-танцювальній, театрално-ігровій діяльності

Розділ VII

РОЗВИТОК ІГРОВИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Дитячі іграшки. Поступове ознайомлення дітей з різними видами іграшок та їх функціональним призначенням для різних видів ігор. Закріплення уявлень про їх сенсорні характеристики та ігрові можливості. Навчання дітей виготовляти іграшки-саморобки. Розвиток почуття гумору під час використання ігор-забав. Закріплення навичок творчого використання іграшок у різних видах ігрової діяльності.

Настільні розвивальні ігри (шашки, шахи) є варіативною складовою державного Стандарту дошкільної освіти. Навчання з дітьми проводиться у формі гурткової роботи відповідно до нормативних документів, що стосуються гурткової роботи та планів керівника. Інші настільно-друковані розвивальні ігри є не менш важливими у розвитку дитини, особливо інтелектуальному. Вони використовуються як у дошкільному закладі, так і вдома. Дорослі ознайомлюють з правилами та варіантами гри за інструкцією, навчають ігровим діям. Далі діти діють самостійно індивідуально або запрошують партнерів до гри. Такі ігри сприяють умінню налагоджувати партнерські стосунки, розвивають вміння радіти перемозі та спокійно сприймати поразку в грі.

Рухливі ігри. Створення умов для різноманітної рухової активності в іграх (безпечність для здоров'я ігрових майданчиків, добір яскравих естетично оформлених ігрових атрибутів, відповідного обладнання та спортивного інвентарю, використання природного оточення, наприк-

лад, кущів для ігор з елементами підлізання, пеньків для ігор з елементами стрибків).

Розвиток координації рухових дій та вміння узгоджувати їх із руховими діями групи дітей (“Вільний дім”). Удосконалення у процесі ігор різних видів ходьби та бігу прямо та зі зміною напрямку руху (по одному, невеликими підгрупами, по колу, із зупинками, парами, врозтіч, з переступанням через предмети тощо), стрибків, ігор з м'ячами; лазіння та підлізання (“Ведмідь і бджоли”). Розвиток спритності та шикунання в колону в іграх-естафетах (“Зміни прапорець”, “Передай м'яч”, “Естафета в мішках”). Навчання діяти відповідно до сигналу, використовувати відповідні ігрові атрибути.

Народні ігри. Формування інтересу до народних ігор та народних іграшок як одного з видів декоративно-ужиткового мистецтва. Збагачення знань дітей народними текстами, що співвідносяться з народними іграми: забавлянки, лічилки, мирилки, потішки, скоромовки, небилиці, які спрямовані на виховання доброти, ніжності, бажання допомагати тим, хто засмучений, потішити та розвеселити їх, а також рухливих народних ігор, що забезпечують рухову активність дитини, створюють позитивний психоемоційний стан, відчуття радості, гарний настрій (“Кіт Опанас”, “Перепілка”, “Квочка”, “Кіт і горобці”). Навчання узгоджувати слова з руховими діями під час народних рухливих ігор. Розвиток бігових навичок, спритності, швидкої реакції на відповідну ігрову ситуацію.

Хороводні ігри. Забезпечення позитивної емоційної атмосфери під час організації хороводних ігор. Заохочення дитини до участі в хороводних іграх. Формування вміння починати і закінчувати гру, підпорядковувати власні дії словесному та музичному супроводу, узгоджувати рухи з рухами інших дітей (“Грушка”, “Синичка”, “Коровай”, “А ми просо сіяли”).

Спортивні ігри (футбол, волейбол, теніс та інші за вибором батьків та педагогів) є варіативною складовою державного Стандарту дошкільної освіти. Заняття з дітьми проводяться у формі гурткової роботи відповідно до планів керівника гуртка.

Дидактичні ігри та вправи. Закріплення різних способів дій із дидактичним матеріалом.

Забезпечення якісного засвоєння знань з усіх розділів програми. Наприклад:

Розділ I. Гігієна. “Знайди картинку”, “Наші помічники”: очі, вуха, ніс, руки, ноги.

Розділ II. Ігри на формування моральних якостей: “Добре і погано”; “Що можна назвати гарним?” (одяг, слово, квітку, вчинок тощо; “Чарівні слова”, “Школа ввічливості”.

Розділ III. Збагачення словника: “Придумай слова”, “Кольорові слова”, “Склади оповідання за заданими словами”.

Розділ IV. “Кольорова вікторина”, “Кольорові асоціації”, “Розклади фігури”, “Розподіли посуд”, “З чого виготовлені предмети?”, “Маленькі дослідники”, “Вірю – не вірю”, “Родичі”, “Пори року”).

Формування вміння дотримуватися правил гри, дисциплінованості, витримки, чітко виконувати ігрове дидактичне завдання.

Ігри з піском, водою, снігом. Закріплення уявлень про сенсорні характеристики та властивості природних матеріалів, можливості їх використання в іграх. Заохочення до дослідницької діяльності у пізнанні якостей і властивостей природних матеріалів за допомогою дотикового та зорового аналізаторів (вологий пісок ліпиться, сухий – розсипається; легкі предмети у воді плавають, а важкі – тонуть). Розвиток самостійності у виборі іграшок-інструментів для ігор з піском і водою. Заохочення до придумування ігрових сюжетів та реалізації їх в іграх з піском, водою, снігом (наприклад, з піску – “гараж”, зі снігу, льоду – “кришталевий палац”), розвиток фантазії, творчості, навичок соціальної поведінки в іграх з однолітками.

Музично-дидактичні ігри. Закріплення навичок розрізняти та відтворювати музичні звуки (“Звуки високі та низькі”), визначати темп, тембр музики, розпізнавати звучання різноманітних музичних інструментів (“Зустрічайте гостей”). Розвиток сенсорно-музичних здібностей (“Чарівна торбинка, “Прогулянка”).

Сюжетно-рольові ігри. Ознайомлення з різними професіями (вихователь, учитель, водій, лікар, продавець, артист, медсестра, аптекар, бібліотекар, художник, будівельник). Створення ігрового середовища для розгортання сюжетно-рольових ігор “Сім’я”, “Дитячий садок”, “Школа”, “Лікарня”, “Крамниця”, “Аптека”, “Перукарня”, “У дитячому кафе” (добір іграшок, атрибутів та правильне розташування їх для сюжетних ігор).

Навчання ігрових рольових дій на основі власного досвіду та набутих знань, відтворення соціальних ролей, заохочення до самостійних дій в ігрових сюжетах, підготовки та добору відповідних атрибутів. Розвиток елементарних навичок соціальної поведінки під час виконання відповідних ролей.

Формування здатності ігрової взаємодії з іншими дітьми, навичок розуміння задуму іншої дитини, створення та реалізації власного задуму із залученням партнерів по грі.

Конструкторсько-будівельні ігри. Розширення уявлень про різні види будівельних матеріалів, працю архітекторів, будівельників, конструкторів. Закріплення знань про сенсорні характеристики будівельного матеріалу, заохочення до експериментування з ним.

Розвиток інтересу до конструкторсько-будівельних ігор. Заохочення дітей до створення простих будівельних конструкцій. Навчання елементарних способів конструювання на основі набутих знань під час занять, умінь, навичок та використання “будівель” для розгортання елементарних сюжетів (обігрування об’єктів, що їх побудували діти).

<p style="text-align: center;">БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ЗАСВОЄННЯ ДІТЬМИ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК ЗА РОЗДІЛОМ</p>	
Має уявлення	<ul style="list-style-type: none"> ◄ про різні види ігор
Розпізнає	<ul style="list-style-type: none"> ◄ види ігор
Називає	<ul style="list-style-type: none"> ◄ ігри, відповідні атрибути та матеріали до ігор, дії з предметами; ◄ види театрів
Діє	<p><i>рухливі ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◄ активно включається у рухливі ігри, виявляючи позитивні емоції; ◄ координує власні рухові дії з руховими діями групи дітей; ◄ діє відповідно до сигналу; ◄ використовує запропоновані атрибути для гри; <p><i>дидактичні ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◄ задіюючи всі органи чуття, вдосконалює сенсорно-пізнавальний досвід, активізує мислення, дрібну моторику рук та мовлення; ◄ уважно слухає словесну інструкцію про дидактичне ігрове завдання і добре виконує його; ◄ дотримується дисципліни та виявляє витримку; <p><i>народні ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◄ зацікавлено слухає інформацію педагога про зміст народної гри, виявляє бажання навчитися відповідних дій; ◄ переносить набуті знання про зміст народних ігор на власну ігрову діяльність (наприклад, організовує з групою дітей народні ігри “Мисливці і звірі”, “Кіт і горобці”); ◄ кидає м’яч у горизонтальну та вертикальну ціль, стрибає в довжину з місця і з розгону, виконує елементарні дії щодо гри в баскетбол і футбол;

	<p><i>хороводні ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◄ виявляє інтерес до хороводних ігор і бере в них активну участь; ◄ підпорядковує власні дії словесному та музичному супроводу, узгоджує свої рухи з рухами інших дітей; <p><i>ігри з піском, водою, снігом:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◄ використовує в іграх властивості природних матеріалів та пізнає їх можливості, відповідно розвиваючи зорове і тактильне сприймання, збагачуючи власний сенсорний досвід; ◄ виявляє творчість та фантазію в іграх; <p><i>музично-дидактичні ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◄ відтворює музичні звуки, танцювальні рухи у процесі музично-дидактичних ігор, визначає темп і тембр музики; <p><i>сюжетно-рольові ігри:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◄ придумує ігрові сюжети; ◄ включається у роботу з виготовлення атрибутів; ◄ добирає партнерів по грі та розподіляє “ролі”; ◄ дотримується правил етичної поведінки під час ігор; <p><i>конструкторсько-будівельні:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ◄ створює прості будівельні конструкції, використовуючи набуті знання сенсорних властивостей будівельного матеріалу та елементарних способів конструювання
--	---

МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ПРОГРАМИ¹

1. ШЛЯХИ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМОВИХ ЗАВДАНЬ

На розвиток і виховання дитини впливає багато чинників, зокрема, такі:

- ◀ позитивний вплив родинного середовища;
- ◀ компетентний авторитетний педагог, який розуміє душу дитини і наповнює взаємини та взаємодію з нею розумною любов'ю;
- ◀ якісно новий спосіб життя та діяльності дитини в садку і вдома;
- ◀ зміст програм, посібників, спрямованих на забезпечення систематичного фізичного, психоемоційного, духовно-морального, розумового та соціального розвитку.

Враховуючи перелічені вище фактори, потрібно створити належні умови, відповідне пізнавально-розвивальне і виховне середовища, обладнані за законами естетики, підготувати педагогічних працівників, налагодити тісну співпрацю з батьками.

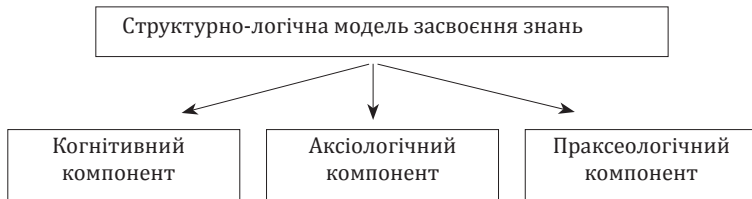
Усе це в комплексі дасть змогу підвищити ефективність роботи з дітьми за програмою “Соняшник” і засвоїти відповідний обсяг програмових завдань.

У кожній дитині від народження закладено певні задатки, певний рівень розуму, темперамент, характер тощо. Як зауважує професор В. Бехтерев, “немовлятко не тільки шматок м'яса. Воно потребує не одного лише фізичного догляду, а й виховання його розумової і емоційної натури, бо вже в перші тижні життя закладаються й перші підвалини здоров'я тіла й духу”. Звідси головне завдання дорослих – педагогів та батьків – **на першому етапі** пізнати дитину і все, що закладено у ній природою, максимально сприяти природному розвитку дитини. Це дасть змогу, знаючи природні дані дитини, успішніше добирати методи і прийоми педагогічного впливу на неї з метою вдосконалення перелічених вище якостей.

Другий етап – навчити дитину розуміти саму себе, пізнати саму себе, тобто діяти за теорією Г. Сковороди “пізнай себе”.

¹ Матеріали подано за: Калуська Л. В. Навчально-методичний посібник “Соняшник”. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 200 с. – С. 7-35.

Знання у дитини будуть міцніші, коли буде створено позитивну мотивацію на їх сприймання, і після одержання певної суми знань, вироблення навичок практичного їх використання. Цю позицію можна співвіднести з такою структурно-логічною моделлю засвоєння знань:

Когнітивний (лат. *Cognitio* – знання, пізнання, пізнавальний, той, що відповідає пізнанню) компонент передбачає засвоєння дітьми різносторонніх знань відповідно до віку.

Вибираючи аксіологічний (від грец. *axios* – цінний) компонент, ґрунтувалися на загальному визначенні аксіології як філософського вчення про природу цінностей, їх місце в реальності та структурі ціннісного світу, тобто вчення про цінності життя і культури, зміст внутрішнього світу особистості та її ціннісні орієнтації. Мається на увазі створення у дитини позитивної мотивації та ціннісної орієнтації на сприйняття знань. Такий підхід притаманний гуманістичній педагогіці В. Сухомлинського, М. Стельмаховича та інших педагогів, де людина розглядається як найвища цінність суспільства.

Виходячи із визначення праксеології (від гр. *praktikos* – діяльний та *logos* – наука) як науки про діяльність, вибраний праксеологічний компонент передбачає своєрідну техніку використання одержаних знань в цілеспрямованій різносторонній діяльності дитини.

Вибір когнітивного, аксіологічного і праксеологічного компонентів є цілком логічним. Так, з одного боку, без знань важко сформувати емоційно-ціннісне ставлення до навчального матеріалу. З іншого боку, без особистісно значущої ціннісної для кожної дитини мотивації (для чого потрібні ці знання, для кого я це роблю...) важко налаштувати дошкільника на якісне та ефективне сприйняття освітнього матеріалу. Рівень знань залежить від уміння дитини використовувати одержані знання у повсякденному житті. Що різноманітніша і продуктивно значуща для дитини діяльність, то ефективніше відбувається оволодіння загальнолюдськими знаннями і творча трансформація всього здобутого в освітній процес.

Показниками зазначених компонентів є сформованість у дітей елементарної потреби в самовдосконаленні, що виходить із їх бажань та можливостей.

2. УМОВИ РОЗВИТКУ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ЗА ПРОГРАМОЮ

Досягти позитивних результатів у розвитку і вихованні дітей можна тільки тоді, коли робота проводиться систематично, послідовно з дотримання принципів добору навчального матеріалу з врахуванням індивідуальних та вікових особливостей дошкільнят, єдності вимог педагогів та батьків, забезпечення з боку дорослих умов для повноцінного розвитку і виховання дитини. В спеціально організованих педагогічних умовах реалізуються потенційні можливості кожної дитини, розвивається її інтелект і мовлення, формуються такі цінності як совість, бажання берегти і творити красу, моральні якості, зберігається її природність, психічне і фізичне здоров'я.

Для створення умов активного навчання, розвитку і виховання за програмою “Соняшник” необхідно забезпечити кожній дитині статус суб'єкта рівноправної взаємодії з іншими дітьми та вихователем у процесі різних видів діяльності, враховувати її індивідуальні сприймальні можливості і відповідно диференціювати завдання, оцінювати здобутки дітей на шляху пізнання відповідно до їхньої власної прогресії (сьогодні у тебе значно кращий малюнок, як вчора). Найбільш вдалою є особистісно зорієнтована модель у взаєминах “педагог–дитина”.

Така модель передбачає розв'язання проблемно-пошукових завдань, які переважно розвивають інтелектуальні здібності дітей з одного боку, і з другого – вправляють у дотриманні ціннісно-орієнтованих та морально-етичних норм поведінки у соціумі. Вона відповідає тенденціям розвитку і удосконалення освітнього процесу, оскільки:

- ◀ спрямована на особистість дитини;
- ◀ передбачає варіативність і гнучкість будь-якої форми взаємодії з дитиною і спрямована на кінцевий результат;
- ◀ включає системний підхід до побудови процесу, розвитку, виховання і навчання;
- ◀ забезпечує більш повне засвоєння пропонованого вихователем матеріалу внаслідок напруженої, посильної, досконало організованої, пізнавальної діяльності дітей;
- ◀ зосереджує постійну увагу педагога на формуванні у дітей навчальних умінь, раціонально використовуючи різні форми організації дітей (колективну, групову та індивідуальну).

Важливе значення має педагогічне спілкування з дитиною. Як зазначають науковці, – авторитарно-маніпулятивне педагогічне спілкування може викликати у неї емоційну напруженість, страх, невпевненість, призвести до порушень мовлення, послаблення уваги, пам'яті, працездатності, спровокувати порушення соціальної поведінки. Гуманне пе-

дагогічне спілкування з дітьми має викликати в них довіру, радість від взаємодії, стимулювати прояви позитивних емоцій і станів, містити в собі належні зразки соціальної поведінки, які дитина може запозичити, відтворити і перенести у власні контакти з однолітками.

Оптимальними умовами для реалізації програмових завдань та досягнення вагомих результатів є наступні: організація довкілля дитини (тобто різних середовищ із розвивальним освітнім змістовим наповненням), створення позитивного мікроклімату в дошкільному закладі і вдома, позитивної емоційно-естетичної атмосфери, коли все, що пропонується педагогом для пізнання, торкається душі, серця і розуму дитини, створює основу для її поступу на шляху здобуття знань.

Т. Піроженко наголошувала: “Для того, щоб підняти у дошкільника впевненість у своїх силах, віру в те, що він зможе виконати будь-яке завдання правильно і самостійно, треба так організувати його діяльність, щоб у ній дитина набувала досвіду успішного подолання перешкод власними силами”¹.

Тому рекомендуємо для педагогів та батьків створення ситуації успіху, яка передбачає толерантну доброзичливу підтримку дитини з боку дорослого, доступну зрозумілу для малюка діяльність, навчання радістю, досягну мету. “Не допускати, щоб день був без успіху”, – таку вимогу ставив Василь Сухомлинський до своїх педагогів².

Ситуація успіху є штучно створеною, бо вихователь на деякий час посилює оцінний акцент на позитивних якостях, досягненнях дитини, при цьому зовсім не зважає на явні недоліки. Педагог усвідомлює і розуміє тимчасовість такої ситуації. Адже, головне, щоб дитина повірила у свої сили, навчилася долати труднощі і прагнула до успішного виконання поставленого перед нею завдання. Пізніше їй тактовно вказуватимуть на недоліки, допомагатимуть їх виправити, а потім заохочуватимуть до самостійного усунення. Орієнтовні висловлювання педагога при ситуації успіху:

- ◀ Це дуже важливо, у тебе неодмінно вийде...
- ◀ Саме ти і зміг би зробити цю справу...
- ◀ Якщо не вийде, нічого страшного...
- ◀ Я впевнена, що ти пам'ятаєш про...
- ◀ Починай уже. Ти це добре зробиш...

¹ Піроженко Т. О. Соціально значущі цінності в життєдіяльності майбутнього школяра: методичні рекомендації / Т. О. Піроженко, Л. І. Соловйова, О. Ю. Хартман; за ред. Т. О. Піроженко. – К.: Видавничий Дім: Слово, 2017. – 32 с.

² Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5-ти т. / В. Сухомлинський – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 4. – С. 28.

Окрім того, запорукою успішної реалізації завдань програми є наступне:

- ♦ Створення педагогічно доцільного пізнавально-розвивального і виховного середовищ, забезпечення життєтворчого простору дитини, в якому вона може повноцінно розвиватися, задовольняти свої потреби у пізнанні.
- ♦ Вибір сукупності методів і прийомів відповідно до рівнів розвитку вихованців, дозування навантаження, постійне нарощування складності роботи.
- ♦ Добір доцільних форм організації дітей.

Про методи, прийоми та форми організації дітей мова ітиме далі. Сконцентруємо увагу на **життєтворчому просторі дитини**.

Нааявність інтегрувального чинника у освітньому процесі не викликає жодних сумнівів. На його важливість указував ще Г. Сковорода: “Пізнай природу, пізнай свій народ, пізнай себе”. Пізнання дітьми природи свого краю, свого народу, звичаїв, традицій, себе та інших, розвиток мислення, мовлення відбувається природно і відповідно до вікових сприймальних можливостей у їхньому життєвому просторі. Тому надзвичайно важливе значення має правильно сформований життєвий простір дитини. Що розуміємо під поняттям “життєвий простір дитини”? Які його складники?

1. Простір пошуково-дослідницької діяльності (забезпечення можливості дитини самостійно або під керівництвом дорослого задовольняти потребу в пізнанні довколишнього за допомогою різних аналізаторів, удосконалюючи сенсорний досвід через експериментування і дослідження).

2. Простір навчально-пізнавальної діяльності (забезпечення демонстраційного, роздавального та інших допоміжних матеріалів для успішного засвоєння програмових навчальних завдань).

3. Простір творчої діяльності (забезпечення умов для різних видів мистецької діяльності).

4. Простір трудової діяльності (осередки, де дитина може займатися трудовими справами, наприклад, “книжчина лікарня”).

5. Простір соціальний (достатнє коло контактів з довколишніми).

6. Простір ігрової діяльності (матеріальне та методичне забезпечення для різних видів ігор).

7. Простір, що складається із сукупності матеріальних та особистісних елементів, з якими безпосередньо взаємодіє дитина і які розглядаються з погляду їх впливу на формування особистості. Дитину виховує все: спостереження за взаєминами людей та однолітків, естетично оформлені навчальні матеріали, естетика приміщення, ігрового та спортивного обладнання тощо).

Під час створення життєтворчого простору дитини радимо скористатися поданими нижче рекомендаціями щодо приміщення, групових кімнат та території дошкільного освітнього закладу.

1. Фасад – казковий, сонячний, як соняшник.
2. Ділянка – у вигляді сонця: в центрі – квіти, на кожному промені – види городніх рослин.
3. Сад мрії – з казковими персонажами на майданчику.
4. Зимовий сад – у приміщенні.
5. Групові кімнати: ігрові зі значною кількістю пізнавально-розвивальних ігор різних видів.
6. Кімната думки (розвивально-пізнавальні ігри тощо).
7. Кімната казки (з обладнанням для драматизацій та різних форм роботи з казкою).
8. Кімната добрих справ (усе для праці, щоб діти могли випікати тістечка, робити салати тощо).
9. Кімната “Барвінкова світлиця” (кімната народознавства і духовності).
10. Спортивна і музична зали з відповідним обладнанням.
11. Кімната для занять з хореографії.
12. Кабінет логопеда.
13. Кабінет психолога.
14. Кабінет іноземної мови.
15. Методичний кабінет.
16. Кабінет лікаря і медсестри з відповідним обладнанням (фітобар, інгаляції, кисневі пінки тощо).
17. Басейн, тренажерна зала.
18. Ігрова. Ігрову кімнату доцільно пофарбувати одним тоном. У кімнаті для повноцінного розвитку дитини варто обладнати такі осередки:
 - ◀ осередок думки;
 - ◀ осередок казки;
 - ◀ осередок здоров'я;
 - ◀ осередок праці;
 - ◀ осередок природи;
 - ◀ осередок забав;
 - ◀ осередок творчості;
 - ◀ куточок настрою та усамітнення (набір матеріалів, ігор для забезпечення позитивних емоцій).
19. Спальня.

Під час проектування приміщення дошкільного освітнього закладу треба дотримуватися санітарних норм (Коцур Н. Гігієнічні вимоги до

проектування дошкільних навчальних закладів. – Кн.: Основи педіатрії і гігієни дітей раннього та дошкільного віку: навч. посіб. – Чернівці: Книги – XXI, 2004. – 576 с. – С. 463–508).

Обираючи кольори приміщення дошкільного освітнього закладу, доцільно скористатися кольоровим тестом Люшера¹.

3. ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМОВИХ ЗАВДАНЬ

Ефективними засобами для реалізації мети і завдань програми вибрано гру, казку, художню літературу, фольклор, народознавчі матеріали, працю (працю рук, душі і тіла), міні-дослідження.

Гра

У народній педагогіці важлива роль відводиться іграм дітей. Саме розумно організована гра є тим дійовим методом формування таких рис особистості, як дисциплінованість, кмітливість, винахідливість, спритність, рішучість, наполегливість, організованість, стриманість тощо. Крім того, гра вчить напружувати зусилля, керувати собою, бути точним, дотримуватися правил поведінки, діяти в колективі.

Багато видатних педагогів минулого і сучасного акцентували увагу на ролі гри для розвитку та виховання дитини дошкільного віку. Академік М. Стельмахович писав: “Гра та розвага – надзвичайно важливі для психічного і фізичного розвитку... При розумній організації ігрової діяльності стає школою життя, школою праці й спілкування дітей в гурті ровесників. Гра сприяє зміцненню почуттів товариськості, партнерства, розвиткові кмітливості, винахідливості, ініціативи...”²

Застосування ігор у освітньому процесі сприяє підвищенню рівня пізнавальної активності, самостійності дітей, розширює їхні інтереси, формує певні навички, зокрема соціальної та моральної поведінки. Ігри розвивають у дітей зорові, слухові, смакові, нюхові, дотикові відчуття, кмітливість, мовлення. В іграх формуються потреби дитини впливати на оточення, її інтелектуальні, моральні та вольові якості.

Під час гри розвиваються та вдосконалюються такі найважливіші мисленнєві операції: аналіз, синтез, порівняння, класифікація, узагаль-

¹ Драгунский В. В. Цветовой личностный тест: практ. пособие. – Минск, 1999. – 448 с. (Серия “Библиотека практической психологии”).

² Стельмахович М. Вибрані твори у двох томах. – Т. 1: Українське національне виховання / упоряд.: Л. Калуська, В. Ковтун, М. Ходак / за заг. ред. Л. Калуської. – Івано-Франківськ–Коломия: Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 2011. – 520 с. – С. 375.

нення. Гра підсилює емоційну активність, знімає мисленнєве і фізичне напруження. А емоції під час гри зосереджують увагу, поглиблюють мислення, загострюють пам'ять.

Велике значення в іграх має дух змагання, коли діти намагаються якомога краще проявити себе у спритності, кмітливості тощо, привчаються діяти в команді (до прикладу, в іграх-естафетах), співпереживати разом з усіма за успіх. Інтерес, який проявляють діти під час гри, сприяють виробленню волі, дисциплінованості, витримки, дають радість творчості.

Зважаючи на особливості дошкільного дитинства, де провідним видом діяльності є гра, та з метою реалізації завдань програми рекомендується використання різних видів ігор в різних видах діяльності. Саме гра у поєднанні з іншими засобами (казкою, працею, тощо) дасть можливість засвоювати визначений для певного віку обсяг пізнавальних, розвивальних, виховних і навчальних завдань відповідно до розділів програми легко і невимушено.

Казка

Великого значення надавала казці С. Русова. У статті “В оборону казки” вона пише: “Казка й дитина щось таке споріднене, вони так одне з другим зрослися, що як би педагоги не намагалися вигонити казку з дитячої хати, вона таки там пануватиме, бо вона природно відповідає вимогам дитячого розуму, а ті людські відносини по казках такі прості й зрозумілі, що дитина може щиро співчувати лихові й неволі, радіти перемозі й щастю казкових героїв. Й це викликає перше почуття симпатії – початок альтруїзму, перше свідоме вражіння правди і неправди, тої великої примітивної правди, яка залягає в глибокому лоні народної душі й виливається так просто в народних казках. Тут уперше прокидається дитяча увага до людей, співчуття до їх долі, зростає глибока сердечна любов до усього, до краси й добра”. “Шкода тієї дитини, яка змалечку не знала казки”, – зауважує науковець¹.

Усе світле, гарне, мудре й чесне оселяється у дитячій душі значною мірою завдяки чарівному світові казки, яка в педагогічній спадщині В. Сухомлинського дістала надзвичайно високу оцінку і знайшла особливо широке застосування. “Казка є тим різцем..., який відточує найтонші риси індивідуального мислення кожної дитини і водночас розкриває дитячі серця назустріч одне одному, творить тонкі інтелектуальні взаємини дитячого колективу”², – писав він. Як і Софія Русова ставала в оборону казки, так великий педагог-гуманіст звертався до вихователя такими

¹ Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К.: Освіта, 1996. – 304 с. – С. 203.

² Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5 т. / В. Сухомлинський – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 1. – С. 507.

словами: “Казка відображає світ таким, яким він є в дійсності, але білій ліллі здається, що в дзеркалі вона далеко краща, ніж насправді. Дорогий друже, вихователю. Не позбавляйте дитину щастя бачити світ у чарівному дзеркалі казки. Дорогий друже, молодий вихователю, якщо ви хочете, щоб вихованець став розумним, допитливим, кмітливим, якщо у вас є мета утвердити в його Душі чутливість до найтонших відтінків думки й почуття інших людей, – виховуйте, пробуджуйте, одухотворяйте, надихайте його розум красою слова, думки, а краса рідного слова, його чарівна сила розкриваються передусім у казці. Казка – це колиска думки...”

Відповідно до державних стандартів дитина дошкільного віку повинна засвоїти великий обсяг знань. І у цьому дієвим, ефективним засобом може виступати казка. Саме у її різноманітних сюжетах розкриваються такі категорії, як добро і справедливість, любов, милосердя, працьовитість, чесність та інші позитивні якості. Крім того, казка збагачує уяву, розвиває фантазію, мовлення. Василь Сухомлинський наголошував, що “казка, фантазія – це ключик, за допомогою якого можна відкрити... джерела думки і слова... Без казки, без гри уявлення дитина не може жити... Казка – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки й мови...”¹

За словами видатного педагога Григорія Ващенка, казка є “...передусім могутній засіб естетичного виховання дитини”. Не менше значення, – стверджував учений, – має вона і як засіб національного виховання. “У казці відбивається світогляд народу, його мудрість і мораль, його минуле, відбивається природа, серед якої він живе, і ставлення до неї, інакше кажучи, – відбивається душа народу. Тому через казку дитина зв’язується з народом, з його давнім минулим, через неї вона засвоює народну мудрість і народну мову зі всіма її багатствами”². Казка активізує дитячу фантазію, спонукаючи до творчості. Казки – це, по суті, перші художні твори, з якими ознайомлюється дитина. Однак при доборі текстів потрібно дотримуватися принципів доступності та відповідності віковим сприймальним можливостям дитини певного віку. На цьому свого часу наголошувала С. Русова. “Серед моря казок треба для дитини одвіяти половину від чистого пожиточного зерна. Перш за все й серед народних казок треба одкинути те, що своїм вже нездоровим подихом може налякати дитину, пошкодити її чулу вразливість”, – писала вона³. Ці слова надзвичайно актуальні. Серед сучасної дитячої літератури трапляються

¹ Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5 т. / В. Сухомлинський – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 1. – С. 507–521.

² Ващенко Г. Загальні методи навчання: підруч. для педагогів / Г. Ващенко. – К.: Українська Видавнича Спілка, 1997. – 441 с. – С. 204–211.

³ Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К.: Освіта, 1996. – 304 с. – С. 205.

такі, що аж ніяк не сприяють розвиткові позитивних емоцій, вихованню добрих почуттів, моральних якостей. З огляду на це, дієвим засобом у реалізації мети і завдань усіх розділів програми “Соняшник” рекомендуємо використовувати високогуманні, високоморальні, доступні і зрозумілі дітям казки В. Сухомлинського, яких налічується близько півтори тисячі.

Художня література і народна творчість

Ученими доведено, що мова і мислення нероздільні: мовлення свідчить про розум людини і навпаки. Як зауважує М. Стельмахович, “по-справжньому піклуються про розумове виховання своїх дітей ті батьки, які з ними багато говорять, чітко й у доступній формі відповідають на численні запитання малят, читають”. Крім живого, безпосереднього ситуативного спілкування з дітьми, у практиці розумового виховання вагомим є використання фольклору. Скарбниця народної мудрості надзвичайно багата. Є в ній казка і легенда, пісня і дума, загадка, прислів'я та приказка, весела забавлянка і ніжна колискова, цікава гра, мирилочка-дружилочка тощо.

У колискових піснях – уся материнська любов, добро, краса, справедливість, які кожна мати, кожен народ прагне виплекати у юних душах. В іграх-забавлянках та потішках перед дитиною розкривається довколишній світ. Вони викликають веселий настрій, радість, тішать маля. Бабусині казки, легенди, перекази вчать розрізняти добро і зло, формують мораль майбутньої людини. Із пісень та дум дізнаємося про минуле нашого народу. А загадки, прислів'я та приказки, анекдоти та бувальщини збагачують мову влучними висловами.

Народне художнє слово здавна використовували як один із засобів не лише виховання, а й розвитку мовлення дитини. Всі види і жанри народної творчості здебільшого доступні, зрозумілі дітям за змістом і формою, наділені ігровими моментами і легко сприймаються ними, а тому практично можуть використовуватися в усіх режимних моментах упродовж усього часу перебування дитини в дошкільному освітньому закладі.

Ні для кого не є секретом: що більше дитина знає різножанрових фольклорних та художніх текстів, то ліпше у неї розвинене мовлення. Прислів'я, приказки, ніжні колискові, забавлянки, загадки, лічилки, мирилки та ін. збагачують словник новими поняттями народознавчого характеру, виховують інтерес і любов до рідного слова.

Дітям дошкільного віку доцільно давати для вивчення різножанрові невеликі за обсягом фольклорні тексти, пропонувати промовляти їх, змінюючи силу голосу (пошепки, тихо, голосно), темп мовлення (швидко, посередньо, повільно). Такі вправи дають змогу виробляти в дітей умін-

ня володіти голосом, регулювати його силу і темп, вправляти артикуляційний апарат, удосконалювати вимову звуків. Усе це сприяє виробленню гарної дикції та інтонаційної виразності мовлення.

У роботі з дітьми молодшого дошкільного віку недоцільно використовувати скоромовки, оскільки у малюків ще не завершився процес правильної вимови звуків. Формуванню інтонаційної виразності мовлення та її емоційності сприяють заклички та примовки, які можна використовувати в різні пори року і в різні моменти: на занятті, коли йдеться, наприклад, про весну і весняні явища (“Вилети, гулю, горою...”)

На прогулянці під час спостережень за комахами доцільне використання примовок, що стосуються комах (“Комашки, комашки...”).

Розумовий розвиток і збагачення словника дітей відбувається завдяки вивченню загадок, у яких сам предмет не називається, а його треба відгадати за певними точними ознаками та характерними діями. Загадки загострюють увагу, спостережливість, мають пізнавальне значення. Разом з тим вони розкривають образність рідної мови і збагачують словник новими поняттями.

Значний вплив на формування лексики дітей мають прислів'я, приказки, образні народні порівняння.

Що більше їх знає вихователь, то більше передасть дітям, то багатшим буде мовлення дітей. Під час вивчення з дітьми прислів'їв та приказок варто пам'ятати, що вони різняться за тематикою. Тому доцільно вивчити з дітьми по кілька прислів'їв, приказок та образних порівнянь (наприклад, про працю, чесність, правдивість, хвалькуватість тощо), добиватися, щоб діти не лише знали, а й уміли застосовувати на практиці здобуті знання¹.

Художній твір “здатен розвивати, виховувати й навчати, об'єднувати дітей і дорослих. Викликати сильні позитивні емоції і спонукати до дії”².

Неоціненна роль книг у житті дитини. Вони збагачують духовний світ малят, сприяють всебічному розвитку особистості. Спільні переживання під час читання одного й того самого твору об'єднують дітей, вчать висловлювати власні думки, міркування, враження, спонукають глибоко відчувати, мислити і говорити, розвивають пам'ять та уяву, допомагають виробити правильне ставлення до явищ довколишньої дійсності. Не вмі-

¹ Орієнтовний зміст роботи щодо використання фольклору представлено у виданні: Калуська Л. Дивокрай. Вибрані дидактико-методичні матеріали у 2-х книгах для працівників дошкільних навчальних закладів. Книга 1. – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 320 с. – С. 107–198.

² Мовленнєво-художньо-естетичний розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності: метод. посібник для вихователів / упоряд. Т. В. Наумчук. – К.: Грамота, 2016. – 128 с.

ючи читати, дитина живе у тому незвичному світі, який відкриває перед нею письменник.

На інтерес дитини до книжки впливають кілька чинників. По-перше, соціальне середовище, у якому вона зростає (сім'я, дитячий садок, засоби масової інформації тощо), по-друге, підвищена допитливість та пізнавальна активність. За дослідженнями соціологів, інтерес до книжки з'являється доволі рано, на шляху від простої цікавості – до здивування, від здивування – до допитливості, від допитливості – до знань. Зважаючи на важливу роль книги у житті дитини і для забезпечення виконання програмових завдань, перед дошкільним навчальним закладом і сім'єю поставлені такі завдання:

- ◀ викликати радісні емоції під час спілкування з книгою, впевнено доводити значення книги у житті людини, формувати в дітей оцінне ставлення до книг;
- ◀ використовувати ігри та ігрові ситуації для формування інтересу до книги, бережного ставлення до неї на підставі формування уявлень про її роль у житті людини;
- ◀ виховувати гарний читацький смак на кращих зразках фольклорних та авторських творів;
- ◀ ретельно здійснювати відбір високохудожніх творів для дітей, дотримуючись принципів доступності, цікавості, відповідності віковим можливостям дитини;
- ◀ формувати навички правильної поведінки із книгами.

Щоб не відбити у дітей інтересу до книг, дорослим – педагогам і батькам – необхідно докласти чимало зусиль. Насамперед потрібно майстерно прочитати текст, повести бесіду за змістом, використовуючи ілюстрації.

Якщо дитина змалечку зацікавиться книгами, то вже у дорослому віці це може перерости у постійну потребу читання. Адже, як зазначав В. Сухомлинський: “Читання – самостійне плавання в морі знань, і наше завдання полягає в тому, щоб кожен вихованець зазнав щастя цього плавання, відчув себе смилвцем, який став віч-на-віч із безмежним морем людської мудрості”¹.

¹ Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5-ти т. / В. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 5. – 639 с. – С. 431.

Праця

*Праця – природний стан людини.
Не можна жити не працюючи.*

М. Стельмахович

З давніх-давен в Україні панував культ праці. Він сприяв тому, що діти просто не могли не працювати: змалечку привчалися обслуговувати себе, прибирати в домівці, готувати їжу, шити, прясти, господарювати на подвір'ї, в полі, доглядати за молодшими братиками та сестричками. У процесі виконання трудових завдань та завдяки спостереженням за укладом життя родини, сільської чи міської громади дитина виробляла навички спілкування, засвоювала моральні норми поведінки, людського співжиття, входила в атмосферу родинних та суспільних взаємин. Тобто опосередковано через працю відбувався процес ранньої соціалізації, етнізації та адаптації дитини до суспільних умов, виховання тіла, душі і серця, пізнання довколишнього середовища та розвиток мислення і мовлення, збагачення скарбами народної мудрості про працю, працюючих.

У дослідженнях М. Стельмаховича є чітке визначення мети, завдань і найголовніших принципів народної педагогіки, у якій праця розглядається як могутній виховний засіб і мірило людської порядності. Саме у ній розвиваються здібності людини, формується її світогляд і моральне обличчя.

К. Ушинський висловив думку про те, що "...тіло, розум і серце людини вимагають праці..., а виховання повинно безупинно турбуватися, щоб, з одного боку, відкрити вихованцеві можливість знайти собі корисну працю у світі, а з другого – викликати у нього невтомне бажання праці"¹.

Дуже співзвучні з цим узагальнені М. Стельмаховичем ідеї народної педагогіки щодо трудового виховання дитини, адже вони, "...відображають жагуче прагнення батьків до забезпечення якомога вищого рівня трудової підготовки дітей, пробудження в молоді, (як психологічно, так і морально) потягу до праці, настільки сильного, щоб вихованець соромився власного байдикування, презирливо ставився до ледарів та нероб..."²

¹ Ушинский К. Труд в его психическом и воспитательном значении / К. Ушинский // Семья и школа. – 1974. – № 1. – С. 23.

² Стельмахович М. Вибрані педагогічні твори: у двох томах. – Українська етнопедагогіка / упоряд.: Л. Калуська, В. Ковтун, М. Ходак / за заг. ред. Л. Калуської. – Івано-Франківськ. – Коломия: Вік, 2012. – 464 с. – С. 253.

Проблема виховання працьовитості останнім часом надзвичайно актуальна. Дорослі, виконуючи роботу за дітей, забувають просту істину: дитина народжується з вродженими задатками до дії, на світ приходить новий трудівник чи трудівниця. Відбиваючи охоту в дітей змалечку (мовляв, малий ще: виростеш, то й напрацюєшся), батьки неусвідомлено виховують ледаря, людину, яка не хоче працювати і не поціновує працю інших; не працюючи, хоче споживати чужі плоди.

Вибираючи працю як один із важливих засобів реалізації завдань програми, передбачали виховання тіла (посильні фізичні навантаження зміцнюють м'язи та інші органи), душі і серця (працьовитість, пошана до праці та до людей праці, бережне, економне ставлення до продуктів людської діяльності), розуму (пізнавальний: сенсорні характеристики предметів, професії, види та знаряддя праці тощо; дослідницький: дослідження властивостей та конструкторських можливостей різних матеріалів; мислення: аналіз, синтез, порівняння, наприклад, знарядь праці: лопатка маленька і велика лопата), мовлення, естетичного сприймання довколишнього, відчуття краси праці, розвиток творчих здібностей і задатків.

Міні-дослідження

Одним із прийомів активізації інтересу до довколишнього середовища є практичне експериментування. По-перше, воно проходить як діяльність, що має мету, завдання, засоби, способи здійснення. По-друге, дитина накопичує досвід та починає прогнозувати результат власних дій. По-третє, вона переносить досвід дій щодо виявлення прихованих властивостей предметів у нову ситуацію. Експериментування з новим матеріалом із метою відкриття нового – ще одна важлива характеристика мислення дітей дошкільного віку.

Будь-який об'єкт чи суб'єкт, що потрапляє у поле зору дитини, мимовільно стає предметом дослідження чи то зорово, чи тактильно, нюхом, слухом та ін.

Не можна розвивати тіло, душу, серце, розум і творчість, не спонукаючи та не заохочуючи дошкільників до міні-досліджень. Тому бажано, щоб у кожен вид взаємодії з дітьми, починаючи з наймолодших і закінчуючи старшими, включати міні-дослідження. Важливо навчати дітей на їх підставі робити певні висновки, чітко висловлюючи свою думку й аргументуючи її.

4. МЕТОДИ І ПРИЙОМИ РОБОТИ З ДІТЬМИ ЗА ПРОГРАМОЮ

У науково-педагогічній літературі пропонуються різні кваліфікації методів та прийомів роботи з дітьми. Ми взяли за основу класифікацію, пропоновану Т. І. Поніманською, яка виділяє¹:

За джерелами знань розрізняють методи:

Наочні: спостереження і демонстрація.

Словесні: розповідь, слухання дітьми творів художньої літератури, бесіда.

Практичні: вправи, ігри, прості досліди, моделювання.

За типом пізнавальної діяльності виокремлюють такі методи навчання:

Пояснювально-ілюстративний (інформаційно-рецептивний). Він сприяє засвоєнню і відтворенню значного обсягу знань.

Репродуктивний (відтворюючий). Заснований на відтворенні знань, повторенні способів діяльності за завданням педагога.

Частково-пошуковий (евристичний). Педагог доручає дітям завдання, які є окремими етапами розв'язання проблеми.

Проблемний. Використовують його для активізації розумової діяльності дітей.

Дослідницький. Він заснований на складанні педагогом і пропонуванні дітям проблемних завдань для пошуку рішення.

Метод розв'язання винахідницьких завдань. Він допомагає активізувати навчальний процес, оскільки стимулює пошук дошкільниками нетрадиційних рішень, уберігає їх під стереотипів мислення, розвиває нетрадиційний погляд на предмети і явища.

Кожен із вище перелічених методів має своє призначення і може використовуватись педагогом залежно від програмового матеріалу і мети, яку він ставить. Оскільки програма "Соняшник" спрямована на розвиток, виховання і навчання дітей дошкільного віку, весь освітній процес має носити пізнавально-розвивальний характер. А це можливе тільки тоді, коли методи діяльності педагога найбільш повно відповідатимуть особливостям пізнавальної діяльності дітей відповідного віку. Не заперечуючи і не відкидаючи наочні, словесні і практичні методи, більший акцент варто зробити на методах, які класифіковані **за типом пізнавальної діяльності**, зокрема таких: частково-пошуковий (евристичний), проблемний, дослідницький, метод розв'язання винахідницьких завдань.

¹ Визначення і класифікація методів навчання подана за: Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник для вищих навчальних закладів. – К.: Академвидав, 2004. – 456 с. (Альма-матер). – С. 380-388.

Традиційні (словесні, репродуктивні) методи взаємодії з дитиною не завжди дають бажаний результат, бо здебільшого спрямовані на запам'ятовування тих знань і вмінь, носієм яких виступає педагог. Спостерігається репродуктивна діяльність дітей, яка повинна мати місце, однак не може бути домінуючою, бо при такій ситуації діти виступають як об'єкти педагогічного впливу. Це перекреслює особистісно зорієнтовану модель взаємодії з дитиною та її рівень засвоєння програмових завдань є доволі низьким.

Специфіка дошкільного віку полягає у тому, що у дитини недостатньо розвинута пам'ять, нестійка увага. Тому пасивний спосіб сприйняття програмового матеріалу є мало ефективним. Оскільки інколи буває і так: педагогу теж хочеться бути активним, у нього не вистачає терпіння, він, не вислухавши дитину, розповідає за неї сам або не дає подумати і підказує хід відповіді, нагадує забуте, хоча у групі є діти, які можуть це зробити самі. Це методичний прорахунок, бо вихователь не дає можливості тим, хто забув, тренувати пам'ять, а тим, хто пам'ятає, застосувати набуті знання.

Німецький педагог Гербарт писав, що поганий учитель подає істину, а хороший вчить її шукати. Співзвучна цій думці позиція В. Сухомлинського¹. У своїй праці "Сто порад учителю", говорячи про здобування знань, великий педагог наголошував, що "учитель повинен пам'ятати, що знання не повинні вкладатися в голову учня, як начинка у пиріг, вони повинні торкатися найчутливіших куточків серця, щоб слово педагога заохочувало учня до діяльності".

С. Русова наголошувала, на тому, що "треба давати змогу дітям самим знайти відповідь на різні питання, які перед їх розумом постануть, даючи, звичайно, деяку допомогу в справі правдивого розв'язування, але ніколи не забуваючи, що розум дитини – то багаття, до якого ми маємо лише підкладати дрова, а горітиме воно вже власним вогнем... Найкращий метод буде завше той, який обов'язково викликає інтерес дитини і найпевніше задовольняє її цікавість"².

Одним із шляхів реалізації програмових завдань, на наш погляд, є такий, коли у процесі педагогічної взаємодії підбираються доцільні методи і прийоми, спрямовані на активне сприймання навчального завдання і реалізацію дидактичної мети. При цьому нова інформація неодмінно інтегрується з попередніми знаннями і досвідом дитини. Великий педагог-гуманіст Василь Сухомлинський вимагав, "щоб дитині хотілося сьогодні бути духовно багатшою, розумнішою, ніж учора, щоб вона відчувала, пе-

¹ Сухомлинський В. Сто порад учителю. – К.: Рад. школа, 1988. – 304 с. – С. 45–51.

² Русова С. Вибрані педагогічні твори. – К.: Освіта, 1996. – 304 с. – С. 41.

реживала своє інтелектуальне і духовне зростання... “Де немає радісного захоплення навчальною працею, бентежного подиву перед істиною, що відкривається завдяки напруженню внутрішніх сил дитячої душі..., не може бути й мови про любов до науки, до знань”¹.

Наприклад, перед читанням казки В. Сухомлинського “Хлопчик хотів приголубити сніжинку” узагальнюються знання дітей про зиму, зимові явища, пропонується дослід на визначення якостей снігу. В бесіді за змістом казки закріплюються знання, даються завдання на логічне мислення, спрямовані на розвиток мислительних операцій та моральних якостей. При цьому дидактична мета і завдання реалізуються у вигляді інтегративних знань на основі міжпредметних зв'язків. Діти розширюють знання про природні зимові явища, малюють (вирізають, аплікують) сніжинку, закріплюючи водночас математичні поняття та навички орієнтування у просторі, складають творчі розповіді як продовження казки В. Сухомлинського.

Власне, проблема активізації навчально-пізнавальної діяльності полягає не в тому, щоб ще глибше занурити дітей у той чи інший конкретний програмовий матеріал. Суть у тому, щоб у межах однієї теми виявити та встановити зв'язки між різними предметами і явищами, об'єднати навчальний матеріал і навчальні предмети, підпорядковуючи все це єдиній універсальній логіці. Так, при ознайомленні з довколишнім світом дітей дошкільного віку предмет чи явище, що розглядаються, мають характеризуватися шляхом пошуково-дослідницької та експериментальної роботи, методом синтезу і аналізу, цілісно, різнобічно. За казками Сухомлинського можна організувати цілу систему “уроків мислення”. Наприклад, перед читанням казки В. Сухомлинського “Який музика цвіркун” дошкільникам пропонуються такі завдання: спостереження за комахами, розглядання ілюстрацій із зображенням комах, опис та порівняння різних видів комах, їх природного середовища. Після спостереження (розглядання ілюстрації) за цвіркуном, обговорюється його життєве довкілля (просяне поле, стебло проса, що виросло високе із зернятка), яке залежить від сонця, води, повітря, ґрунту.

В. Сухомлинський зазначав, що “...потяг до знань, прагнення до пізнання істини, як відомо, має своїм першоджерелом захоплення дитини тим, що відкривається їй у світі, а потім і в ній самій” ...“в ланцюзі явищ одне за одним ідуть відкриття, перед дитиною спалахують ніби вогники думки, вони стимулюють рухливість розумових процесів. Запалюється вогник – і дитині хочеться знати більше, хочеться думкою проникати в нові явища. Це бажання і є поштовхом, який прискорює розумові процеси”².

¹ Сухомлинський В. – Там само.

² Сухомлинський В. Сто порад учителю. – С. 126.

Практика підтвердила мудрі слова вченого. Адже необхідними за-садами, дотримання яких забезпечує реалізацію пізнавальної та розви-вальної функцій освітніх заходів на різних етапах взаємодії педагога з дитиною є:

- ◀ введення дітей у зміст нового навчального матеріалу шляхом від-криття знань, а не їх подачі;
- ◀ створення умов для використання на занятті чи іншому освітньо-му заході інформації, здобутої поза дошкільним закладом;
- ◀ передбачення певних інтелектуальних труднощів при оволодінні навчальним матеріалом;
- ◀ активізація пізнавальної діяльності з використанням проблемно-пошукових методів.

В. О. Сухомлинський наголошував, що “розвитку допитливості, си-стемності, гнучкості, самостійності розуму сприяють такі прийоми впливу на внутрішні психічні процеси, при яких дитина у думці оглядає, досліджує широке коло фактів, явищ...”¹ Спираючись на дослідження психологів та думки видатних педагогів про те, що дитина від народження є маленьким дослідником, найбільш ефективними методами є активні (дослідницький, проблемно-пошуковий тощо). Останнім часом у літературі з’явилося по-няття “*методи інтерактивного навчання*”. Вони ґрунтуються на залу-ченні усіх органів чуття (теорія С. Русової) до пізнання і сприймання до-вколишнього світу та кращому засвоєнні відповідно до віку програмового матеріалу. До методів інтерактивного навчання, які доцільно використо-вувати у роботі з дітьми дошкільного віку, можна віднести наступні:

Метод багатоканальної діяльності. Відомо, що діти добре засвою-ють ті знання, які торкаються їхніх почуттів. Тому головне – викликати у них інтерес до проблеми і обов’язково задіяти різні аналізатори. При цьо-му дуже важливо викликати у дітей позитивну емоційно – ціннісну моти-вацію на виконання будь-якого виду завдання (див. структурно-логічну модель засвоєння дітьми знань: аксіологічний компонент, С. 148-149).

Метод активного моделювання – це практична модель навчання за допомогою гри, казки, театральної діяльності (наприклад, формуван-ня толерантності та поступливості: інсценування казок М. Коцюбинсько-го “Про двох цапків” та “Дві кізоньки”).

Метод розв’язання проблем. Обирається проблема, яка не має од-нозначного рішення – наприклад, ситуація з життя, епізоди казки (як злого вовка перетворити у доброго?)

Метод мікрофона або мобільного телефона. Це різновид групо-

¹ Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5-ти т. Т. 4 / В. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 4. – С. 251.

вого обговорення, що дає можливість кожному висловити свою думку, говорити по черзі, відповідаючи на запитання.

Метод інтелектуальних хвилинок. Результативність його в тому, щоб зібрати якомога більше ідей щодо проблеми від усіх дітей упродовж обмеженого часу.

Метод чарівних перевтілень допомагає дітям уявити себе в іншому образі. Це розвиває фантазію, уяву, мовлення, мислення, творчість.

У науковій психолого-педагогічній та методичній літературі широко представлено систему методів роботи з казкою. Основні із них такі:

- ❖ Придумування продовження казки-небилиці.
- ❖ Зміна кінцівки казки.
- ❖ Спільне розв'язання проблемних питань за змістом казки.
- ❖ Зміна ситуацій у знайомих казках.
- ❖ Зміна характерів персонажів казки;
- ❖ Складання казки з персонажами з інших казок.
- ❖ Складання казок про фантастичні країни.
- ❖ Придумування казки-небилиці.
- ❖ Складання розповіді, казки за власним сюжетом.
- ❖ Створення казок під час розповідання казки “по колу”.
- ❖ Розповідання від першої особи.

Для реалізації завдань програми “Соняшник” варто скористатися інноваційними технологіями та методиками, описаними в посібнику Березюк В., Рудік О. “Інноваційні технології в ДНЗ”¹ та посібнику Калуська Л. В., Отрощенко М. В. “Інновації в дошкіллі”².

Серед багатьох технологій найефективнішими можуть бути такі: “Театр фізичного виховання” М. Єфіменка, ТРВЗ (автор-розробник Г. Альтшуллер), “Довкілля” (автори-розробники академіки А. М. Богущ, В. Р. Ільченко), раннього навчання М. Зайцева, психолого-педагогічного проектування П-3 (автор-розробник Т. Піроженко) та ін.

За використання активних методів і прийомів взаємодії з дитиною та освітніх технологій в різних видах її діяльності, активізуватиметься мислення, вдосконалюватимуться пізнавально-розвивальні можливості дитини, успішно реалізуватимуться завдання з усіх розділів програми, формуватиметься цілісна система сприйняття довколишнього світу відповідно до її вікових можливостей.

¹ Березюк В. С., Рудік О. А. Інноваційні технології в ДНЗ / Березюк В. С., Рудік О. А. – Х. : Основа, 2017. – 224 с. – С.143-158.

² Калуська Л., Отрощенко М. Інновації в дошкіллі. Програми, технології, проекти, ідеї, досвід: Посібник на допомогу дошкільним працівникам. – Тернопіль : Мандрівець, 2012. – 376 с. – С. 63–153.

5. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ ЗА ПРОГРАМОЮ

Для ефективної реалізації програмових завдань важливе місце належить формам організації співпраці педагога з дитиною.

Загальноприйнятими формами організації життєдіяльності дітей вважають такі: організована пізнавально-навчальна діяльність у повсякденному житті за планом та під керівництвом педагога; організована пізнавально-навчальна діяльність у повсякденному житті за ініціативою та вибором дітей; самостійна діяльність дітей. Усі зазначені вище види залежно від кількості учасників, з якими взаємодіє педагог, можуть бути колективними, груповими, індивідуальними.

Організована пізнавально-навчальна діяльність у повсякденному житті за планом та під керівництвом педагога може мати такі форми:

Спостереження	Екскурсії
Заняття	Праця
Ігри	Гурткова робота

Пізнавальні хвилинки (пізнай себе, своє тіло, власне “Я”, пізнай своє довкілля, пізнай своє середовище тощо).

Щоденна серія 5-хвилинних фронтальних групових або індивідуальних бесід (5 хв – у ранковій годині, 5 хв – на прогулянці, 5 хв – під час обіду, інших видів діяльності) з теми “Прекрасне навколо тебе”.

Що повинні враховувати педагоги при виборі форм організації навчання дітей?

1. Передусім, психологічні та фізичні особливості розвитку і сприймальні можливості дітей певного віку (див. відповідний розділ у програмі “Соняшник”).

2. Планувати робочий день так, щоб у полі зору була кожна дитина.

Укладаючи план роботи на тиждень, визначати конкретні завдання щодо індивідуальної роботи з дітьми. До прикладу, щоб індивідуальна робота була систематичною, пропонуємо: щопонеділка проводити індивідуальну роботу з розвитку мовлення за темою: “Розкажи про проведені вихідні дні”; у вівторок – із теми “Моя улюблена книжка” (діти розповідають про улюблену книжку і виставляють на відповідний стенд), у середу – “Дивинки-цікавинки” (розповіді кожною дитиною про цікаве навколо: чи то про тварин, про події, тощо); четвер – індивідуальна робота з логіко-математичного розвитку; п’ятниця – з напряму художньо-естетичного, наприклад “Краса навколо” (кожна дитина кількома реченнями розповідає про красу предметів, одягу, мистецтва, поведінки, слова тощо). Проводячи за таким орієнтовним алгоритмом індивідуальну роботу, педагог інтенсивно впливатиме не тільки на збагачення знань

(одна дитина збагачується інформацією, яку подала інша), а й розвиток мислення та реалізацію багатьох мовленнєвих завдань.

3. Доцільною є групова організація пізнавально-навчальної діяльності, оскільки менша кількість дітей дає змогу педагогові більше уваги приділити кожній дитині. Така організація з дітьми залежить від умов дошкільного освітнього закладу (до прикладу, одна підгрупа дітей працює з вихователем, інша – з хореографом, учителем іноземної мови тощо).

4. Вважаючи заняття найбільш ваговою формою організації навчально-пізнавальної діяльності, пропонуємо насичувати їх ігровими, проблемно-пошуковими завданнями, міні-дослідженнями, сюрпризними моментами тощо.

Заняття

Заняття – форма дошкільного навчання, за якої вихователь, працюючи з групою дітей у встановлений режимом час, організовує і спрямовує пізнавальну діяльність з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини¹.

Останнім часом можна почути думку, що не варто акцентувати увагу дитини дошкільного віку на такій формі навчально-пізнавальної діяльності як заняття. На нашу думку, така позиція є хибною. Дитина змалечку повинна усвідомити: так як татко чи мама ідуть на роботу, так і дитина іде в дитячий садок, бо там цікаво, є багато друзів і там набираються розуму. Для цього є різносторонні заняття. Така форма, як заняття, дисциплінує дитину, дає змогу розвивати увагу і виробляє навички концентрувати її на якомусь питанні, проблемі тощо. Заняття сприяють виробленню вольових якостей (витримка, посидючість), підвищенню рівня готовності до навчання, формуванню у дитини різноманітних навичок і умінь, що є запорукою успішної підготовки до школи. Організоване навчання створює умови для нормального психічного і фізичного розвитку дошкільнят, і від того, наскільки раціонально та ефективно реалізується цей вид діяльності, залежить рівень розвитку дітей. Заняття помітно впливають на фізіологічні функції організму дитини, тому що потребують від неї певних зусиль, обмеження природної рухової активності, концентрації уваги.

У роботі з дітьми дошкільного віку використовуються різні види і типи занять: комплексні, тематичні, комбіновані, домінантні, сюжетно-динамічні, інтегровані, заняття-проект, міні-заняття (за К. Крутій).

¹ Поніманська Т. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. Поніманська. – К.: Академвидав, 2004. – 456 с. – С. 391.

Традиційно науковці виокремлюють три форми навчання: навчання у процесі повсякденного життя, заняття за вибором дітей та обов'язкові (спеціальні) заняття. В умовах дошкільного освітнього закладу усталеною формою організації навчання є заняття. До них належать:

- ◀ пропедевтичні, або вступні заняття (заняття – “занурення”);
- ◀ заняття з поглиблення знань;
- ◀ заняття із систематизації та узагальнення знань;
- ◀ заняття з контролю за знаннями, вміннями і навичками.

Характер комунікативної взаємодії педагога з дітьми є підставою для поділу занять на чотири типи:

- ◀ фронтальні;
- ◀ групові;
- ◀ індивідуально-групові;
- ◀ індивідуальні.

Залежно від обраного напрямку роботи, діяльності дітей та розділу програми виокремлюють такі види занять (за К. Крутій):

- ◀ комплексні;
- ◀ тематичні;
- ◀ комбіновані;
- ◀ домінантні;
- ◀ сюжетно-динамічні;
- ◀ інтегровані.

Комплексні заняття проводять починаючи з молодшого віку. Заняття складається з декількох взаємопов'язаних між собою частин, що підпорядковуються єдиній меті, доповнюють одна одну і становлять єдине ціле. зазвичай матеріал до комплексного заняття добирають з одного розділу програми. Так, розділ “Розвиток мовлення” має такі складники: звукова культура мовлення, лексика, граматики, зв'язне мовлення. Залежно від мети заняття, можуть бути дібрані такі складники: лексика, звукова культура мовлення, зв'язне мовлення.

Тематичне заняття планують починаючи з молодшого дошкільного віку. Так, якщо ми розглядаємо розділ “Розвиток мовлення”, то впродовж трьох тижнів вирішуємо завдання зі всіх складників: фонетики, лексики, граматики, зв'язного мовлення. Отже, логічно, що на четвертому тижні місяця можна провести тематичне заняття з лексики або граматики, фонетики. Тоді все заняття буде підпорядковане лише одній меті: вихованню звукової культури мовлення або формуванню граматично правильного мовлення тощо.

Комбіноване заняття складається з декількох частин (найчастіше – з двох), майже не пов'язаних між собою. Варто зазначити, що можуть також комбінуватися різні види діяльності дітей. Проте потрібно

пам'ятати, що до кожної частини комбінованого заняття повинні висуватися завдання, які вирішуються впродовж заняття.

Домінантне заняття будується на основі комбінованого, коли вихователь приділяє увагу якомусь питанню, проблемі, розділу, тобто акцентується тільки на одному (будь-якому) виді діяльності з дітьми (цей вид домінує). Інші види діяльності виступають як допоміжні. Домінантні заняття можуть мати тему та сюжет. *Домінанта* – від лат. *dominans* – панівний, тобто головний, панівний принцип, ідея, ознака; найважливіший складник.

Сюжетно-динамічні заняття переважно проводять в ігровій формі, вони характеризуються тим, що виконання дитиною (або дорослим) будь-яких дій підпорядковано визначеному сюжетові – казковому або запозиченому із довкілля.

Інтегровані заняття найбільш поширені у практиці роботи дошкільних закладів освіти. Проте і непорозуміння, і плутанини щодо визначення цього виду заняття – чимало. З'ясуємо, що *інтеграція* – від лат. *integratio* – відновлення; поповнення, цілий. Інтегрованим є таке заняття, яке має за мету синтез змісту (способів пізнання) з декількох тем, розділів програми або видів діяльності навколо однієї теми, тобто правильніше визначити, що це серія (цикл, система) занять, проведення яких зумовлено пошуками шляхів формування у дитини цілісного світогляду, який складно розвивати в умовах предметної системи навчання.

Заняття-проект – педагогічна технологія, що орієнтована не на інтеграцію фактичних знань, а на застосування та набуття нових. Основа проекту – проблемно-пошукова ситуація. Обов'язкові ознаки проекту – наявність мети, обмеженість у часі, неповторність, унікальність, обмеженість ресурсів, дитяча самостійність, співтворчість дітей та дорослих, застосування практичних знань.

Міні-заняття не потребують залучення всієї групи вихованців, вони зорієнтовані на невелику підгрупу дітей, які проявили інтерес до конкретного виду діяльності (індивідуально-груповий спосіб організації). Впродовж дня можна провести кілька таких занять.

Т. Поніманська визначає такі види занять за змістом¹: ознайомлення з довколишнім, розвиток мовленнєвого спілкування, формування елементарних математичних уявлень, образотворча діяльність, фізична культура, музичні.

Враховуючи основні позиції нової редакції Базового компонента дошкільної освіти, освітні лінії та відповідно до програми “Соняшник”, за змістом визначають такі заняття: фізичне виховання, дитина в довкіллі

¹ Поніманська Т. Там само. Дошкільна педагогіка... – С. 390–393.

(предметне, соціальне, етнічне, природне), розвиток мовлення і спілкування (риторика для дітей старшого дошкільного віку), художня література, іноземна мова (на вибір), образотворче мистецтво (аплікація, ліплення, малювання, конструювання), музика та співи (хореографія – на вибір), розвиток елементарних математичних уявлень (логіка за вибором для дітей старшого дошкільного віку), художня праця (народні ремесла – на вибір для дітей старшого дошкільного віку).

***За формою організації:*¹**

- ◀ організоване навчання у повсякденному житті;
- ◀ організовані заняття на вибір дітей (вони самі обирають вид діяльності, матеріал, з яким працюватимуть, способи роботи з ним під керівництвом педагога);
- ◀ обов'язкові заняття за планом педагога, який визначає їх мету, зміст, структуру та ін.

За кількістю дітей, з якими взаємодіє педагог, заняття поділяють на:

- ◆ фронтальні (з усіма дітьми групи);
- ◆ групові (10–12 дошкільнят);
- ◆ індивідуально-групові (4–6 дошкільнят);
- ◆ індивідуальні (1–4 дошкільнят).

Ідеальний варіант, коли педагог працює з підгрупою з 10–12 дітей. Однак можна використовувати і фронтальну форму (залежно від кількості дітей у групі та можливостей дошкільного освітнього закладу), за якою педагог працює з усіма дітьми, даючи диференційовані завдання кожному вихованцеві відповідно до індивідуальних особливостей.

Для успішної реалізації завдань, визначених програмою “Соняшник” педагогові варто поєднувати усі пропонувані форми, роблячи більший акцент на планових заняттях, оскільки організоване навчання у повсякденному житті та організовані заняття за вибором дітей повинні проводитися у різні режимні моменти упродовж усього робочого дня педагога.

За дидактичними цілями виокремлюють такі види занять:

- ◀ заняття із засвоєння нових знань;
- ◀ заняття із закріплення та систематизації досвіду;
- ◀ контрольні заняття;
- ◀ комплексні заняття.

Залежно від дидактичної мети (дати дітям нові знання, закріпити чи систематизувати їх, визначити якість засвоєння одержаної інформації чи одночасне поєднання нових знань з попередніми, повторення, закріплення, систематизація і використання набутих знань, умінь і навичок

¹ Поніманська Т. Там само. – С. 390–393.

тощо) педагог обирає домінуючий вид заняття із перелічених вище.

Усі пропонувані форми навчання є доцільними. Для успішної реалізації завдань, визначених програмою “Соняшник”, педагог може використувати різні типи і види, форми занять, названі вище, більше акцентуючи на планових заняттях, оскільки організоване навчання у повсякденному житті та організовані заняття за вибором дітей повинні проводитися у різні режимні моменти впродовж усього робочого дня педагога.

Поряд з іншими видами занять пропонуємо серію інтегрованих (від лат. *integer* – повний, цілісний¹ – доцільне об’єднання та координація дій різних частин цілісної системи) занять та на основі міжпредметних зв’язків. Елементи інтегрованого навчання знаходимо у працях “Рідне слово” К. Ушинського, який започаткував синтетичний підхід до навчання грамоти на основі інтеграції письма і читання. Всі уроки “Мислення в природі” В. Сухомлинського є не що інше, як серія інтегрованих занять з дітьми шестирічного віку. Особливість їх у тому, що поєднуються блоки знань з різних предметів, підпорядковані одній темі. Інтеграція змісту й організаційних форм допомагає дітям сприймати важливі поняття, явища цілісно і водночас усебічно.

Чому здебільшого пропонуються інтегровані заняття? Бо вони найбільше відповідають структурі та змісту програми і забезпечують комплексну реалізацію завдань фізичного, розумового, інтелектуального, мовленнєво-комунікативного, морально-духовного, соціально-емоційного та творчого розвитку дитини. Означені вище завдання будуть більш повно реалізовані у процесі інтегрованого підходу, коли вихователь на занятті з художньої літератури ознайомить дітей з народною мудрістю про їжу і харчування (апетит з їжею прибуває; поволі, хлопчику: раз хліба, два борщику), прочитає або розповість вірш, казку чи оповідання (Н. Забіла “Про дівчинку, яка нічого не їла”), потім проведе бесіду і дасть змогу дітям поспілкуватися між собою (заняття з мовленнєвого спілкування, вироблення навичок висловлювати власну думку). Дітям пропонується намалювати ілюстрації до прочитаного і скласти розповідь за власними малюнками (малювання + мовленнєве спілкування). Згадати, про які страви згадується у творі Н. Забіли, полічити їх, описати форму овочів і фруктів, які згадувалися у тексті (мовленнєве спілкування + цікава математика + логіко-математичний розвиток); бесіда про користь страв для здоров’я, культурно-гігієнічні навички та культуру поведінки за столом; шанобливе ставлення до людей, які виростили продукти; людей, які приготували страви; правила ввічливості; залучення дітей до господарсько-

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусол. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2002. – 1440 с. – С. 401.

побутової праці (мовленнєве спілкування + рідна природа + праця із самообслуговування + духовно-моральний та фізичний розвиток).

Отже, на прикладі однієї теми з першого розділу “Харчування” ми проілюстрували, як, дотримуючись принципу інтеграції, можна зреалізувати багато завдань з різних напрямів розвитку та виховання дитини.

Оскільки характер проведення занять за програмою ігровий, казковий, проблемно-пошуковий на тлі емоційно позитивної атмосфери, педагогові дуже важливо звернути увагу на **дидактичні особливості проведення занять**, а саме:

- ◀ демонстраційний та роздавальний матеріали готувати заздалегідь;
- ◀ продумувати і добирати навчальний, пізнавально-розвивальний та виховний матеріали до занять відповідно до вікових можливостей дітей;
- ◀ максимально використовувати різні види ігор, ретельно продумуючи їх кількість, доцільність та місце у структурі заняття або іншого виду взаємодії з дитиною;
- ◀ обов’язково проводити динамічні паузи та фізкультурні хвилинки;
- ◀ ставити конкретні запитання до дітей, уникаючи багатослівних конструкцій;
- ◀ не поспішати відповідати за дітей і виконувати за них посильну дану їм роботу;
- ◀ створити позитивний психоемоційний мікроклімат та ціннісну мотивацію на сприймання дітьми знань.

У структурі занять умовно можна виокремити три блоки.

Перший блок – це мотивація на відповідний вид діяльності. По суті, це є пізнавальна мотивація, що відповідає аксіологічному компонентові у структурі засвоєння знань дітьми (див. с. 148–149).

Другий блок – це сприймання та засвоєння дітьми програмового змісту і навчального матеріалу, що співзвучний когнітивному компонентові структурно-логічної моделі.

Третій блок – блок реалізації, який передбачає наявність можливості втілити у реальність свої досягнення на шляху пізнання та одержання відповідних знань, тобто застосування своїх знань, умінь, навиків у практичній діяльності в повсякденному житті. Цей блок співвідноситься із праксеологічним компонентом названої вище моделі. В. Сухомлинський рекомендував будувати заняття на основі “поєднання, об’єднання, злиття практичної роботи, що її виконують діти, з первинним сприйманням знань, з їх поглибленням, розвитком, застосуванням”.

Поради щодо до проведення занять

Доцільно проводити щоденно 2–3 інтегрованих заняття тривалістю до 15–20 хв – у молодшому віці, до 20–25 хв – у середньому, 25–35 хвилин – у старшому дошкільному віці. Між інтегрованими заняттями робиться перерва на 5–10 хв.

Мєблї для занять добираються відповідно до норм росту і розвитку дітей. Приміщення для занять має бути добре провітрене, освітлене, а діти розсаджені відповідно до антропометричних даних так, щоб не заважали одне одному, однак мали можливість бачити обличчя один одного (розсаджування за принципом кола або овалу). Доцільною (особливо для дітей молодшого і середнього дошкільного віку) є форма проведення занять у невимушеній обстановці (наприклад, на килимку, де діти сидять на красивих естетично оформлених подушечках). Для дітей старшого дошкільного віку поряд із такою формою проведення занять, варто використовувати і таку, при якій діти сидять за столами і виконують серйозні завдання. Це більше дисциплінує дітей і формує вольові якості (витримка, дисциплінованість, посидючість, увага), які необхідні для майбутнього школяра.

Необхідно враховувати відповідність об'єму, змісту і методики занять віковим психофізіологічним особливостям і пізнавальним можливостям дітей. Це означає, що навантаження на заняттях повинно бути посильним для дітей, а зміст матеріалу, наочні посібники цікавими і нескладними для сприйняття.

Важливе значення має раціональне розподілення навчального матеріалу упродовж всього навчального року, правильне планування змісту навчальної програми, поєднання “легких” і “важких” видів занять, розумових і рухових навантажень з урахуванням природної зміни рівня працездатності дітей упродовж дня, тижня і року.

Під час занять педагогові доцільно максимально використовувати унаочнення, ігрові активні методи і прийоми включення вихованців в активну розумову діяльність (до прикладу, використання у роботі логічних схем-моделей), передбачити зміну видів дитячої діяльності, урізноманітнювати її, оскільки одноманітність швидко втомлює дитину. Під час занять необхідно проводити фізкультхвилинки, а між заняттями – фізкультпаузи.

Використовуючи різні форми організації взаємодії з дітьми, варто зосередити увагу і на таких навчально-пізнавальних уміньх дитини як:

- ◀ Загострення, фіксація й зосередження уваги на меті, мотивації і результаті (для чого це буде мені потрібне?).
- ◀ Формування у дітей уявлень про особистісні завдання.

- ◀ Розвиток здатності дитини до самооцінки власної діяльності, сприймати власні помилки як зворотну реакцію, спрямовану на їх усунення. уміня сприймати і спокійно реагувати на оцінку однолітків та педагогів.
- ◀ Навчання творчо мислити, заохочення до критичного мислення – концептуального, аналітичного, рефлексивного.
- ◀ Спонування до творчого вирішення проблеми.
- ◀ Використання техніки стійкого запам'ятовування (наприклад, елементів ейдетики) для збереження інформації.
- ◀ Заохочення дітей до практичного використання набутих у дошкільному закладі і вдома знань, умінь та навичок у повсякденному житті.
- ◀ Використання ігор, замальовок, різних видів діяльності з метою закріплення одержаних знань, умінь, навичок, відповідних базових якостей та компетенцій.

6. ДЕЯКІ АКЦЕНТИ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ЗА ПРОГРАМОЮ

1. Розпорядок дня визначається для кожної вікової групи відповідно до санітарно-гігієнічних вимог.

2. Кожна позиція розпорядку дня (крім повідомлення на сон, де можуть звучати позивні коліскової пісні) може супроводжуватися мелодійними музичними заставками за вибором вихователя та музичного керівника.

3. Кожен день тижня може мати свій колір.

4. На кожен день тижня, відповідно до кольору – своя програма інтегрованих занять на розвиток душі, тіла, розуму та організація діяльності в різних осередках.

5. До кожної із форм роботи педагога з дітьми як на заняттях, так і поза ними доцільно використовувати ряд умовних позначень – заставок. Це дасть змогу зекономити час педагога, а дітей налаштувати на конкретний певний вид роботи (наприклад, заняття з художньої літератури – зображення книжки, малювання – пензлик, фізична культура – м'яч та ін.).

Орієнтовні види занять за програмою

Пропонуються такі види занять: фізичне виховання, дитина в довкіллі (предметному, соціальному, етнічному, природному), розвиток мовлення (риторика для дітей старшого дошкільного віку, підготовка руки

дитини до письма), художня література, іноземна мова (за вибором), образотворча діяльність (аплікація, ліплення, малювання, конструювання), музика та співи (хореографія за вибором для дітей старшого дошкільного віку), цікава математика для дітей молодшого та середнього віку, цікава математика і логіка – для дітей старшого, художня праця та праця на основі народних ремесел – для старших дошкільників.

№ з/п	Вік дитини	Орієнтовні види занять
1	Молодший	Фізичне виховання Дитина в довкіллі (предметному, соціальному, етнічному, природному) Розвиток мовлення Художня література Образотворча діяльність (аплікація, ліплення, малювання, конструювання), Музика та співи Цікава математика
2	Середній	Фізичне виховання Дитина в довкіллі (предметному, соціальному, етнічному, природному) Розвиток мовлення Художня література Образотворча діяльність (аплікація, ліплення, малювання, конструювання), Музика та співи Цікава математика
3	Старший	Фізичне виховання Дитина в довкіллі (предметному, соціальному, етнічному, природному) Розвиток мовлення Художня література Грамота Образотворча діяльність (аплікація, ліплення, малювання, конструювання) Музика та співи Хореографія Цікава математика і логіка Художня праця та праця на основі народних ремесел

На тиждень укладається розклад інтегрованих занять. Схема – соняшник. Кожний день має мати 7 (для 6-го року життя – 8) зерняток, стільки, скільки є розділів у програмі з вказівкою домінуючих розділів. Кожне насіння соняшника – 1-2 питання з певного розділу і певної теми.

Кількість тем-зерняток педагог обирає довільно, але не менше 3-4. Це дасть змогу змінювати види діяльності під час заняття, усунути перевтому і нудьгу, сприятиме кращому засвоєнню знань. Такий підхід до оформлення тижневого планування не є обов'язковим. Педагог може придумати і власну модель.

Орієнтовний кількісний розподіл занять

Це орієнтовна модель розподілу тижневих годин, відведених на заняття з дітьми. Педагог вносить корективи у дозування часу та змістові завдання відповідно до конкретної вікової групи дітей.

Види занять	Кількість годин на тиждень
Фізичне виховання	5
Розвиток мовлення	5 год
Художня література	1 + 4
Образотворче мистецтво	4 Ліплення, малювання, аплікація, конструювання
Музика і співи	2
Дитина в довкіллі (соціальне, етнічне, природне, предметне)	5
Цікава математика (для дітей 4-5 року життя);	2 + 3
Цікава математика і логіка (для дітей 6-го року життя)	2 + 3
Художня праця (для дітей середньої і старшої групи)	2

Коментар щодо кількісного розподілу занять

Фізичне виховання. 2 заняття проводяться у залі (одне – з музичним супроводом, одне – без); 3 заняття – весела руханка на прогулянці (одне – пішохідний перехід на екологічній стежині, друге – як сюжетне заняття за мотивами прочитаних казок, третє – ігри, змагання, естафети тощо).

Розвиток мовлення. 5 повноцінних навчальних занять на тиждень (1-ше – домінуюче на збагачення словника та звуковимову; 2-ге – роз-

виток фонематичного слуху, з'явне мовлення та інтонаційна виразність; 3-те – синтаксис, граматична будова мовлення, звуковимова; елементи грамоти у старшій групі; 4-те – опис, словник, звуковимова; 5-те – словник, звуковимова, діалогічне мовлення, підготовка руки дитини до письма). Окрім того, завдання з мовленнєвого розвитку реалізуються у процесі різних видів діяльності не тільки навчальної, але й пізнавальної, трудової, ігрової та у всіх позиціях розпорядку дня щоденно.

Художня література. 1 навчальне заняття (особливо у середній і старшій групах), коли дітей ознайомлюють із книжкою, художнім текстом, біографією письменника. Оскільки одним із засобів реалізації змістових завдань програми “Соняшник” є казка, доцільно на початку тижня прочитати її, провести бесіду, налаштувати дітей на подальшу роботу за змістом казки (малювання, аплікування, складання творчих розповідей, організація ігор, дозвіль, драматизацій та ін.). Варто влаштувати 4 рази в тиждень зустрічі з художнім словом, фольклорними та авторськими текстами, щоб дитина полюбила книжку, збагачувала свій розум, емоційно-чуттєву сферу і водночас підвищувала рівень своєї мовленнєвої компетенції.

Образотворче мистецтво. Заняття з образотворчого мистецтва проводяться по 1 на тиждень (всього 4 як основні навчальні з малювання, ліплення, аплікації, конструювання) та 5 разів за бажанням дітей під час самостійної художньої діяльності на закріплення здобутих знань, умінь, навичок.

Музика і співи. 2 заняття на тиждень у всіх вікових групах.

Дитина в довкіллі. 5 занять (4 домінують навчальних занять, під час яких збагачують знання дітей про соціальне, етнічне, природне, предметне довкілля; 5-те заняття – узагальнення та уточнення одержаних дітьми знань про різні види довкілля).

Цікава математика (для дітей 4-5 року життя) та цікава математика і логіка (для дітей 6-го року життя) проводяться 2 рази на тиждень як навчальні в усіх групах. Завдання логіко-математичного розвитку реалізуються у процесі різних видів діяльності (навчальної, пізнавальної, трудової, ігрової) та у всіх позиціях розпорядку дня щоденно.

Художня праця (для дітей середньої і старшої групи) проводиться з підгрупою дітей (8–10 чол.) два рази в тиждень по 15 хв кожне.

Навчання дітей **риторики, хореографії, іноземній мові, гри у шахи та шашки** здійснюється за бажанням дітей і батьків у гуртковій роботі.

Трудове виховання. Щоденно дітям даються трудові завдання, що належать до різних видів праці (самообслуговування, господарсько-побутова, в природі, художня) та форм організації трудової діяльності (доручення, чергування, колективна або групова праця) відповідно до віку.

Примітка. Педагог обирає самостійно тематику хвилинок із нижче поданих або придумує самостійно.

* Щоденно проводяться хвилинки:

- ◀ пізнавальні хвилинки (пізнай себе, своє тіло, власне “Я”, пізнай своє довкілля, пізнай своє середовище та ін.)
- ◀ логіки;
- ◀ фантазії і уяви;
- ◀ казки;
- ◀ предметні хвилинки;
- ◀ ситуативного мовлення;
- ◀ чомусиків (кожна дитина ставить запитання, діти відповідають, а педагог узагальнює);
- ◀ дії (кожна дитина виконує якусь дію, роботу на користь інших);
- ◀ гумористичні хвилинки;
- ◀ музики (співання дітям або слухання в аудіозапису колискових пісень; для психоемоційного розвантаження або навпаки, для стимуляції думки, розвитку уяви та фантазії – слухання відповідної музики тощо).

* Для усіх груп – щоденна серія 5-ти хвилинних фронтальних групових або індивідуальних бесід (5 хв – у ранкові години, 5 хв – на прогулянці, 5 хв – під час обіду, інших видів діяльності) з теми “Прекрасне навколо тебе”:

- ◀ краса зовнішнього вигляду;
- ◀ краса слова (хто краще висловиться про побачене, почуте...);
- ◀ прекрасне в предметах, що нас оточують;
- ◀ прекрасне в груповій кімнаті;
- ◀ прекрасне в картинах;
- ◀ прекрасне у вчинках та ін.

Примітка: Найбільш вдалі висловлювання дітей фіксувати у спеціально для цієї мети заведеному зошиті.

* Один раз на місяць відкривати “Майстерню добрих справ” спільно з батьками (для ремонту та полагодження речей та ін.)

* Один раз на місяць – виставка робіт дітей, вихователів, батьків однієї із груп.

Орієнтовна тижнева сітка занять

Примітка. Пропонована сітка занять орієнтована на дітей четвертого, п'ятого та шостого років життя. Однак завдання і час тривання занять визначаються у відповідності до вікової програми розвитку, навчання і виховання дитини.

День тижня	Тижневий розклад занять	Домінантні розділи
Понеділок	<p>1. Розвиток мовлення : художня література (інтонаційна виразність мовлення, звуковимова, збагачення словника) + дитина в довкіллі (природне та предметне середовища) + малювання</p> <p>2. Музика і співи.</p> <p>3. Фізичне виховання (весела руханка на прогулянці: пішохідний перехід по екологічній стежині)</p>	<p>III. Мовленнєво-комунікативний розвиток.</p> <p>II. Розвиток і виховання душі та серця.</p> <p>VIII. Розвиток і виховання розуму.</p> <p>V. Художньо-естетичний розвиток</p>
Вівторок	<p>1. Дитина в довкіллі (соціальне та етнічне середовища) + розвиток мовлення (зв'язне мовлення, діалогічне мовлення, звуковимова, грамота у старшій групі) + ліплення + цікава математика (логіко-математичний розвиток).</p> <p>2. Фізичне виховання (у залі)</p>	<p>IV. Розвиток і виховання розуму.</p> <p>I. Розвиток і виховання тіла.</p> <p>II. Розвиток і виховання душі та серця.</p> <p>V. Художньо-естетичний розвиток</p> <p>III. Мовленнєво-комунікативний розвиток</p>
Середа	<p>1. Розвиток мовлення (опис; граматична будова мовлення, словник; звуковимова) + дитина в довкіллі (предметне, етнічне середовища) + аплікація + цікава математика.</p> <p>2. Фізичне виховання (весела руханка на прогулянці: сюжетні заняття за мотивами казок).</p> <p>3. Художня праця (у другу половину дня)</p>	<p>IV. Розвиток і виховання розуму.</p> <p>III. Мовленнєво-комунікативний розвиток.</p> <p>V. Художньо-естетичний розвиток.</p> <p>VI. Розвиток і виховання здібностей та творчості</p>
Четвер	<p>1. Розвиток мовлення (художня література; інтонаційна виразність мовлення, діалогічне мовлення, синтаксис, навички комунікації, підготовка руки до письма у старшій групі) + дитина в довкіллі (предметне середовище).</p>	<p>III. Мовленнєво-комунікативний розвиток.</p> <p>I. Розвиток і виховання розуму.</p> <p>V. Художньо-естетичний розвиток.</p>

	2. Музика і співи. 3. Фізичне виховання (весела руханка на прогулянці: ігри, естафети)	VII. Розвиток ігрових умінь та навичок
П'ятниця	1. Розвиток мовлення (граматична будова, звуковимова, словник) + дитина в довіллі (етнічне та соціальне середовища) + конструювання + цікава математика. 2. Фізичне виховання (у залі)	I. Розвиток і виховання тіла. II. Розвиток і виховання душі та серця. III. Мовленнєво-комунікативний розвиток. VII. Розвиток і виховання розуму

Орієнтовна структура планування освітньої роботи з дітьми упродовж дня

Примітка. Орієнтовне блочно-тематичне перспективне календарне планування на навчальний рік освітньої роботи за програмою “Соняшник” подано у виданні: Калуська Л. В., Бабій Н. М. Соняшник: Планування освітньої роботи з дітьми дошкільного віку. – Тернопіль : Мандрівець, 2016. – 48 с.

Педагогам дається право вибору у написанні робочого плану. Педагог, користуючись алгоритмом, поданим у таблиці **“Орієнтовна структура планування освітньої роботи з дітьми упродовж дня”** (взірець 1), може тільки підставляти відповідно до поставленої мети, вікової групи та режимних моментів конкретизовані види роботи з різних розділів програми (наприклад, називає художній текст для читання дітям: В. Сухомлинський, казка “Чорні руки”; відповідні дидактичні ігри: “Звідки хліб прийшов?”; рухливі ігри “Кіт і миші”; ліплення “Пиріжки”, малювання “Колосок” та ін.).

У *взірці 2* подано **орієнтовну модель текстового робочого плану вихователя на один день**. Педагогам-початківцям доцільно використовувати текстову форму плану за *взірцем 2*.

При виборі будь-якого виду планування обов'язково вказувати комплексну мету на цілий день.

Вихователь має право вибрати інший вид планування і запису робочого плану, однак обов'язковими є дотримання та виконання усіх видів діяльності, передбачених програмою, відповідно до режимних моментів.

Орієнтовна структура планування освітньої роботи з дітьми упродовж дня

Примітка. 1. Види і форми освітньої роботи з дітьми подано на сесію відповідно до укладеної вище тижневої сітки занять та пропонуванних додаткових форм щоденної роботи з дітьми (до прикладу, хвилинка “Прекрасне навколо тебе”).

Середа

Заняття 1. Розвиток мовлення (опис; граматична будова мовлення, словник; звуковимова) + дитина в довкіллі (предметне, етнічне середовища) + аплікація + цікава математика.

Заняття 2. Фізичне виховання (весела руханка на прогулянці: сюжетні заняття за мотивами казок).

Заняття 3. Художня праця (друга половина дня).

Домінантні розділи:

IV. Розвиток і виховання розуму.

III. Мовленнєво-комунікативний розвиток.

V. Художньо-естетичний розвиток.

VI. Розвиток і виховання здібностей і творчості.

№ з/п	Час	Розпорядок дня	Змістові освітні аспекти взаємодії педагога з дітьми упродовж дня
Вдома			
1.	6.30-7.30 (7.30-8.00)	Ранок	Підйом. Вітання з добрими побажаннями. Збагачення словника ласкавими словами. Ранковий туалет. Формування культурно-гігієнічних навичок та розвиток мовлення (збагачення словника словами назвами предметів, дій, ознак; промовляння потішок, веселинок) По дорозі в ДНЗ. Ознайомлення з довкіллям (хвилинка “Краса навколо” – естетичне сприймання зором, слухом, нюхом та ін.; хвилинка “Думаю і уявляю” – логіко-математичний та мовленнєвий розвиток)

У дошкільному освітньому закладі

1.	7.30-8.30	Ранкова зустріч	<p>Індивідуальна робота. Мовленнєво-комунікативний розвиток дітей у спілкуванні (словник, граматична будова мовлення, синтаксис, діалогічне мовлення, навички комунікації).</p> <p>Гімнастика. Розвиток тіла та фізичних якостей, чіткість у виконанні вправ, комплекс яких доцільно укладати за сюжетом прочитаної казки.</p> <p>Ігри: дидактичні (2–3 відповідно до тем інтегрованих занять або за вибором); малорухливі ігри (1-2); настільно-друковані – за бажанням дітей.</p> <p>Пізнавальні хвилинки. Організація пізнавальної діяльності (“Пізнай себе”, пізнай своє власне “Я”) та спостережень (за собою, однолітками).</p> <p>Хвилинка “Краса навколо”. Бесіда про красу зовнішнього вигляду, охайність.</p> <p>Трудове виховання: самообслуговування (роздягання, складання речей, привчання до порядку у шафах з одягом, з іграшками, робочого місця тощо); організація дітей на виконання конкретних доручень</p>
2.	8.30-9.00	Сніданок	<p>Підготовка до сніданку. Організація дітей на сніданок.</p> <p>Пізнавальні хвилинки і хвилинки дії. Власне тіло і правила догляду за ним. Спрямування на важливість дотримання правил власної гігієни.</p> <p>Хвилинка “Краса навколо”. Бесіда про дотримання правил естетики у сервіруванні стола, культуру поведінки за столом під час споживання їжі.</p> <p>Хвилинки ситуативного мовлення. (Збагачення словника назвами страв, словами подяки за спожиту страву.)</p>
3.	9.00-10.00	Заняття	<p>Підготовка до заняття. Створення позитивної мотиваційної установки на сприйняття запланованого обсягу знань відповідно до теми.</p> <p>Трудове виховання: організація дітей на виконання конкретних доручень (або чергування) з підготовки обладнання та посібників до заняття.</p>

		<p><i>Заняття 1.</i> Розвиток мовлення: опис; граматична будова мовлення, словник; звуковимова (розкажи про свою улюблену іграшку, свого найкращого друга) + дитина в довкіллі: предметне, етнічне середовища (предмети, що знаходяться в куточку народознавства та деякі види народних ремесел) + цікава математика (лічба кількісна, порядкова іграшок, які діти описували; геометричні форми – на вишитих або тканих виробках + аплікація (створення геометризованих візерунків за народними мотивами при виготовленні аплікації з теми “Вишиванка для Оксанки”).</p> <p>Пізнавальні хвилини. Активізація пізнавально-когнітивної діяльності при ознайомленні з предметним та етнічним середовищами відповідно до теми.</p> <p>Хвилини дії. Організація дослідницько-пошукової роботи на занятті (сприймання дітьми пізнавальних задач, Формування вмінь, навичок практичного розв’язання проблемних завдань, запитань, ситуацій). Спонування дітей до використання одержаних знань, умінь, навичок у практичній діяльності.</p> <p>Хвилинка “Краса навколо”. Духовно-моральний, естетичний та моральний розвиток: (естетичне сприйняття творів декоративно-прикладного мистецтва, збагачення словника словами, що їх характеризують та словами, що позначають професії народних умільців, наприклад, різьбяр, художник та ін.).</p> <p>Хвилинка фантазії, уяви. Що було б... (якби не було іграшок, друзів, умільців та виробів, виготовлених ними)?</p>
4.	10.00-12.00	<p>Прогулянка 1</p> <p>Підготовка до прогулянки. Організація дітей на самообслуговування під час одягання. Розвиток добрих звичок допомагати одне одному.</p> <p>Хвилинка ситуативного мовлення. Бесіда про одяг, взуття; збагачення словника відповідними словами; закріплення послідовності одягання.</p>

			<p>Хвилинка “Краса навколо”. Милування природним довкіллям. Дидактична вправа “Що побачили очі?”, “Що почули вуха? Естетичне сприймання природи. Закріплення сенсорних еталонів на основі об’єктів природного довкілля.</p> <p>Пізнавальні хвилинки. Організація спостережень за природними об’єктами відповідно до теми заняття (або за бажанням дітей). Розвиток логіки, мислення, образного мовлення.</p> <p>Заняття 3. Фізичне виховання (весела руханка на прогулянці: сюжетні заняття за мотивами казок).</p> <p>Хвилинка фантазії, уяви. Уявне перетворення дітей у персонажів казки, за сюжетом якої проводиться заняття з фізичного виховання та виконання ними відповідних рухових дій.</p> <p>Заняття 2. Весела руханка: сюжетні заняття за мотивами казок (2–3 за вибором дітей).</p> <p>Хвилинки ситуативного мовлення. Активізація мовлення дітей у процесі спостережень.</p> <p>Індивідуальна робота на закріплення отриманих знань на заняттях.</p>
5.	12.00-13.00	Обід	<p>Підготовка до обіду. Закріплення культурно-гігієнічних навичок та дотримання правил гігієни. Організація дітей на виконання доручень (чергування) по їдальні. Виховання відповідальності за доручену справу, бажання бути корисним і робити щось для інших.</p> <p>Хвилинка “Краса навколо”. Гарні звички та культура споживання їжі.</p> <p>Пізнавальна хвилинка. Ознайомлення з назвами страв та інгредієнтами, що входять до їх складу, сенсорний та мовленнєвий розвиток.</p>
6.	13.00-15.00	Сон	<p>Емоційна хвилинка. Співання колискових пісень. Забезпечення умов для повноцінного, емоційно-позитивного денного відпочинку.</p>
7.	15.00-15.30	Підйом	<p>Поступове пробудження після сну</p> <p>Поступовий підйом дітей. Використання елементів технології М. Єфіменка “Театр фізичного виховання” – “вправи лежачи”.</p>

			<p>Гігієнічні та оздоровчі процедури. Коригувальна гімнастика та гартувальні процедури. Зосередження уваги на красивій поставі, ході під час гартувальних процедур тощо).</p> <p>Організація самообслуговування. Ситуативне мовлення (закріплення назв постільної білизни: простирадло, подушка тощо; одягу, взуття та догляду за ними, називання послідовних дій при одяганні). Використання фольклору з метою створення позитивного емоційного фону для оволодіння дітьми певними уміннями та навиками із самообслуговування (одягання, прибирання постільної білизни тощо).</p>
8.	15.30-16.30	Друга половина дня	<p>Підготовка до полуденка, полуденок.</p> <p>Заняття 3. Художня праця. Дослідницько-пошукова робота на пізнання сенсорних властивостей та конструкторських можливостей матеріалів, з якими треба працювати. Навчання трудових дій згідно з планом педагога.</p> <p>Ігри (сюжетно-рольові, конструкторсько-будівельні, театралізовані, настільно-друковані) за вибором дітей.</p> <p>Хвилинка “Краса навколо” (прекрасне в картинах, ілюстраціях, творах декоративно-прикладного мистецтва).</p> <p>Самостійна художня діяльність¹. Закріплення знань, одержаних на заняттях, розвиток фантазії, уяви, творчості.</p> <p>Гумористична хвилинка. Придумування смішних веселих історій.</p>
9.	16.30-18.00	Прогулянка 2	<p>Підготовка до прогулянки. Заохочення дітей до допомоги одне одному під час одягання. Розвиток ситуативного мовлення.</p> <p>Пізнавальна хвилинка. Організація спостережень за змінами у погоді в різну пору дня. Закріплення назв частин доби.</p> <p>Хвилинка “Краса навколо”. Споглядання сонця, хмар, придумування “фантастичних” речень про них.</p>

			<p>Ігри: дидактичні (2–3 за вибором), рухливі ігри (1-2), самостійні (сюжетно-рольові, ігри з піском тощо).</p> <p>Індивідуальна робота з логіко-математичного розвитку дітей.</p>
10	18.00-	Повернення додому	<p>Спостереження за довколишнім. Радісне спілкування з дитиною. Розмова про проведений день.</p> <p>Зацікавлене сприйняття інформації дитини про прожитий день. Активізація мовлення, пам'яті, мислення.</p>
11	18.00-	Вдома. Вечеря	<p>Хвилинка ситуативного мовлення. Обмін думками членів родини і дитини про проведений день.</p> <p>Хвилинка дії. Допомога у прибиранні посуду після вечері. Заохочення дітей до турботи про членів родини, виконання на їх прохання доручень (подати тапочки дідусеві тощо).</p> <p>Пізнавальна хвилинка. Організація пізнавальної, діяльності (хвилинка “Краса навколо”: “бабусина скриня” – ознайомлення із звичаями, традиціями родини, народним та ужитковим мистецтвом).</p> <p>Настільно-друковані ігри та ігри за бажанням дітей.</p> <p>Перегляд (читання) вечірньої казки.</p> <p>Організація підготовки до сну (провітрювання кімнати, вечірні гігієнічні процедури, створення емоційної позитивної обстановки, коліскова).</p>

Примітка. У розпорядку передбачено режимні моменти у ранкові та вечірні години вдома і відповідно діяльність батьків та інших членів родини, а також педагогів у дошкільному освітньому закладі.

**Орієнтовна модель
текстового робочого плану вихователя
на один день**

(для дітей п'ятого року життя
відповідно до розкладу занять)

Примітка. Оскільки казка є одним із засобів для реалізації програмних завдань, доцільно у перший день тижня у розкладі закласти такий вид заняття, як художня література. Робота із казкою може тривати тиждень і більше. Доцільно для занять використовувати тексти казок Василя Сухомлинського, бо вони короткі, змістовні, високоморальні, написані доступною для дітей мовою.

У моделі подано докладний опис взаємодії педагога з дітьми впродовж дня, спрямований на реалізацію всіх розділів програми та відповідно до розкладу інтегрованих занять. Для педагога такий опис не є обов'язковим.

Понеділок _____

Заняття 1. Розвиток мовлення: художня література (інтонаційна виразність мовлення, звуковимова, збагачення словника) + дитина в довкіллі (природне та предметне середовища) + малювання.

Заняття 2. Музика і співи.

Заняття 3. Фізичне виховання (весела руханка на прогулянці: пішохідний перехід по екологічній стежині).

Домінантні розділи: III. Мовленнєво-комунікативний розвиток. II. Розвиток і виховання душі та серця. VIII. Соціальний розвиток. IV. Розвиток і виховання розуму.

КВІТКА СОНЦЯ

В. Сухомлинський

На високому стеблі – велика квітка із золотими пелюстками. Вона схожа на сонце. Тому й називають квітку соняшником.

Спить уночі соняшник, схиливши золоті пелюстки.

Та як тільки сходить ранкова зоря, пелюстки тремтять. То соняшник жде сходу сонця. Ось уже сонце викотилось із-за обрію. Соняшник повертає до нього свою золоту голівку й дивиться, дивиться на червоне вогняне коло. Усміхається соняшник до сонця, радіє, вітає його:

– Добрий день, сонечку, я так довго чекав тебе!

Сонце піднімається все вище й вище, пливе по небу. І соняшник повертає за ним свою золоту голівку. Ось воно вже заходить за обрій, і соняшник востаннє усміхається його золотому промінню.

Ранок. Розглядання квітки соняшника (визначення його сенсорних характеристик). Хвилинка краси: краса квітки соняшника і краса кожної дитини. (Гра-змагання: хто більше назве гарних слів про квітку соняшника; Скажи комплімент своєму другові). Дидактична гра “Знайди подібне до соняшника”: а) за кольором, б) за формою. Проблемне запитання: Хто вмиває соняшника? (*Дощик.*) Дидактична вправа “Іде дощик” (розвиток дрібної моторики рук: постукування кінчиками пальців однієї руки до долоні, потім навпаки). Чи вмієте умиватися ви? (Закріплення культурно-гігієнічних навичок.)

Комплекс вправ ранкової гімнастики “Соняшник”:

а) піднімання рук угору (сонечко гріє долонечки).

В. п. – о. с. 1 – підняти пружно руки угору (вдих). 2 – опустити (видих). Повторити 6 разів.

б) витягування рук вперед (луцення соняшника): масажування великим пальцем пучок інших пальців (тривалість – до 1 хв).

в) нахили тулуба вперед (сіємо соняшник).

В. п. – стійка ноги нарізно, руки вздовж тулуба. 1 – нахилити тулуб уперед, (видих), торкнутись землі. 2 – випрямитись у в. п. (вдих). Повторити 6 разів.

г) повороти голови і тулуба в сторони (за сонцем повертаю голівоньку свою).

В. п. – ноги на ширині плечей, руки на поясі. 1 – повернутися праворуч (вдих). 2 – у в. п. 3-4 – те саме ліворуч. Повторити 6 разів.

д) присідання (соняшник росте).

1 – присісти, руки вперед. 2 – піднятись, руки угору. Повторити 4–6 разів.

Примітка. До верхівки гімнастичної стінки прикріпити силуетне зображення соняшника.

Сніданок. Які страви споживаєте? Які слова маєте сказати за смачний сніданок і кому?

Примітка. Позиції А, Б, В, Г – це складники інтегрованого заняття.

Заняття 1

Тема. Квітка соняшника.

Обладнання й матеріали: текст казки, великий декоративний соняшник, фарби, пензлі, аркуш паперу.

Вид заняття: інтегроване.

Тип заняття: результативне.

А. Художня література

Мета. Розвивати вміння емоційно сприймати художній текст, відтворювати його за вихователем методом “читання вголос”¹ з дотриманням інтонаційної виразності; виховання інтересу та любові до книг.

Б. Розвиток мовлення

Мета. Збагачувати словник: іменниками – стебло, пелюстка, зоря, обрій, проміння; прикметниками – золоте, червоне, вогняне; образними висловами – золота голівка, золоті пелюстки; порівняннями – сонце як “червоне вогняне коло” (як ви розумієте цей вислів?). Вправляти у вимові звуків [з] і [с], звукосполучень дз. Дати поняття про звук і слово.

Дидактична вправа “Впіймай звук” (педагог промовляє словосполучення у тексті, а діти плескають у долоні, якщо у запропонованих словах є звук [з]); Якщо до соняшника прилетіла бджілка, яку пісеньку вона йому проспівала? (Дз-дз-дз); дидактична вправа “Згадай із казки слова, які починаються або закінчуються на [с]” (стебло, сонце, соняшник).

Поняття про звук і слово. Гра “Звук чи слово?” (дорослий називає звук, а потім слово, яке починається цим звуком. Наприклад: О – обрій, С – соняшник, З – зоря, П – пелюстка). Коли називають звук, діти стискають пальці в кулак (тренування дрібних м’язів рук, увага), коли слово – розкривають долоню.

В. Дитина в довкіллі (природне та предметне середовище)

Мета. Ознайомити із соняшником: будова (листя, стебло, корінь, квітка, пелюстки, насіння); дослідницька робота: впізнай на дотик і розкажи, яке стебло, квітка, пелюстка (шорстке, гладеньке, ніжне, тонке, високе, гарна, ніжна, золота); Де росте соняшник? Що виготовляють із соняшника? (Олію.)

Г. Малювання. “До сонця повертаю голівоньку свою”.

Мета. Закріпити жовтий колір та розуміння дітьми настрою, який він передає. Викликати у дітей бажання передавати в малюнку зміст прочитаної казки; малювати образи (сонця, соняшника), добиваючись виразності; зображати предмети круглої (сонце, соняшник) та овальної (листки соняшника) форм; учити самостійно добирати властиві предметам кольори.

¹ Метод “читання вголос” з усіма дітьми може бути використаний частково з метою вправлення в інтонаційній виразності мовлення, складниками якої є інтонація, сила голосу, тембр, темп, логічні наголос та пауза, а також для збагачення емоційної сфери дитини, її чуттєвого досвіду, вміння регулювати своїм голосом в різних ситуаціях. Педагог інтонаційно виразно читає текст і пропонує дітям промовляти його так, як це зробив він, наслідуючи його.

Заняття 2

Музика і співи.

Мета. Розвивати слухову увагу під час слухання музики про сонце (або на вибір музичного керівника); заохочувати до виконання ритмічних рухів під запропоновану мелодію, пантомімічних вправ, ігор-медитацій за змістом казки.

Прогулянка.

Заняття 3

Фізичне виховання (весела руханка на прогулянці: пішохідний перехід по екологічній стежиністежині за змістом казки В. Сухомлинського “Квітка сонця”) до городу, де росте соняшник. Спостереження за сонцем.

Хвилинка краси. Милування соняшnikовою грядкою. Словесна гра-вправа “Даруємо соняшнику найкращі слова”.

Інтелектуальна хвилинка. Для чого ростуть соняшники? (*Милують око, красива квітка, смачне насіння, у якому є багато вітамінів, корисна олія для салатів та інших страв.*) Що було б, якби не стало соняшників? Дидактична вправа “Що за чим?” (закріплення послідовності дій вирощування соняшника).

Гра “Чудові перетворення” (“перетворення” дітей у соняшники). Порівняння за висотою дітей-“соняшників”.

Гра-уява. Уявіть себе соняшником, який залишився в полі. Що можете сказати пташкам, які не відлетіли у теплі краї, а залишились зимувати.

Мета. Розвивати біг, орієнтацію в просторі, вміння діяти за словесною інструкцією в іграх.

1. Ходьба зі зміною темпу (35 с), ходьба на носках (30 с) приставним и|інком (лівим і правим боком). Біг (35 с) у середньому темпі, ходьба з вправами на дихання.

2. Лазіння по гімнастичній стінці. (“Мурашка хоче привітатись із золотою квіткою”). Піднятись угору (на висоту 1,5 м) приставним кроком і опуститися вниз. Вправу виконують 3-4 дітей. Повторити 3-4 рази.

Гра-змагання “Хто швидше добіжить до соняшnikового поля”.

Рухлива гра “Сонечко і дощик”. Повторити 3 рази.

Формування безпечної доцільної поведінки в природі.

Соняшник дуже подібний до сонечка. Що більше сонця, то любіше соняшникові. Він може цілий день перебувати на сонці. А чи можуть перебувати на сонці дорослі і діти цілий день?

Ситуація: Одного сонячного дня мама, тато та Галинка пішли на річку. Цілий день пробули на річці. Купалися, засмагали. Аж увечері повернулись додому. Шкіра в усіх почервоніла і пекла. Кривились від болю тато, мама і плакала мала Галинка. Як ви думаєте, що сталося? Адже на річці було так гарно...

Проблемне запитання: Що може бути з людиною, яка дуже довго у спекотну сонячну днину зранку до вечора лежить на березі річки? Бесіда з дітьми про дозоване приймання сонячних ванн та необхідність одягати на голову панамку або хусточку.

Самостійні ігри дітей. Індивідуальна робота з Оксаною, Андрієм : вправляння у звуковикові звуків [с], [ш].

Обід. Дотримання культурно-гігієнічних навичок та культури споживання їжі. Закріплення назв страв, які споживають діти.

Сон. Ніжна колисаночка (на вибір).

Друга половина дня. Коригувальна гімнастика за сюжетом казки (технологія М. Єфименка “Театр фізичного виховання” – вправи лежачи і сидючи). У віконце заглянуло сонце (спостереження за сонцем).

Хвилинка чомусиків (питання і відповіді про все навколо; триває 5 хв).

Самостійна художня діяльність. Заохочення дітей до відтворення сюжету казки у малюванні, ліпленні, аплікації, передачі змісту в ролях.

У сюжетній грі “Сім’я” заохотити дітей до “приготування страв”. Закріпити назви страв та їх складники. Закцентувати увагу, що дуже смачні і корисні салати з додаванням соняшникової олії.

На прогулянці – рухливі ігри за бажанням дітей.

7. ОРІЄНТОВНІ РОЗПОРЯДКИ ДНЯ

Для дітей четвертого року життя¹

<i>Удома</i>	
Час	Напрями діяльності
6.30–7.30 (7.00–8.00)	Підйом, ранковий туалет
<i>У дошкільному освітньому закладі</i>	
7.30–8.30	Ранкова зустріч, гімнастика, ігри, індивідуальне спілкування
8.30–9.00	Підготовка до сніданку, культурно-гігієнічні навички, сніданок
9.00–10.00	Ігри, підготовка до заняття, заняття, виконання доручень
10.00–12.00	Підготовка до прогулянки, прогулянка, індивідуальні заняття
12.00–13.00	Повернення з прогулянки, обід
13.00–15.00	Сон
15.00–15.30	Поступове пробудження після сну, гігієнічні та оздоровчі процедури
15.30–16.30	Підготовка до полуденка, полуденок; ігри, самостійна діяльність, індивідуальні заняття
16.30–18.00	Підготовка до прогулянки, прогулянка
18.00–	Ігри. Індивідуальні бесіди педагогів з батьками та дітьми. Повернення додому
<i>Удома</i>	
18.00–20.00	Вечеря. Прогулянка з батьками
20.00–20.30	Спокійні ігри, гігієнічні процедури
20.30–6.30 (7.00–8.00)	Нічний сон

¹ Подано орієнтовний розпорядок дня для дітей четвертого, п'ятого і шостого років життя.

На початку навчального року розпорядок дня встановлює та затверджує відповідний орган управління освітою на основі чинних Типових штатних нормативів дошкільних навчальних закладів, затверджених наказом МОН від 04. 11. 2010 № 1055 та зареєстрованих Мін'юстом (23. 11. 2010 за № 1157/18452).

Для дітей п'ятого року життя

Час	Напрями діяльності
<i>Удома</i>	
6.30–7.30 (7.00–8.00)	Підйом, ранковий туалет
<i>У дошкільному освітньому закладі</i>	
7.30–8.30	Ранкова зустріч, гімнастика, ігри, індивідуальне спілкування
8.30–9.00	Підготовка до сніданку, культурно-гігієнічні навички, сніданок
9.00–10.00	Ігри, підготовка до заняття, заняття, виконання доручень
10.00–12.00	Підготовка до прогулянки, прогулянка, індивідуальні заняття
12.00–13.00	Повернення з прогулянки, обід
13.00–15.00	Сон
15.00–15.30	Поступове пробудження після сну, гігієнічні та оздоровчі процедури
15.30–16.30	Підготовка до полуденка, полуденок; ігри, самостійна діяльність, індивідуальні заняття
16.30–18.00	Підготовка до прогулянки, прогулянка
18.00–	Ігри. Індивідуальні бесіди педагогів з батьками та дітьми. Повернення додому
<i>Удома</i>	
18.00–20.00	Вечеря. Прогулянка з батьками
20.00–20.30	Спокійні ігри, гігієнічні процедури
20.30–6.30 (7.00–8.00)	Нічний сон

Для дітей шостого року життя

Час	Напрями діяльності
<i>Удома</i>	
6.30–7.30 (7.00–8.00)	Підйом, ранковий туалет
<i>У дошкільному освітньому закладі</i>	
7.30–8.30	Ранкова зустріч, гімнастика, ігри, індивідуальне спілкування
8.30–9.00	Підготовка до сніданку, культурно-гігієнічні навички, сніданок
9.00–10.30 (11.00)	Ігри, підготовка до заняття, заняття, виконання доручень
10.30 (11.00)– 12.30	Підготовка до прогулянки, прогулянка, індивідуальні заняття
12.30–13.20	Повернення з прогулянки, обід
13.20–15.10	Сон
15.10–15.20	Поступове пробудження після сну, гігієнічні та оздоровчі процедури
15.20–16.00	Підготовка до полуденка, полуденок; ігри, самостійна діяльність, індивідуальні заняття
16.00–18.00	Підготовка до прогулянки, прогулянка
18.00–	Ігри. Індивідуальні бесіди педагогів з батьками та дітьми. Повернення додому
<i>Удома</i>	
18.00–20.00	Вечеря. Прогулянка з батьками
20.00–20.30	Спокійні ігри, гігієнічні процедури
20.30 – 6.30 (7.00–8.00)	Нічний сон

8. ГУРТКОВА РОБОТА ЗА РОЗДІЛАМИ ПРОГРАМИ

Розділ програми	Назва гуртка
Розвиток і виховання тіла	“Гімнастика”, “Золота рибка” (плавання), “Дитяча аеробіка”, “Пальчикова гімнастика”
Розвиток і виховання душі та серця	“Сонячний промінчик” (виховання доброти, милосердя, співчуття, вміння розуміти стан іншої людини)
Мовленнєво-комунікативний розвиток	“Книголюб”, “Маленькі казкарі”
Розвиток і виховання розуму	“Пізнайко” (збагачення знань про етнічне, природне, соціальне та предметне довкілля), “Що? Де? Коли?”, “Дослідник” (розвиток та вдосконалення дослідницьких навичок)
Художньо-естетичний розвиток	“Маленькі модельєри”, “Чарівне веретено” (ткання на рамках або дитячих ткацьких станочках), “Художня майстерня”, “Театр”, “Умілі руки”
Розвиток і виховання здібностей та творчості	“Флористика” (виготовлення композицій із природних матеріалів: бруньок, листя, квітів, грибів-трутовиків тощо), “Чарівні пальчики” (вироби із солоного тіста), “Солом’яна мозаїка” (вироби із соломи)
Розвиток ігрових умінь та навичок	“Народні ігри”, “Шашки”, “Шахи”

9. ПОКАЗНИКИ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО ШКОЛИ

<p>Фізична готовність</p>	<p>Злагожене функціонування всіх органів та систем (здорова дитина). Вміння дитини бережно ставитися до свого здоров'я, дотримуватися правил безпечної поведінки у предметному, природному, соціальному довкіллі. Володіння елементарними культурно-гігієнічними навичками, культурою споживання їжі, основними рухами відповідно до віку</p>
<p>Психологічна готовність</p>	<p><i>Мотиваційна готовність.</i> Сформованість бажання йти до школи вчитися; прагнення навчатися, щоб здобути нові знання; одержати новий соціальний статус школяра і знайти більше друзів.</p> <p><i>Емоційно-вольова готовність.</i> Сформованість умінь керувати своєю поведінкою та емоціями у різноманітних ситуаціях спілкування і спільній діяльності; здатність концентрувати та переключати увагу з одного предмета на інший, долати труднощі під час виконання завдань, емоційно відгукуватися на переживання інших (емпатія); наявність таких вольових якостей, як самостійність, цілеспрямованість, зосередженість, відповідальність, дисциплінованість, посидючість, наполегливість, рішучість, сміливість, умінь налагоджувати ділові та емоційно позитивні взаємини з дорослими й однолітками; готовність докладати відповідних вольових зусиль для виконання завдань</p>
<p>Духовно-моральна готовність</p>	<p>Володіння елементарними знаннями про морально-етичні засади взаємин між людьми та дотримання їх у повсякденному житті; формування почуття любові до близьких, до природи, повага до вихователя, бажання робити добрі вчинки. Здатність до оцінних дій поведінки власної та однолітків</p>
<p>Мовленнєво-комунікативна готовність</p>	<p>Достатній рівень розвитку мовленнєвих умінь (словник, правильна звуковимова, граматична правильність мовлення, діалогічне і монологічне мовлення) комунікативних навичок, що сприяють активізації мовленнєвої діяльності дітей</p>

Інтелектуальна готовність	Наявність певного обсягу знань та уявлень про довколишню дійсність. Достатній рівень логіко-математичного розвитку (навички лічби, вимірювання, знання геометричних фігур, орієнтування у просторових та часових поняттях), пізнавальної активності (розвиток п'яти органів чуття та характеристика довколишнього предметного, соціального, етнічного та природного довкілля відповідно до сенсорних еталонів), дослідницької діяльності; оперування мисленневими операціями (аналіз, синтез, порівняння, класифікація, узагальнення, елементи критичного мислення); рівня розвитку пам'яті, уваги, уваги; володіння елементами навчальними навичками
Соціальна готовність	Усвідомлення свого "Я", місця у родині та в групі однолітків; сформованість елементарних навичок соціальної поведінки в різних видах діяльності та взаємодії із дорослим і дитячим соціальним оточенням; уміння узгоджувати особисті та колективні інтереси. Достатні знання про найближчий соціум (сім'я, рід, родина, родинне дерево; звичаї, традиції родини) та елементарне розуміння соціальних ролей (сусіди, знайомі, друзі, продавець, покупець, лікар, вихователь, медична сестра тощо). Розуміння власного психічного стану та стану інших людей, прояв доброти, милосердя, співчуття

10. ОРІЄНТОВНІ ЗАХОДИ СПІВПРАЦІ З РОДИНОЮ ВІДПОВІДНО ДО РОЗДІЛІВ

Примітка. Тематику заходів педагог може використовувати у різних формах роботи з батьками.

№ з/п	Назва розділу	Тематика заходів	Примітка
1	Розвиток і виховання тіла	<p>Проблема формування здорової дитини в сучасних родинях.</p> <p>Здоровий спосіб життя у родині – запорука здоров'я дитини.</p> <p>Емоційне, психічне і фізичне здоров'я та його забезпечення в садку і в родині.</p> <p>Охорона життя дітей удома, на вулиці, у дитячому садку.</p> <p>Емоційний добробут дитини.</p> <p>Дотримання режиму дня вдома – запорука здоров'я дітей</p>	
2	Розвиток і виховання душі та серця	<p>Абетка морального виховання дітей у родині (за працями М. Стельмаховича).</p> <p>Як зробити дитину щасливою людиною?</p> <p>Використання традицій народної педагогіки в роботі дошкільного освітнього закладу і родині.</p> <p>Права й обов'язки дитини у родині.</p> <p>Виховання у дитини розумних потреб.</p> <p>Трудове виховання у родині.</p> <p>Спільна робота дитячого навчального закладу і сім'ї у вихованні бережного ставлення до предметного, природного та людського світу</p>	

3	Мовленнєво-комунікативний розвиток.	<p>Розвиток мовлення дітей у родині. Збагачення словника в різних формах взаємодії батьків з дитиною</p> <p>Як ознайомлювати і привчати дітей дотримуватися мовленнєвого етикету в родині, дитячому садку, громадських місцях?</p> <p>Навчання дітей дошкільного віку рідної та іноземної мов</p>	
4	Розвиток і виховання розуму	<p>Пізнавально-розвивальне середовище і його вплив на розвиток мислення та інтелекту дитини</p> <p>Сенсорний розвиток дитини в різних видах діяльності вдома.</p> <p>Як ознайомлювати дітей з предметним, природним, соціальним та етнічним довкіллям?</p> <p>Логіко-математичний розвиток дитини та його вплив на подальше успішне навчання у школі</p>	
5	Художньо-естетичний розвиток	<p>Прилучення дітей до національної культури: ознайомлення з різними видами мистецтва.</p> <p>Практикум для батьків "Виготовлення іграшок разом з дітьми з різних видів матеріалів.</p> <p>Самостійна художня діяльність удома. Організація дитячих свят у родині</p>	

6	Розвиток і виховання здібностей та творчості	Роль батьків в організації та керуванні творчими іграми дітей удома	
7	Розвиток ігрових умінь та навичок	Організація ігрової діяльності дітей удома. Спільні інтелектуальні ігри дітей та дорослих. Ігри на природі спільно з батьками	

11. НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАВДАНЬ ПРОГРАМИ “СОНЯШНИК”

1. Калуська Л. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку “Соняшник” (Гриф: Схвалено МОН України 14.07.2017 р. № 21/12- Г-397. /Л. В.Калуська. – Вид. 2-е,доп. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 152 с.
2. Калуська Л. Навчально-методичний посібник “Соняшник” до комплексної програми розвитку, навчання та виховання дітей дошкільного віку (Гриф: Рекомендовано МОН України 02.07.2013 р. № 1/11-10786). Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 200 с.
3. Калуська Л. Соняшникова читанка: хрестоматія для читання дітям раннього та дошкільного віку. / упоряд. Л.В.Калуська. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 368 с. (Гриф МОН)
4. Калуська Л. Соняшникова ігротека: збірник ігор для дітей раннього і дошкільного віку / Авт-упоряд. Л. В. Калуська. — Тернопіль: Астон, 2016. – 392 с. (Гриф МОН).
5. Калуська Л.В.. Соняшник: планування освітньої роботи з дітьми дошкільного віку. – Тернопіль: Мандрівець, 2016. – 48 с. (Співавт.: Бабій Н.М)
6. Калуська Л. В. Соняшникова палітра: орієнтовне календарно-тематичне планування різних видів образотворчої діяльності дітей дошкільного віку / (Співавт.: Лаврів П., Гудзь Т. та ін.; За заг. ред. Л. Калуської. – Тернопіль: Мандрівець, 2016. – 168 с.
7. Соняшникова музична скринька. Збірник музичного репертуару// В 4-х випусках. – Вип. 1: Для дітей раннього віку/ Уклад.: Л. Калуська, А. Давидович, Т. Ониськів / За заг. ред. Л. Калуської. – Тернопіль: Астон, 2015. – 120 с. (Гриф МОН від 05.05.2015р №14.1/12-Г-257).
8. Соняшникова музична скринька. Збірник музично – танцювального репертуару для дітей дошкільного віку . Вип. 2. Для дітей четвертого року життя / Укл.: Ка-луська Л., Давидович А., Ониськів Т. – Тернопіль: Астон,

2015. – 116 с. (Гриф МОН від 05.05.2015р №14.1/12-Г-257).
9. Соняшникова музична скринька. Збірник музичного репертуару // В 4-х випусках. – Вип. 3: Для дітей п'ятого року життя / Уклад.: Л. Калуська, А. Давидович, Т. Ониськів / За заг. ред. Л. Калуської. – Тернопіль: Астон, 2015. – 140 с. (Гриф МОН від 05.05.2015р №14.1/12-Г-257).
 10. Соняшникова музична скринька. Збірник музичного репертуару// В 4-х випусках. – Вип. 4: Для дітей старшого дошкільного віку/ Уклад.: Л. Калуська, А. Давидович, Т. Ониськів / За заг. ред. Л. Калуської. – Тернопіль: Астон, 2015. – 164 с. (Гриф МОН: Лист від 05. 05. 2015 р. №14.1/12-Г-257).
 11. Калуська Л. В. Калиновий край: Практико-зорієнтований збірник матеріалів для використання в роботі з дітьми 1-4 років навчання в школах західної української діаспори /Авт.-упоряд. Л.В.Калуська. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2016. – 428 с.
 12. Калуська Л. В. Калиновий край: Практико-зорієнтований збірник матеріалів для навчання дітей у школах вихідного дня /Автор-упорядник Л. В. Калуська. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2016. – 468 с.
 13. Калуська Л. В. Ознайомлення дошкільнят із звичаями і обрядами: Методичний посібник. – Івано-Франківськ. – 1995. – 71 с.
 14. Калуська Л. В. Свята та розваги в дитячому садку. Навчально-методичний посібник. Вид. 2-е. – К.: Освіта, 1995. – 128 с. (Співавтори: О. Барабаш, О. Яновська).
 15. Калуська Л. В. Художня праця у дитячому садку: Конспекти лекцій. К., ІСДО, 1995. – 72 с.
 16. Калуська Л. В. Природничий словник-довідник. – К.: РМК дошкільного виховання, 1993. – 63 с.
 17. Калуська Л. В. Здоров'я дитини в садку і родині. – Харків: Ранок-НТ. – 2005. – 96 с.
 18. Калуська Л. В. Ознайомлення дошкільнят із звичаями і обрядами: Методичний посібник. – Івано-Франківськ. – 1995. – 71 с.
 19. Калуська Л. В. Свята та розваги в дитячому садку. Навчально-методичний посібник. Вид. 2-ге. – К.: Освіта, 1995. – 128 с. (Співавтори: О. Барабаш, О. Яновська).
 20. Калуська Л. В. Художня праця у дитячому садку: Конспекти лекцій. – К., ІСДО, 1995. – 72 с.
 21. Калуська Л. В. Рости здоровою, дитинко: Дидактико-хрестоматійний посібник з валеології. – (Співавтори: Г. Мишаста, Н. Бабій, Т. Новицька). Івано-Франківськ, 1996. – 128 с.
 22. Калуська Л. В. Валеологія у дитячому садку і вдома: Методичний poradnik.– Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. – 56 с. (Співавтор: Н. Шулькіна).
 23. Калуська Л. В. Екологічна ігротека: Методичний посібник для дошкільників і молодших школярів. – Івано-Франківськ, 1999. – 52 с.
 24. Калуська Л. В. Допоможи собі сам: Методичний посібник. – Івано-Франківськ, 2000. – 36 с.

25. Калуська Л. В. Безпека життєдіяльності дошкільника: Методичний посібник. – Івано-Франківськ, 2001. – 96 с.
26. Калуська Л. В. Дивокрай: Вибрані дидактико-методичні матеріали для працівників дошкільних закладів. У 2-х кн. Книга перша. – Тернопіль: Мандрівець, 2004. – 320 с. Перевидання: 2005, 2006, 2007, 2008 рр. Гриф МОН.
27. Калуська Л. В. Дивокрай. Вибрані дидактико-методичні матеріали для працівників дошкільних закладів. У 2-х кн. – Книга друга. – Тернопіль: Мандрівець, 2004. – 334 с. Перевидання: 2005, 2006, 2007, 2008 рр. Гриф МОН.
28. Калуська Л. В. Абетка чеснот української дитини. Практико-орієнтований збірник методичних матеріалів. – Тернопіль: Мандрівець.– 2007. – 136 с. Перевидання 2008, 2011, 2013. Гриф МОН.
29. Калуська Л. В. Родинне сонцеколо. Методичний poradник для роботи з батьками. – Тернопіль: Мандрівець, 2007. – 140 с. Перевидання: 2008, 2009. Гриф МОН.
30. Калуська Л. В. Дошкільне тіловиховання. Вплив рухової активності на здоров'я дитини дошкільного віку. – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 184 с. (У співавт.: З. Калуський, М. Гуменюк). Перевидання: 2009.
31. Калуська Л. В. Веселинка. Т. 1. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 272 с. Перевидання: 2013.
32. Калуська Л. В. Веселинка. Т. 2. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 304 с. Перевидання: 2013.
33. Калуська Л. В. Інновації в дошкільлі. Програми, технології, проекти, ідеї, досвід: Посібник на допомогу дошкільним працівникам. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 376 с. Перевидання: 2010, 2012, 2013. (Співавт. М. Отрощенко).
34. Калуська Л. В. Риторика в дитячому садку. Наук.-метод посібник. – (Співавт.: Н. Бабій, К. Пальона). – Івано-Франківськ, 2011. – 212 с.
35. Калуська Л. В. Соняшникова школа казок: посібник для роботи з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку за казками В. Сухомлинського. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2019. – 216 с.
36. Калуська Л. Ангеликова школа: основи християнського виховання дітей старшого дошкільного віку та учнів початкових класів/ Любомира Калуська. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2021. – 216 с.
37. Калуська Л. Сонячні промінчики душі. Посібник з основ духовно-морального виховання дітей старшого дошкільного віку та учнів початкових класів. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2021. – 160.
38. Калуська Л. Казкова розмовляночка за малюнками: посібник для роботи з дітьми 4-го року життя та дітьми з особливими освітніми потребами за казками В. Сухомлинського / Авт.-розробники: Л. Калуська, О. Чекан. – Тернопіль: Мандрівець, 2020. – 32 с.: іл..
39. Калуська Л. Казкова розмовляночка за малюнками: посібник для роботи

з дітьми 5-го року життя та дітьми з особливими освітніми потребами за казками В. Сухомлинського / Авт.-розробники: Л. Калуська, О. Чекан. – Тернопіль: Мандрівець, 2020. – 32 с.: іл.

40. Калуська Л. Казкова розмовляночка за малюнками: посібник для роботи з дітьми 6-го року життя, учнями 1-го класу початкової школи та дітьми з особливими освітніми потребами за казками В. Сухомлинського / Авт.-розробники: Л. Калуська, О. Чекан. – Тернопіль: Мандрівець, 2020. – 48 с.

12. АНАЛІЗ АНКЕТ ВИХОВАТЕЛІВ, ЯКІ ПРАЦЮВАЛИ ЗА ПЕРШИМ ТА ДРУГИМ ВИДАННЯМИ ПРОГРАМИ “СОНЯШНИК”

	Бали	Програма “Соняшник”	Посібник до програми “Соняшник”	Соняшник: Планування освітньої роботи	Соняшникова читанка	Соняшникова ігротека	Соняшникова палітра	Соняшникова музична скринька
Актуальність	10	102 56,04 %	85 46,7 %	77 42,3 %	117 64,29 %	90 49,5 %	81 44,5 %	77 42,3 %
	9	44 24,1 %	63 34,6 %	51 28,02 %	44 24,2 %	41 22,5 %	46 25,3 %	44 24,2 %
	8	30 16,4 %	20 11,0 %	24 13,2 %	15 8,24 %	27 14,8 %	36 19,8 %	14 7,7 %
	7	10 5,4 %	14 7,7 %	13 7,1 %	9 4,9 %	4 2,2 %	2 1,1 %	10 5,5 %
	6	2 1,1 %	1 0,6 %	3 1,6 %	-	-	4 2,2 %	1 0,6 %

Практична значущість	10	93 51,1 %	97 53,3 %	71 39,01 %	121 66,5 %	93 51,1 %	58 31,9 %	78 42,9 %
	9	49 26,9 %	60 33,0 %	43 23,6 %	37 20,3 %	48 26,4 %	51 28,0 %	28 15,4 %
	8	26 14,3 %	22 12,1 %	32 17,6 %	11 6,04 %	24 13,2 %	28 15,4 %	16 8,7 %
	7	10 5,5 %	16 8,8 %	18 9,8 %	8 4,4 %	6 3,3 %	8 4,4 %	10 5,5 %
	6	2 1,1 %	1 0,6 %	4 2,2 %	-	-	3 1,6 %	1 0,6 %

Було проанкетовано у 2017 році 188 вихователів дошкільних навчальних закладів: № 1 “Калинонька” м. Івано-Франківськ – 14; № 4 “Калинова сопілка” м. Івано-Франківськ – 10; м. Коломия Івано-Франківської області – 63; Коломийського району Івано-Франківської області – 81; м. Дніпро – 20.

Пропонувалося оцінити програму “Соняшник” та методичні посібники до неї з позицій актуальності та практичної значущості за 10-бальною шкалою. Отримані результати представлені в таблиці.

Найвищими балами – 10, 9, 8, що у сумі становить 96,5 % вихователів, оцінили програму “Соняшник” з позицій актуальності та 93,2 % – її практичну значущість.

Актуальність посібника до програми “Соняшник” найвищими балами (10, 9, 8) оцінили – 92,3 % вихователів, за практичну значущість найвищі бали поставили 98,4 % педагогів.

“Соняшник” : *Планування*. Найвищі бали за актуальність виставили 83,5 %, а за практичну значущість – 80,2 %.

За “Соняшникову читанку” найвищі бали за актуальність виставили 96,6 % педагогів, а за практичну значущість – 92,8 %.

За “Соняшникову ігротеку” найвищі бали за актуальність виставили 86,8 %, а за практичну значущість – 90,7 %.

За “Соняшникову палітру” найвищі бали за актуальність виставили 89,6 %, а за практичну значущість – 75,3 %.

За “Соняшникову музичну скриньку” найвищі бали за актуальність виставили 74,2 %, а за практичну значущість – 67 %.

Щодо оцінки “Соняшникової музичної скриньки” та “Соняшникової палітри”, у багатьох анкетах були прочерки. Це може пояснюватися тим, що люди не ознайомлені з цими виданнями.

13. ДЕЯКІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ВИХОВАТЕЛІВ-МЕТОДИСТІВ ДОШКІЛЬНИХ ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ ПРО ПРОГРАМУ “СОНЯШНИК”

Було проведено анкетування методистів (за посадою) дошкільних навчальних закладів (28 осіб) під час проходження курсів підвищення кваліфікації при Івано-Франківському ОІППО (лютий 2017). Їм було запропоновано висловити свої міркування щодо актуальності та практичної значущості програми “Соняшник”, а також методичних посібників без відповідної шкали оцінок.

Деякі висловлювання методистів подано нижче.

№ з/п	Назви посібників	Актуальність	Практична значущість
Окремі висловлювання			
1	Соняшник: програма	Цікава, незвична, сонячна, несе позитив; актуальна і з огляду на події в суспільстві; сучасна доцільно структурована; відповідає вимогам сьогодення, забезпечує реалізацію завдань БКДО	Зрозуміла, зручна, практична
2	Соняшник: посібник	Важливе доповнення до програми; допомагає педагогам реалізувати зміст програми	Багато роз'яснень та практичних порад для ефективної роботи за програмою
3	Соняшник: Планування	Усі посібники відповідають змісту програми і зручні у користуванні	

ДЖЕРЕЛА

Нормативні документи

1. Базовий компонент дошкільної освіти (2021). — Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. “Методичні рекомендації до оновленого Базового компонента дошкільної освіти”. — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-metodichnih-rekomendacij-do-onovlenogo-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti>
3. “Положення про заклад дошкільної освіти”: Постанова КМУ 27.01.2022. — Режим доступу: <https://kost.osv.org.ua/news/1613376340/>
4. “Положення про санітарний регламент ЗДО” 24.03.2016 № 234. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0563-16#Text>
5. “Положення про інклюзивно-ресурсний центр” 12 липня 2017 р. № 545. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF#Text>
6. “Про методичні рекомендації щодо визначення освітніх труднощів та рівнів підтримки у дітей раннього та дошкільного віку” (Лист МОН від 08.06.2022 № 4/1196-22). — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/2022/06/23/List.MON-4.1196-22-08.06.2022.pdf>
7. “Щодо забезпечення освіти осіб з особливими освітніми потребами” (від 15.06.2022 № 1/6435-22). — Режим доступу: https://znayshov.com/News/Details/shchodo_zabezpechennia_osvity_osib_z_osoblyvyvmy_osvitnimy_potrebamy
8. “Про окремі питання діяльності закладів дошкільної освіти у 2022/2023 навчальному році” (від 27.07. 2022 № 1/8504-22). — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/62e/3b9/2e7/62e3b92e7f631954849654.pdf>

Посібники

9. Антонєць М. Ідеї Сухомлинського – актуальні й сьогодні / М. Антонєць // Дошкільне виховання. — 2008. — № 9.
10. Березюк В. С., Рудік О. А. Інноваційні технології в ДНЗ / Березюк В. С., Рудік О. А. – Х. : Основа, 2017. — 224 с. — С. 143–158.
11. Бегунова Т. І. Розвиток логіко-математичної компетентності дошкільника / Т. І. Бегунова // Дошкільний навчальний заклад. — 2012. — № 6.
12. Білоусько Л. Використання дидактичного матеріалу та дидактичних ігор у розвитку логіко-математичних уявлень дошкільників / Л. Білоусько // Рідна школа. — 2001. — № 8.
13. Богущ А. Біблія у духовному розвитку особистості / А. Богущ // Дошкільне виховання. — 1998. — № 8.
14. Богущ А. Вибрані науково-педагогічні статті / Упоряд. Л. В. Калуська / За заг. ред. А. М. Богущ. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2019. — 304 с.

15. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: навчальна програма для вищих навчальних закладів / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш, Т. М. Котик. — 2002.
16. Богуш А. М. Готуємо руку дитини до письма. — 3-тє вид., зі змін. і доповн. / А. М. Богуш. — Тернопіль : Мандрівець, 2009. — 108 с.
17. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови: Підручник / за ред. А. М. Богуш ; Н. В. Гавриш. — К. : Вища школа, 2007. — 542 с. : іл.
18. Богуш А. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах / А. Богуш, Н. Гавриш, Т. Котик. — К. : Слово, 2006. — 304 с.
19. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. — 4-те вид., доопрац. і доп. — Х. : Ранок, 2013. — 192 с.
20. Богуш А. Шлях до милосердя і любові / А. Богуш // Дошкільне виховання. — 2001. — № 2. — С. 3.
21. Ващенко Г. Загальні методи навчання. Підручник для педагогів / Г. Ващенко. — К. : Українська Видавнича Спілка, 1997. — 441 с.
22. Вільчковський Е. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб. / Е. Вільчковський, О. Курок. — Суми : ВТД “Університетська книга”, 2004. — 428 с.
23. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєвотворчої діяльності в дошкільному дитинстві: моногр. — Донецьк, 2001.
24. Гавриш Н. В. Методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку: Навч.-метод. посібник. — Луганськ : Альма-матер, 2005.
25. Гармс Тельма, Кліффорд Річард М., Краєр Деббі. Шкала оцінювання якості освітнього процесу в закладах дошкільної освіти / Третя редакція (ECERS-3) / Тельма Гармс, Річард М. Кліффорд, Деббі Краєр / пер. з англ. О. Тільна. — Х. : Ранок, 2020. — 116 с.
26. Горошко Н. Зображувальна діяльність у дошкільних навчальних закладах (малювання, ліплення, аплікація) / Н. Горошко. — Харків : Ранок, 2007. — 224 с.
27. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку/ програма з духовно-морального виховання дошкільників/ Уклад.: Скрипник В. В., Сучок В. Є.; за ред. В. В. Жуковського. — 2-ге вид. доп. і перероб. — Острог : Вид-во Нац. ун-ту “Острозька академія”, 2012. — 184 с.
28. Калуська Л. В. Вибрані педагогічні твори у 3-х томах: Т. 1. Загальні питання педагогіки / Л. В. Калуська. — Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. — 714 с.
29. Калуська Л. В. Вибрані педагогічні твори у 3-х томах: Т. 2. Авторські програми / Л. В. Калуська. — Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. — 696 с.
30. Калуська Л. В. Вибрані педагогічні твори у 3-х томах: Т. 3. Навчально-методичне забезпечення розвитку душі, тіла і розуму дітей дошкільного віку / Л. В. Калуська. — Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. — 740 с.

31. Калуська Л. Інновації в дошкільлі. Програми, технології, проекти, ідеї, досвід : Посібник на допомогу дошкільним працівникам / Л. Калуська, М. Отрощенко. — Тернопіль : Мандрівець, 2012. — 376 с.
32. Калуська Л. Абетка чеснот української дитини. Практико-орієнтований збірник методичних матеріалів / Л. Калуська. — 2007. — 136 с.
33. Калуська Л. Ознайомлення дошкільнят із народними звичаями та обрядами: методичний посібник для педагогічних працівників дошкільних закладів / Л. Калуська. — Івано-Франківськ, 1993. — 71 с.
34. Калуська Л. Дошкільне тіловиховання. Вплив рухової активності на здоров'я дитини дошкільного віку / Л. Калуська. — Тернопіль : Мандрівець, 2008. — 184 с. (У співав.: Калуський З., Гуменюк М.).
35. Калуська Л. Мовленнєвий етикет української дитини / Л. Калуська // Розкажіть онуку. — 2006. — № 21–22.
36. Коменський Я. А. Материнська школа/ Я. А. Коменський. — Москва : Учпедгиз, 1947.
37. Кошпанієць Н. Дидактичні ігри в системі інтегрованого навчання. — К. : Основа, 2003. — 80 с.
38. Кононко О. Соціально-емоційний розвиток особистості / О. Кононко. — К. : Освіта, 1998. — 255 с.
39. Машовець М. Активізувати процес пізнання можуть батьки дитини / М. Машовець // Дошкільне виховання. — 2012. — № 3.
40. Мовленнєво-художньо-естетичний розвиток творчих здібностей дітей старшого дошкільного віку засобами театралізованої діяльності: метод. посібник для вихователів / упоряд. Т. В. Наумчук. — К. : Грамота, 2016. — 128 с.
41. Пащенко. О. Креативний розвиток: ейдетика для дорослих і малих / О. Пащенко // Дошкільне виховання. — 2012. — № 2.
42. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника : науково-методичний посібник / Т. О. Піроженко. — Тернопіль : Мандрівець, 2010. — 156 с.
43. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника : науково-методичний посібник / Т. О. Піроженко. — Тернопіль : Мандрівець, 2010. — 156 с.
44. Піроженко Т. О. Особистість дошкільника: надії та перспективи розвитку // Науково-методичний посібник / Заг. ред. Т. О. Піроженко. — Київ-Житомир, 2002. — Ч. 1. — 52 с.; Ч. 2. — 88 с.
45. Піроженко Т. О. Соціально значущі цінності в життєдіяльності майбутнього школяра: методичні рекомендації / Т. О. Піроженко, Л. І. Соловійова, О. Ю. Хартман; за ред Т. О. Піроженко. — К: Видавничий Дім : Слово, 2017. — 32 с.
46. Позднякова В. В. Розвиток логіко-математичної компетентності дітей дошкільного віку / В. В. Позднякова. — Харків : Основа, 2011. — 349 с.

47. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник для вищих навчальних закладів Т. І. Поніманська. — К. : Академвидав, 2004. — 456 с. (Альма-матер).
48. Про організацію освітньої роботи в дошкільних навчальних закладах у 2017/2018 навчальному році : Інструктивно-методичні рекомендації (Додаток 1 до листа МОН України від 13. 06. 2017 № 1/9-322) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://imzo.gov.ua/2017/06/13/lyst-mon-vid-13-06-2017-1-9-322-schodo-orhanizatsiji-osvitnoji-roboty-v-doshkilnyh-navchalnyh-zakladah-u-2017-2018-navchalnomu-rotsi/>.
49. Русова С. Вибрані педагогічні твори / С. Русова; упоряд. О. Проскура. — К. : Освіта, 1996. — 304 с.
50. Сковорода Г. Вірші, пісні, байки, діалоги, трактати, притчі. — К., 1983.
51. Соціальний розвиток дитини: діти четвертого року життя / І. М. Дичківська та ін. — К. : Генеза, 2019. — 88 с.
52. Соціальний розвиток дитини: п'ятий рік життя / І. М. Дичківська, О. А. Козлюк та ін. — 2-ге вид. — К. : Генеза, 2014. — 88 с.
53. Соціальний розвиток дитини: старший дошкільний вік / Т. І. Поніманська, І. М. Дичківська та ін. — К. : Генеза, 2017. — 120 с.
54. Становлення внутрішньої картини світу дошкільника: монографія / Т. О. Піроженко, С. О. Ладивір, О. О. Вовчик-Блакитна та ін. за ред Т. О. Піроженко. — Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. — 236 с.
55. Стельмахович М. Вибрані педагогічні твори. У двох томах. — Т. 1: Українське національне виховання / М. Стельмахович; упоряд. : Л. Калуська, В. Ковтун, М. Ходак ; за заг. ред. Л. Калуської. — Івано-Франківськ - Коломия : Вік, 2011. — 520 с.
56. Стельмахович М. Вибрані педагогічні твори / У двох томах. — Т. 2: Українська етнопедагогіка / упоряд.: Л. Калуська, В. Ковтун, М. Ходак; за заг. ред. Л. Калуської. — Івано-Франківськ - Коломия : Вік, 2012. — 464 с.
57. Стельмахович М. Народна педагогіка. — К. : Радянська школа, 1985. — 312 с.
58. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5-ти томах / В. Сухомлинський. — К. : Радянська школа, 1976. — Т. 1. — 654 с.
59. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5-ти томах / В. Сухомлинський. — К. : Радянська школа, 1976. — Т. 4. — 640 с.
60. Сухомлинський В. Сто порад учителю / В. Сухомлинський. — К. : Радянська школа, 1988. — 310 с.
61. Терещенко О. П. Розвиток творчості старшого дошкільника в образотворчій діяльності / О. П. Терещенко. — К. : Світич, 2009. — 112 с.
62. Ушинський К. Вибрані педагогічні твори: У 2-х томах / К. Ушинський. — К. : Радянська школа, 1983. — Т. 1. — Теоретичні проблеми педагогіки. — 488 с.
63. Чепига М. Стимуляція здоров'я та інтелекту. — 2-ге вид., перероб. і доп. / М. Чепига, С. Чепига. — К. : Знання, 2006. — 347 с.

64. Шульга Л. М. Барвиста радість: Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання / Л. М. Шульга. — Запоріжжя : ТОВ "ЛІПС" ЛТД, 2007. — 280 с.
65. Яценко А. Граємо, виховуємо і розвиваємо за системою ТРВЗ / А. Яценко // Дошкільне виховання. — 2003. — № 2.
66. Драгунский В. В. Цветовой личностный тест : Практическое пособие / В. В. Драгунский. — Минск, 1999. — 448 с.
67. Духнович А. В. Народная педагогика в пользу училищ и учителей сельских. Часть I. Педагогика общая / А. В. Духнович. — Львов, 1857.